

**UNIVERZITA PARDUBICE
FAKULTA FILOZOFICKÁ**

DIPLOMOVÁ PRÁCE

2019

Adam Bárta

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

Historie každodennosti horníků v 1. polovině 20. století v Čechách

Adam Bárta

Diplomová práce

2019

Vedoucí práce: Mgr. Vladan Hanulík, Ph.D.

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2017/2018

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE (projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Bc. Adam Bárta**
Osobní číslo: **H17326**
Studijní program: **N7105 Historické vědy**
Studijní obor: **Kulturní dějiny: Soudobé dějiny**
Téma práce: **Historie každodennosti horníků v 1. polovině 20. století v Čechách**
Zadávací katedra: **Ústav historických věd**

Zásady pro vypracování

Práce představuje detailní sondu do archivních fondů Revírního báňského úřadu Praha (SOA Praha) a Revírního báňského úřadu Kutná Hora (SOA Praha) s cílem analyzovat zásadní elementy, které ovlivňovaly každodenní život horníků v Čechách v 1. polovině 20. století. Práce bude detailně zachycovat sociální determinanty spojené s profesemi v důlním odvětví, finanční aspekty ovlivňující každodenní život i formování specifické sociálně-profesní identity. Metodologicky práce bude vycházet zejména z výsledků bádání E. P. Thompsona a Garetha Stedmana Jonese.

Rozsah pracovní zprávy:
Rozsah grafických prací: **obrazová a mapová dokumentace**
Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam doporučené literatury:

JIRÁSEK, Václav. O dolování černého uhlí ve Rtyňsko-Bohdašinské oblasti na Jestřebích horách. Trutnov, 2012.
JIRÁSEK, Václav. Ve znamení mlátku a železka: o hornictví na Jestřebích horách a okolí. Liberec, 2003. KURIAL, Jan, ed. Dobývání uhlí na Kladensku: historie kladensko-slánsko-rakovnické pánve. Ostrava, 2006. LUXA, Jan. Doly Bílina: z historie hornictví k současnosti dolování na Bílinsku. Teplice, 1997. MAKARIUS, Roman – FASTER, Petr. Memento důlních nehod v českém hornictví. Ostrava, 2008. SKALNÍKOVÁ, Olga. Kladensko: život a kultura lidu v průmyslové oblasti. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd, 1959. SKALNÍKOVÁ, Olga. Pět století hornického kroje. Příbram, 1986. SULDOVSKÝ, Josef. Kronika hornictví zemí Koruny české. Ústí nad Labem, 2006. VOPASEK, Stanislav. Heraldická historie hornických symbolů. Ostrava, 2002.

Vedoucí diplomové práce: **Mgr. Vladan Hanulík, Ph.D.**
Ústav historických věd

Datum zadání diplomové práce: **30. března 2018**
Termín odevzdání diplomové práce: **30. března 2019**

L.S.

prof. PhDr. Karel Rýdl, CSc.
děkan

doc. PhDr. Tomáš Jiránek, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2018

Prohlášení autora

Tuto práci jsem vypracoval samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využil, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byl jsem seznámen s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Beru na vědomí, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů, a směrnicí Univerzity Pardubice č. 7/2019 Pravidla pro odevzdávání, zveřejňování a formální úpravu závěrečných prací, ve znění pozdějších dodatků, bude práce zveřejněna prostřednictvím Digitální knihovny Univerzity Pardubice.

V Pardubicích dne 25.11. 2019

Adam Bárta

Poděkování

Rád bych touto cestou poděkoval panu Mgr. Vladanu Hanulíkovi, Ph.D. za odborné vedení, cenné připomínky při zpracování této bakalářské práce a za velmi vstřícný přístup.

Anotace

Diplomová práce se zabývá rekonstrukcí každodenního života horníků v Čechách v první polovině 20. století. Práce pomocí jednotlivých kapitol analyzuje faktory, které ovlivňovaly každodennost horníků. Mezi hlavní témata práce patří stravování, bydlení, odívání, volný čas, život hornických žen a dětí, motivace k výběru profese horníka nebo také profesní růst horníka. Nedílnou součástí práce jsou i výzkumy sociálních determinantů spojených s důlním odvětvím, stávky, mzdové poměry a pracovní úrazovosti horníků, doplňována dobovými příklady.

Klíčová slova

Každodennost, horníci, Čechy, paměti.

Annotation

This master thesis focuses on reconstruction of day-to-day life of the miners from Bohemian region in the first half of the 20th century. An analysis of the factors which influenced miners' everyday life is carried out through the chapters of the paper. To name some of the main topics of the thesis, they are the diet, housing, clothing, free time, the life of miners' wives and children, motivation for choosing the mining as one's job or even professional growth of the miners. What cannot be left out is the research of social determinants connected to the mining industry, strikes, wages and injuries that happened during work in the mines, accompanied by contemporary examples.

Keywords

Everydayness, miners, Bohemia, memoirs.

Obsah

Úvod	4
I. část: Den rodinný	10
1. Stravování	10
1.1. Česká lidová strava.....	10
1.2. Hornické stravování v Čechách	11
1.3. Stravování v hornické kolonii	17
1.4. Stolování v hornické rodině.....	18
1.5. Hornické stravování na Moravě.....	19
1.6. Příklad stravování českého horníka Valentina Šupíka ve Francii	20
2. Bytová kultura	22
2.1. Bydlení v havírně	22
2.2. Bydlení v nájemních domech.....	23
2.3. Bydlení v koloniích	24
2.4. Bydlení v hospodářských ubikacích	28
2.5. Provizorní bydlení	28
2.6. Bydlení u horníků nebo u kamarádů	29
2.7. Bydlení ve vlastním domku	30
2.8. Hornický interiér	31
3. Život horníků mimo závod, trávení volného času	35
4. Ženy, děti a rodinný život	41
4.1. Hornické ženy	41
4.2. Děti	45
4.3. Rodinný život.....	49
5. Oblečení horníků	52
5.1. Slavnostní oblečení	52
5.2. Pracovní oděv a všední oblečení	54
5.3. Oblečení hornických žen a dětí	56
II. část: Den pracovní	58
6. Hornictvo jako sociálně-profesní skupina	58
6.1. Vyjadřování profesní příslušnosti	58
6.2. Hornické názvosloví.....	61
6.3. Hornický humor	64
7. Motivace k výběru profese horníka, dojmy z první šichty	66
7.1. První šichta odrazem pamětníků	68

8. Profesní postup na havíře	72
8.1. První práce pod zemí	75
8.2. Strach v dole	78
8.3. Běhači, hašplíři, lejhaři.....	79
8.4. Vzájemná pospolitost mezi horníky	82
8.5. Havíři.....	83
8.6. Další pozice v hornickém zaměstnání	85
8.7. Po uzavření dolu.....	86
8.8. Shrnutí profesního postupu na havíře.....	87
9. Mzdové poměry	88
9.1. Intepretace vývoje mzdových poměrů na příkladu pamětníka.....	91
9.2. Výplata mezd	97
9.3. Formy přilepšení	98
9.3.1. „Domák“	98
9.3.2. „Kozí daň“	99
10. Stávky	102
10.1. Stávka roku 1900 v reflexi pamětníků.....	104
10.2. Další stávky první poloviny 20. století optikou pamětníků	109
10.3. Příčiny konání stávek	111
11. Pracovní úrazovost horníků	116
11.1. Úrazy jednotlivé a hromadné	116
11.2. Lehké úrazy.....	117
11.3. Těžké úrazy.....	118
11.4. Smrtné úrazy	119
11.4.1. Výzkum četnosti těžkých a smrtných úrazů	122
11.5. Důlní plyny	125
11.6. Katastrofy na dolech a jiné nebezpečí	126
11.7. Nemoci z povolání	129
11. 7.1. Postup prachu do plic.....	131
11.8. Když se havíř těžce zranil nebo zemřel... ..	133
Závěr	137
Seznam tabulek	140
Seznam příloh	140
Seznam obrázků.....	140
Přílohy	141
Příloha č. 1. Hornický slovník.	141
Příloha č. 2: Průměrné ceny potravin v Čechách v letech 1903-1914.....	146

Příloha č. 3: Průměrná cena potravin v Čechách v letech 1921-1929.....	147
Příloha č. 4: Průměrná cena potravin v Čechách v letech 1930-36.....	148
Obrazová příloha	149
Prameny	155
Literatura	159
Časopisecká studie	161
Resume	162

Úvod

S rozvojem dolování uhlí se postupně v první polovině 20. století stalo hornictvo jednou z nejvýraznějších vrstev obyvatelstva v Čechách. Horníci si v revírních oblastech utvářeli svůj specifický způsob života, který se dál přenášel na další generace. Smyslem této diplomové práce je zachytit každodenní život horníka pomocí jednotlivých složek, které ovlivňovaly a určovaly každodenní život horníků.

Historiografie

V české historiografii v první polovině 20. století byla témata o způsobu života horníků spíše okrajovou záležitostí. Na hornictvo bylo nahlíženo více z hlediska dělnictva, než jako samostatná sociálně-profesní skupina. Za zmínku stojí uvést práce Leopolda Langerera,¹ Ferdinanda Štastného,² nebo Arnošta Wintera.³ Větší výskyt prací lze zaznamenat v lingvistickém pojetí, kdy šlo například o práce věnujícím se hornickému nářečí, charakteristickým přezdívám či typickým hornickým písním. Kupříkladu můžeme uvést několik studií: *Hornické názvosloví z Kladenska a ze severních Čech*,⁴ *Co si povídají havíři*,⁵ *Staročeské písně havířské*,⁶ *Přezdívky hornické v Příbrami*⁷ a *O přezdívkách příbramských horníků*.⁸

Velký nárůst prací věnujícím se hornictvu přišel s komunistickým režimem. Badatelsky přínosné jsou práce z řad etnografů, kteří se zaměřovali na hornické regiony, kde horníci byli spojeni s místním životem. Etnografové v padesátých. a šedesátých. letech 20. století prováděli terénní výzkumy, díky kterým získávali informace o způsobu života a kultury horníků. Společně s archivním materiálem popisovali specifika hornického života a kultury. Dále se

¹ LANGER, Leopold. *Bytová otázka a dělnictvo*. Praha, 1912.

² ŠTASTNÝ, Ferdinand. *České dělnictvo v revoluci: 13. přednáška v cyklu o našem národním osvobození, pořádaném jednotami ČSOL*. 1924.

³ WINTER, ARNOŠT. *Západočeské hnutí dělnické, Plzeň a Plzeňsko v minulosti i přítomnosti*. 1925.

⁴ CAJTHAML-LIBERTÉ, F. Hornické názvosloví z Kladenska a ze severních Čech. In *Český lid*, 1931, str. 209-217.

⁵ RYBÁK, M. Co si povídají havíři. In *Český lid*, 1905, str. 449-452.

⁶ EMINGER, Otakar. Staročeské písně havířské. In *Český lid*, 1902, str. 345-348.

⁷ HAVELKA, Leopold. Přezdívky hornické v Příbrami. In *Český lid*, 1925, str. 371-376.

⁸ DOLEJŠÍ, Ignát. O přezdívkách příbramských horníků. In *Český lid*, 1931, str. 343-345.

snažili poukázat čím se horníci odlišovali od jiných tříd a vrstev. Přínosné monografie jsou zvláště práce Olgy Skalníkové⁹ a Karla Fojtíka.¹⁰

Padesátá léta 20. století jsou příznačná především pro práce týkající se tématům sociálním hnutím horníků a jejich třídním boji. Z řad autorů monografií lze jmenovat například Antonína Faltysa,¹¹ Josefa Vršeckého¹² nebo Zdeňka Konečného.¹³ Převážná část badatelského zájmu byla v padesátých letech 20. století zaměřena na ostravský region, vznikaly i řady studií, jako například: *Počátky organizujícího se dělnického hnutí na Ostravsku*,¹⁴ *Mzdové a stávkové hnutí horníků a koksářů v ostravsko-karvinské revíru v letech 1905-1907*¹⁵ či *Dělnické spolky ostravsko-karvinského kamenouhelného revíru (1869-1918)*.¹⁶

K hlavním tématům padesátých a šedesátých let 20. století v oblasti hornického studia patřily: sociální postavení horníků, stávky, mzdové poměry, zdravotní podmínky nebo vývoj sociálního pojištění horníků. Tato témata tvořila značnou část i v sedmdesátých letech 20. století. Z autorů, kteří své spektrum bádání zaměřovali na zmíněná témata lze jmenovat Jiřího Matějčka,¹⁷ Józefa Chlebowczyka¹⁸ nebo Janu Macháčovou.¹⁹

V šedesátých a v sedmdesátých letech se do popředí zájmu s hornickou tematikou dostávají otázky formování a skladba hornictva. Vědecky činný byl například již dříve

⁹ SKALNÍKOVÁ, Olga. *Kladensko: život a kultura lidu v průmyslové oblasti*. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd, 1959.

¹⁰ FOJTÍK, Karel. *Rosicko-Oslavansko: život a kultura lidu v kamenouhelném revíru*. Praha, 1961.

¹¹ FALTYS, Antonín. *Z dějin dělnického hnutí na Karlovarsku*. Krajský nár. Výbor-Odb. kultury, 1955.

¹² VRŠECKÝ, Josef. *Horníci Nýřanska v boji*. Krajské nakl., 1955.

¹³ KONEČNÝ, Zdeněk. *Hornické odbory na Ostravsku, 1893-1914*. Krajské nakl., 1959.

¹⁴ DOHNAL, Miloš. *Počátky organizujícího se dělnického hnutí na Ostravsku*, In *Slezský sborník*, 1955, roč. 53: str. 60-67.

¹⁵ GROBELNÝ, Andělín. *Mzdové a stávkové hnutí horníků a koksářů v ostravsko-karvinském revíru v letech 1905-1907*. 1955.

¹⁶ DRKAL, Stanislav. *Dělnické spolky ostravsko-karvinského kamenouhelného revíru (1869-1918)*. In *Sborník archivních prací*. Praha, 1957, r. 7, č. 2, str. 3-54.

¹⁷ MATĚJČEK, Jiří. *K počátkům socialistického hnutí horníků na Sokolovsku*. In *Minulostí Západočeského kraje*. Praha, 1967, r. 5, str. 95-116.

¹⁸ CHLEBOWCZY, Józef. *Mzdová politika ostravsko-karvinských uhlobaronů na přelomu 19. a 20. století*. In *Těšínsko*, 1963, č. 5, str. 10-12.

¹⁹ MACHÁČOVÁ, Jana. *K sociálnímu postavení dělníků v severozápadních Čechách (1860-1918)*. In *Slezský sborník*, 1978, str. 168-188.

zmiňovaný Jiří Matějček, dále Lumír Dokoupil²⁰ a Blanka Pitronová.²¹ V sedmdesátých a osmdesátých letech autoři dávají ve svých dílech více prostoru otázkám způsobu života horníků. Objevují se mnohem více otázky stravování, bydlení či ošacení horníků. Přínos do pole historického bádání přinesli zejména Josef Vařeka,²² Jana Janusová²³ a Ladislav Štěpánek.²⁴ Rozsáhlá část děl za komunistického režimu věnujícím kultuře horníků a jejich způsobu života tvořily časopisecké studie, které byly nejčastěji otištěny v časopise *Český lid*. Autoři své spektrum bádání definovali konkrétním místem, hornickým regionem, který byl spjat s místním životem.

V devadesátých letech se výzkum horníků zaměřuje především z hlediska sociálních dějin. Historikové vydávali své práce nejčastěji ve sborníku *Studie k sociálním dějinám*, v němž publikovali své studie již zmíněná Jana Macháčová, ale také Jiří Matějček. Badatelsky přínosné jsou i studie Jana Měchýře.²⁵

Do současné historiografie bádání o životě horníků lze zařadit například Václava Jirásku,²⁶ ten se specializuje zejména na oblast severovýchodních Čech, kde analyzuje život horníků, zvláště v Malých a Velkých Svatoňovicích a okolí. Věnuje se otázkám stravování, názvosloví, odívání, společenskému životu či vývoji bratrských pokladen. Přínosné informace podávají také práce Martina Jemelky,²⁷ který se soustředí především na život v hornické kolonii. Ve svých dílech se dívá na život horníků z pohledu dějin každodennosti a své spektrum bádání nejčastěji soustředí do ostravského revíru. Samozřejmě nesmíme zapomenout ani na Lukáše Fasora,²⁸ který ve své publikaci *Dělník a měšťan* sleduje vývoj vzájemných vztahů měšťanstva a dělnictva. Ucelený přehled o vývoji hornictví napsal Josef Suldovský, který ve

²⁰ DOKOUPIL, Lumír. *Demografický vývoj ostravské aglomerace za průmyslové revoluce*. Pedagog. fak., 1967.

²¹ PITRONOVÁ, Blanka. Struktura dělnictva v uhelném průmyslu na Ostravsku na začátku 20. století. In *Ostrava*, 1967, str. 82-112.

²² VAŘEKA, Josef. Vývoj dělnického interiéru a způsobu bydlení horníků v oblasti Mostu a Duchcova: Třetí etnografická studie ze Severočeského hnědouhelného revíru se zvláštním zřetelem k dnes už zaniklé obci Souš a Ledvice). In *Český lid*, Praha, 1971. str. 1-15.

²³ JANUSOVÁ, Jana. Hornické kolonie v Nýřanech u Plzně. In *Český lid*, 1980, 67, č. 3, str.160-170.

²⁴ ŠTĚPÁNEK, Ladislav. Jak příchod horníků měnil životní formy v některých částech Chomutovska. In *Český lid*, 1980. str. 93-102.

²⁵ MĚCHÝŘ, Jan. Vzory chování dělníka v českých zemích v 19. století. In *Studie k sociálním dějinám*, 1998, str. 99-119.

²⁶ JIRÁSEK, Václav. *Ve znamení mlátka a železka: o hornictví na Jestřebích horách a okolí*. Liberec, 2003.

²⁷ JEMELKA, Martin. *Z havířských kolonií, aneb, Jak se žilo havířským rodinám*. Ostrava, 2008.

²⁸ FASORA, Lukáš. *Dělník a měšťan: vývoj jejich vzájemných vztahů na příkladu šesti moravských měst 1870-1914*. Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010.

své knize *Kronika hornictví zemí Koruny české*,²⁹ mapuje hornické řemeslo od prvotních počátků až po rok 1989.

Metodologie, využití pramenů

V diplomové práci provádím detailní sondu do pamětí horníků, uložených v Archivu Národního technického muzea Praha a Státního okresního archivu Kladno. V Archivu NTM jsem detailně studoval celkem 38 pamětí. Paměti jsou uloženy v tzv. Klepově sbírce a vznikaly ve čtyřicátých a padesátých letech. Rozsah pamětí je průměrně osm až dvanáct stránek. Struktura pamětí je v mnoha případech podobná. Pamětníci nejdříve představovali svou rodinu, poté popisovali dětství až k nástupu do hornického povolání. Velkou část pamětníci věnovali popisům dolů a hornické práce. Dále například vzpomínali na sociální otázky, jaké mzdy pobírali či jakých stávek se zúčastnili. Pro kvalitnější reprezentativní vzorek jsem ve své práci využíval paměti uchované v SOkA Kladno, kde ve fondu Františka Reže (1936-1960) lze nalézt taktéž paměti horníků ze čtyřicátých a padesátých let. V tomto fondu jsem prostudoval celkem 25 pamětí, které strukturou byly podobné k pamětím z Archivu NTM, ovšem rozsahem byly nižší, průměrně měli šest až osm stránek. V diplomové práci využívám transliteraci vzpomínek, proto jsou zejména gramatické chyby v ukázkách pamětech uvedeny tak, jak byly autory napsány.

Metodou sondy v práci zpracovávám analýzy, které zachycují utváření každodenního života horníka v první polovině 20. století. V práci využívám i komparativní metodu, díky které porovnávám vlastní výzkum s dosavadním stavem bádání. Pro ucelenost výzkumu každodennosti života doplňuji jednotlivé kapitoly studiem z jiných archívů, například využívám archivní materiál ze Státního oblastního archivu Praha, kde z fondu Revírní báňský úřad Kutná Hora 1850-1954 využívám archivní prameny úředního charakteru. Podrobný výzkum jsem zaměřil na fond Důl RONNA, Švermov (1892–1945), ze kterého jsem analyzoval četnost těžkých a smrtelných úrazů na třech konkrétních dolech. Ze SOA Praha jsem detailně prostudoval rovněž fond Důl Mayrau, Vinařice (1874-1945), který mi s doplněním fondu Revírní báňský úřad Slaný – Kladno (1850-1950) ze SOkA Rakovník, sloužil jako podklad pro vypracování analýzy stávek na dole Mayrau. Dále pracuji například se Statistickými příručkami, které tvořily nezbytnou část v oblasti výzkumu mzdových poměrů horníků.

²⁹ SULDOVSKÝ, Josef. *Kronika hornictví zemí Koruny české*. Ústí nad Labem: CDL Design, 2007.

Stručný nástin jednotlivých kapitol

Práci jsem rozdělil na dvě hlavní části, a to den rodinný a den pracovní. První část má pět kapitol, druhá šest. V první části se věnuji základním podmínkám a potřebám, které utvářely každodenní život horníka mimo pracoviště, proto se zabývám otázkami stravování, bydlení, ošacení, rodinným životem nebo také trávením volného času. Pro celistvost kapitol ovšem nezůstávám jen v rodinném, domácím sektoru, ale věnuji dále i pozornost otázkám, které zasahovaly do pracovního odvětví, například stravování horníka v dole nebo pracovnímu oděvu.

V první kapitole se zabývám otázkami stravování, jak horníků, tak i celé hornické rodiny. Cílem této kapitoly je vytvořit skladbu hornického jídelníčku charakteristického pro sledované období. Druhou kapitolu věnuji problémům hornického bydlení. To dokládám na způsobu bydlení horníků, od ubytovacích možností v havírnách přes typické hornické bydlení, kolonie, až po bydlení nájemní či ve vlastních staveních. Nedílnou součástí kapitoly je také popis interiéru příznačného pro hornické domácnosti.

Ve třetí kapitole se pokouším o nastínění možnosti využití volného času. Zaobírám se otázkami, zda horníci vůbec měli nějaký volný čas, co pro ně znamenal, či jak ho vyplňovali. Z ukázek osobních pamětí horníků se pokouším nahlédnout na volný čas z více úhlů pohledu a dokázat, že záleželo na více faktorech, které mohly utvářet volný čas. Čtvrtá kapitola je zaměřena na ženy, děti a na celkový rodinný život hornické rodiny. Cílem této kapitoly je dokázat, že i ženy a děti nesly podíl na formování každodennosti horníka.

V závěru první části věnuji pozornost problematice týkající se otázek odívání. Tento oddíl je v závěru uvedené první části zcela záměrně, poněvadž se zaobírám proměnami oděvu, který nosili horníci, jak ve dny všední, tak sváteční, tedy i šaty, které oblékal do práce. Tuto kapitolu bychom mohli proto považovat za rozmezí hlavních částí věnovaných rodinnému a pracovnímu dni.

V druhé části diplomové práce předkládám témata, která byla spojena s horníkovou prací. V úvodní kapitole druhé části definuji horníky jako sociálně-profesní skupinu a snažím se poukázat na specifické znaky, které horníky utvářely do podoby normativu charakteristického pro danou skupinu. Součástí této kapitoly je analýza hornického názvosloví, jejímž výsledkem je mimo jiné stručný nástin hornického slovníku.

V sedmé kapitole rozebírám motivaci mladých chlapců k výběru havířské profese. Účelem této části je dokázat, že motivace mladíků mohly být rozdílné a nebyly vždy jednoznačné. V řadě případů mohlo být zásadních i více faktorů v rozhodnutí stát se horníkem. Nedílným obsahem této kapitoly jsou také vzpomínky na první směnu v dole optikou pamětníků.

V další kapitole se pokusím sestavit profesní cestu, kterou musel mladík podstoupit, chtěl-li se stát havířem. Poukážu na jednotlivé pracovní pozice, které bylo možné v dole zastávat. Devátou kapitolu zaměřuji na vývoj hornických mezd. Součástí kapitoly bude i interpretace mzdových poměrů na konkrétním příkladu horníka s využitím komparativní metody. V další části kapitoly bude proveden rozbor dvou kategorií možného materiálního nebo finančního přilepšení.

V desáté kapitole předmětem mého bádání byly stávky. Z vyprávění pamětníků se pokusím o reflexi stávek, se snahou zodpovědět otázku, jak je vnímali či jak je prožívali sami havíři. Badatelský zájem zaměřím i na jednotlivé příčiny, které mohly vyvolat vznik stávek.

Na závěr diplomové práce soustředím pozornost na pracovní úrazovost horníků. V této kapitole provedu analýzu možných nebezpečí, se kterými se mohli horníci setkat, od jednotlivých úrazů až po hromadné úrazy či důlní katastrofy. Nezbytnou část kapitoly tvoří možné příčiny, kvůli kterým se mohla stát řada nehod. V posledním oddílu se zaobírám nemocemi z povolání, které mohly horníka potkat, konkrétní důraz zaměřuji na silikózu.

I. část: Den rodinný

1. Stravování

K výrazným prvkům každodenního života patří otázka stravování. Abychom mohli zkoumat hornickou stravu, nejdříve načrtnu charakteristické znaky vesnické lidové stravy, kterou pak následně lze využít pro komparaci, na jaké úrovni bylo stravování havířských rodin.

1.1. Česká lidová strava

Českou lidovou stravu ovlivňovaly především dva důležité faktory, a to přírodní podmínky (tzn. úroda jednotlivých plodin a chov domácích zvířat), a hospodářské podmínky. Na vesnici se ještě v polovině 19. století využívaly plodiny, které se vyprodukovaly z vlastního zemědělského hospodářství. Mezi základní potraviny v jídelníčku patřila mouka, brambory a mléko, někdy byly doplňovány masem a zeleninou. Tyto potraviny byly hlavní složkou stravy prakticky po celém území Čech, ovšem v některých krajích se měnil vzájemný poměr. Jednak podle úrodnosti v jednotlivých krajích, dále dle přírodních podmínek. Do doby, než se postupně do vesnického jídelníčku dostávaly některé prvky z městské kuchyně, lze mluvit o venkovském stravování jako o jednoduchém a nepříliš pestrém jídelníčku. Primárním jídlem byla polévka, která byla doplňována brambory nebo chlebem. Polévka se podávala i jako součást snídaně, obědu či večeře. Hlavní chod byl buď z mouky nebo brambor. Maso se objevovalo ve vesnickém jídelníčku velmi málo, výjimečně v zimě, v období zabijaček se maso dostávalo do vesnické kuchyně častěji. Podstatný podíl stravy tvořilo i mléko a mléčné výrobky, jež mohly posloužit jako důležitý zdroj bílkovin.³⁰

Rčení „jiný kraj, jiný mrav“ platilo rovněž i ve stravování. Co kraj, to jiné charakteristické návyky ve stravě, které lze zaznamenat v jídlech všedního dne, tak i v jídelníčku v době svátků, slavností a obřadů. Kvalita a množství jídla byla podřízena hospodářské úrovni v dané lokalitě a neméně také i v jednotlivých vrstvách vesnické společnosti. Pro oblast středních Čech bylo charakteristické využívání výtěžků zemědělského hospodářství k sestavování jídelníčku.³¹

³⁰ SKALNÍKOVÁ, Olga. *Kladensko: život a kultura lidu v průmyslové oblasti*. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd, 1959. str. 49.

³¹ SKALNÍKOVÁ, O. *Kladensko: život a kultura lidu v průmyslové oblasti*, str. 50.

1.2. Hornické stravování v Čechách

Při sestavování jídelníčku si musíme uvědomit závislost na mnoha faktorech, které mohly ovlivnit stavbu jídelníčku. Jedním z faktorů mohla být životní úroveň jednotlivých hornických rodin. Změnit strukturu jídelníčku mohly i hospodářské či sociální krize. V době stávek se rovněž měnila stavba jídelníčku a nesmíme zapomenout na dobu potravinového nedostatku v době obou světových válek, kde se utvářel specifický jídelníček. Ostatně dané změny v jídelníčku vhodně dokládá vzpomínka havíře ze studie *Život horníků na Kladensku*.³² Autorka Pavla Žvachtová, zde uvádí vzpomínku z deníku kladenského havíře, který vypráví, jak se měnila stavba jídelníčku a například i to, jak mohlo vypadat stravování za první světové války či v době hospodářské krize v polovině 30. let 20. století. „*Načalo ve vojně veliké strádání. Já jsem nebyl odveden a zůstal jsem pracovat na šachtě. Do práce chodili jsme hladoví. Kousek suchého kukuřičného chleba to bylo všechno na 10hodinovou směnu.*“³³

V těchto dobách byl většinou všudypřítomný hlad a bída. V krizových situacích se zakládaly i na dolech kuchyně, kde se vařila povětšinou polévka, kterou dostávali horníci v práci. Příklad lze uvést z paměti Karla Hlaváčka. „*Ve světové válce 1914-1918 již pozdější léta byla hrozná bída v zásobování mezi horníky i dozorci. Tak na rozkaz ředitelství na každé šachtě se zřídila kuchyně a vařila se polévka i příkrm pro pracující horníky. I v noční směně se posílal polévka o půl noci pod zem. Tam byla na střední stáži zřízena jídelna a v polední přestávce se sešli havíři, kde důlní dozorce rozdával všem stejnou porci polévky. Byli i tací horníci, kteří měl-li více dětí doma, ani nejedl než šel na šachtu a spoléhal pouze na polévku v důle.*“³⁴

Pro studium stravování horníků se naskýtají otázky, které je potřeba si uvědomit předtím, než začnu rozebírat hornickou stravu: a to sice jaký byl způsob domácího hospodaření horníků, jaké byly základní potraviny a jaké byly možnosti úpravy jídel.

V hornických rodinách byl způsob domácího hospodaření zcela odlišný než v zemědělských. Rodina měla na stravování vyměřenou částku, se kterou hospodyně musela vyjít. Velmi záleželo na schopnostech hospodyňky, jak uměla s penězi naložit, aby nasýtla

³² KURIAL, Jan. ed. *Dobývání uhlí na Kladensku: historie kladensko-slánsko-rakovnické pánve*. Ostrava, 2006. str. 664.

³³ Tamtéž.

³⁴ Archiv Národního technického muzea Praha, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Klepova sbírka, inv. č. 632, Hlaváček, Karel: Nučice, str. 5.

rodinu. Jelikož platy horníků ve vícečlenné rodiny nestačily k uživení rodiny, záviselo i na ženě a dětech, zda nějakým způsobem přispívaly v domácnostech.³⁵ Podle Ladislava Štěpánka se jedlo skromně a s jídlem se velmi šetřilo.³⁶

V devadesátých letech, stejně jako i mnohem později bylo časté, že závody samy opatřovaly pro horníky životní potřeby jako bílá mouka, cukr, káva, chléb, luštěniny atd. Ty pak byly horníkům prodávány a byly i levnější než u samotných obchodníků. Ze vzpomínek Jaroslava Ortčíka lze dozvědět, jak takové zásobování na Nýřansku probíhalo: „*Na Zieglerově dole nechali si horníci potřeby napsat, podle napsaného přišly věci ve vagonu na důl a byly přímo z vagonu vydávány horníkům, každý druhý čtvrtek. Na „Pankráckých dolech“ vydávali horníkům známky, na které si horníci vyzvedávali potraviny. Mělo to výhody i nevýhody. Výhoda byla v tom, že rodina měla zaručeně živobytí, neboť bylo dost horníků, kteří výplatu propili nebo prohráli v kartách.*“³⁷

Na začátku 20. století byla většina horníků Čech bezzemky. Někteří, co bydleli na vesnici, měli možnost pronajmout si půdu od závodu nebo od sedláků, ale to byla většinou jen malá část půdy, kde si mohli pěstovat pár řádků brambor, zelí, obilí či máku. Ostatní potraviny jako mouku, vejce, chléb, mléko a maso si museli kupovat. V den výplaty probíhal hlavní nákup, kdy se mnoha potravin kupovala tzv. na knížku (tzn. na dluh, který byl splacen při další výplatě). Hospodářská situace v některých rodinách zapříčinila to, že nebylo možné vytvářet zásoby potravin, přičemž sebemenší narušení rodinného rozpočtu, dostávalo rodinu do obtížné situace. Například v sobě stávek rodiny upadávaly do dluhů v mnohem větších rozměrech.³⁸

Základní potravinou byly brambory i díky tomu, že si je ti, kteří měli alespoň malou část půdy, mohli vypěstovat ve vlastním hospodářství a v poměru k ostatním potravinám byly levné. To potvrzuje i vzpomínka Josefa Klaina. „*Naše strava ve všední den měla „bohatý jídelní list“, polévka bramborová a brambory, v neděli změna: kafe s chlebem!*“³⁹ Vedle brambor patřila k základním potravinám i mouka. Ta byla v různých jídlech kombinována s brambory. Na

³⁵ SKALNÍKOVÁ, Olga. *Kladensko: život a kultura lidu v průmyslové oblasti*. str. 50.

³⁶ ŠTĚPÁNEK, Ladislav. Jak příchod horníků měnil životní formy v některých částech Chomutovska. In *Český lid*, roč. 1980, str. 98.

³⁷ Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu (tzv. Klepova sbírka, Jaroslav Ortčík, str. 4.

³⁸ SKALNÍKOVÁ, Olga. *Kladensko: život a kultura lidu v průmyslové oblasti*. str. 51.

³⁹ Státní okresní archiv Kladno, Rež František 1936-1960, MO-III- 536/1952, ex. č. 22/445, Životní osudy havíře Josefa Klaina, str. 5.

sváteční dny se připravovala jídla z bílé mouky (ta byla nejdražší), jako třeba bílé knedlíky či buchty. Častěji se hornický jídelníček skládal z tmavší mouky, žitné a ječné.

Jeden z nejčastějších výrobků z mouky, který se jedl nejenom v hornické rodině, byl chleba. Specifické bylo i to, zda si rodina pekla chleba sama či kupovala. Na Kladensku bylo spíše zvykem, že se chléb kupoval ve skladech závodů nebo u pekařů či obchodníků,⁴⁰ naproti tomu na Sokolovsku máme poznatky o tom, že si horníci z kolonie v Davidově pekli chléb sami až do první světové války. Závod hornickým rodinám vystavěl na dvoře několik chlebových pecí s rozsahem až na 12 bochníků v jedné peci. Rodiny měly určený list, na který se zapisovaly, kdo a kdy bude rodina péct. Po upečení rodina pec vyčistila a následující rodina na list potvrdila, že pec přebrala v čistém stavu. Při slavnostních příležitostech se v peci pekly koláče a vánočky.⁴¹

Od lidového jídelníčku se ten hornický lišil především ve využívání mléka. Mléko, jakožto jedna z lépe dostupnějších potravin, se na venkově v hornických rodinách objevovalo málokdy. Nebylo časté, aby horníci měli krávu, a v případě, že měli možnost, chovali nejčastěji kozu. Mléko se tedy spíše kupovalo od mlékařů. Podobně jako s mléko, se zřídka využívalo i zeleniny. Většinou sloužila k přípravě polévek nebo jako doplněk ke knedlíkům a bramborům. Nejčastěji se používalo zelí, a to jak sladké, tak kyselé.⁴²

K snídani se v hornických rodinách vařila káva většinou žitná nebo z náhražky, která mohla být obílená mlékem. Ke kávě se jedl suchý chléb nebo houska, někdy namazané sádlem či se mohly v některých rodinách snídat i brambory. Někteří horníci, kteří odcházeli na ranní šichtu snídali již před třetí hodinou ráno.

Oběd se skládal převážně z polévky a dalšího jídla, které bylo většinou buď z brambor nebo z mouky. Vařila se polévka kmínová, bramborová, zeleninová, zelná, hrachová, ale velmi oblíbená byla také česnečka nebo skleněná polévka, která se dělala z vody z knedlíků, osolila se, okyselila octem a nalámal se do ní chléb nebo se mohly rozmačkat brambory. Ke zlepšení

⁴⁰ SKALNÍKOVÁ, Olga. *Kladensko: život a kultura lidu v průmyslové oblasti*. str. 51.

⁴¹ ŠTĚPÁNEK, Ladislav. Horníci a dělníci ve Svatavě na Sokolovsku. In *Český lid*, 1971, str. 86-87.

⁴² SKALNÍKOVÁ, Olga. *Kladensko: život a kultura lidu v průmyslové oblasti*. str. 52.

chuti polévek sloužilo koření, nejčastěji kmín, majoránka, zelená petržel nebo se přidávaly čerstvé či sušené houby.⁴³

Brambory se mohly vařit na nejrůznější způsob. Časté byly vařené brambory na loupačku, které se mohly zapíjet mlékem nebo jíst samotné, jen posolené. S mlékem se vařila i bramborová kaše. S doplněním mouky se z brambor připravovaly bramborové knedlíky s cibulkou. Ze syrových brambor se vařily knedlíky „chlupaté“ s přidavkem vajíčka, podávané většinou s kyselým zelím. Oblíbené byly taky šklubánky, které se mastily sádlem a sypaly mákem.⁴⁴

Na Příbramsku a na Kladensku bylo populární jídlo zvané „uhlířina“, což byly vařené brambory, do kterých se přidaly knedlíky, které se společně omastily se smaženou cibulkou. „Moučná jídla se vařila nejen z bílé, ale i z černé žitné a ječné mouky. Pouze z bílé mouky se připravovaly houskové knedlíky k nedělnímu obědu, k přípravě buchet a různých placek se užívalo méně vymílané mouky pšeničné i mouky žitné.“⁴⁵ Každá hornická oblast měla svá specifická jídla, kupříkladu na Příbramsku byl typický tzv. pečený báb, připravovaný na několik způsobů.

Hornický jídelníček se tvořil i z řady omáček, které se servirovaly ke knedlíkům i bramborám. Specifické bylo na nich to, že nespotřebovaly příliš mnoho tuku a v kombinaci například s brambory horníka dosti nasýtily. K oblíbeným patřila například omáčka rajská, koprová, cibulová, okurková, houbová nebo křenová.

O tom, že hornický jídelníček nemusel být tak pestrý, vzpomíná v pamětech Josef Eret. „Každý horník měl osm až deset horníků na stravu, jeho žena jim vařila, brambory a knedlíky dohromady, to byl týdenní jídelní lístek. Masa bylo tenkrát ještě málo.“⁴⁶ Maso vepřové, kuřecí, či hovězí se vařilo spíše v neděli, nebo na svátek.⁴⁷ Jak to bylo s vařením masa nám vhodně může osvětlit vzpomínka horníka Matěje Jaroše, který bydlel v Tlučenské kolonii u Plzně.⁴⁸

⁴³ Tamtéž.

⁴⁴ Taktéž, str. 53.

⁴⁵ Tamtéž.

⁴⁶ Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 646, Eret, Josef: Paměti, str. 4.

⁴⁷ Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 1990, Kolektiv: Hornické vzpomínky. nestr., Vojtěch Šmídl, str.6

⁴⁸ JANUSOVÁ, Jana. Hornické kolonie v Nýřanech u Plzně. In *Český lid* 67, 1980, č. 3, str.160.

Poněvadž hornické rodiny byly většinou velmi početné, zasytit celou rodinu nebylo nic jednoduchého. „*Nás, jak už jsem uvedl, bylo 14 jedlíků. Na neděli jsme měli všichni dohromady libru masa a to k němu snad jen každý přivoněl. Nemyslete si, že jsme měli každý svůj příbor. Jen otec a snad starší bratři, kteří také jedli u stolu. My ostatní jsme jedli každý se svou lžicí z jedné mísy na zemi a jak nám chutnalo! Máma ani nemusela mísu umývat. To nešlo říci – mně to nějak nechutná – ten, kdo zůstal pozadu, nedostal nic.*“⁴⁹

Na šichtu si horníci nosili v bandasce černou žitnou kávu či bílou kávu s mlékem (většinou kozím), k tomu kus suchého chleba, někdy se sádlem a výjimečně s máslem. Ani dodržování pitného režimu v dole nebylo nic jednoduchého, neboť v některých dolech bylo velké vedro. Horníci měli připravenou pitnou vodu v sudech, která rychle zteplala a horníci se po ní ještě více potili.⁵⁰

Přirozené bylo i chození horníků do stravovacích podniků jako byly hospody, jídelny apod. Nejčastěji byly využívány v době oběda. Na stravování v Lánech vzpomíná například Václav Malec: „*Chodili jsme tam na oběd do hostince u Šachty, platili jsme za něj 25 kr. najedli jsme se velmi sytě: polévka, knedlíky s masem velkou porci – když jsme chtěli pro změnu vdolky a placky, museli jsme si říct v hostinci u „Kameničku“ v Honicích. Najedli jsme se vždy do plné chuti!*“⁵¹

Jak to mohlo vypadat se stravováním v hornické rodině nám může blíže posloužit vzpomínka A. Němce z obce Kluče na Sokolovsku ze studie Jiřího Matějčka.⁵² Dle pamětníka potraviny se většinou kupovaly u obchodníků. V jejich domácnosti vařily hlavně jídla z mouky. „*Maminka vařila kynuté knedlíky jen někdy, k masu a omáčce vařila spíš trhance z knedlíkového těsta. Brambory se u nás moc nevařily, spíš buchty, vdolky, lívance, koláče (ty pekla maminka v obecní peci, kde pekla také chleba pro naši rodinu, koláče pekla před svátky i pro jiné lidi), zelovky (bochánky z těsta smíchaného se zelím a upečeného v pekáči).*“⁵³ Pamětníkova rodina byla velmi početná, dohromady byla tvořená z devíti členů. Maso obvykle jedli jen jednou nebo dvakrát do týdne, a to každý dostal jen kousek. Maso měli nejčastěji

⁴⁹ Taktéž, str. 166.

⁵⁰ ŠTĚPÁNEK, Ladislav. Horníci a dělníci ve Svatavě na Sokolovsku. str. 80.

⁵¹ SOKA Kladno, Rež František 1936-1960, MO-III-494/1952, Hornické vzpomínky, str. 3.

⁵² MATĚJČEK, JIŘÍ. O životě horníků na Sokolovsku před a po první světové válce. In *Český lid*, 1978, str. 40-41.

⁵³ Tamtéž.

vepřové. Dále rodina A. Němce jedla často luštěniny a rýži. V pozdější době pamětník vzpomíná, že když začalo chodit více členů rodiny do práce, mohla si rodina dovolit kupovat i vícekrát týdně maso a posléze i pivo.⁵⁴ V ukázce si můžeme všimnout, že daná rodina upřednostňovala více jídla z mouky než z brambor. Vzpomínka A. Němce ještě dále pokračuje, kdy vypráví, jak na dole pracoval i s německými horníky, kteří naopak vařili hlavně z brambor, „*hodně se dělaly například bramboráky, kterým se říkalo gebäckene Knödeln, chlupaté knedlíky, noky s omáčkou.*“⁵⁵

Z nápojů se velmi často pila žitná káva, kterou si horníci brávali sebou na šichtu. Hlavním oblíbeným nápojem mnoha horníků bylo ale pivo. Nejednou se stalo, že po šichtě si horníci místo domů vyrazili rovnou do nejbližší hospody. Kořalka se pila spíše výjimečně.⁵⁶

Kdybychom si měli v obecné rovině shrnout předešlé řádky a stanovit hlavní znaky pro hornický jídelníček, můžeme si všimnout jisté odloučenosti od zemědělského hospodářství. K tomu se váže nezbytnost nákupu potravin, kdy se kupovalo jen to nejnужnější, protože platy horníků byly nízké, v nejnужnějším množství někdy i menší kvality.⁵⁷

Horníci stravu vesměs popisovali jako málo pestrou, jednostrannou a chudou. „*Naše strava byla výhradně brambory a chleba a jídla z mouky. Káva byla dvakrát nebo třikrát týdně. Ráno k snídani byla zapraženka.*“⁵⁸ Další příklad lze uvést ze vzpomínek Vojtěcha Šmídla, který uvádí: „*Hlavní naší stravou byly nemaštěné brambory, chléb, mléko u těch, kteří si chovali kozy, káva a různé omáčky.*“⁵⁹

Tento druh jídelníčku, jenž jsme si představili, je zejména charakteristický pro konec 19. století až do období první republiky. V některých oblastech mohl vydržet i déle. Ovšem v době první republiky dochází ve stravování horníků k několika změnám. Ve dvacátých letech můžeme především zaznamenat poměrně rozsáhlou výstavbu rodinných domků, kde horníci měli své zahrádky a malé hospodářství, což mělo za následek, že se zvýšil počet horníků, kteří

⁵⁴ Taktéž, str. 41.

⁵⁵ Tamtéž.

⁵⁶ ŠTĚPÁNEK, Ladislav. Horníci a dělníci ve Svatavě na Sokolovsku. str. 86-87.

⁵⁷ SKALNÍKOVÁ, Olga. *Kladensko: život a kultura lidu v průmyslové oblasti.* str. 56.

⁵⁸ Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 1990, Kolektiv: Hornické vzpomínky. nestr., Alois Weinfuter, str. 2.

⁵⁹ Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 1990, Kolektiv: Hornické vzpomínky. nestr., Vojtěch Šmídl, str. 3.

se stali samozásobiteli v jednotlivých druzích potravin, které si mohli sami vypěstovat. Proniká tedy do jídelniček více zeleniny, ovoce, ale také se ve více hospodářstvích chová drůbež a králíci, proto můžeme spatřovat, že součástí jídelničky je více masa a vajec. „*Masa se mnoho nekupovalo, pokud se konzumovalo, bylo především z vlastních drobných hospodářských zvířat.*“⁶⁰ Významnou roli hrál v hornickém jídelničku umělý tuk, jenž se stával hlavním omastkem.⁶¹

V odlehčené formě můžeme brát v potaz jako zdroj informací i beletrii. Autor mohl vycházet z vlastních či cizích vzpomínek, a proto v jistém slova smyslu můžeme zařadit beletrii jako doplňující pramen informací. V následujícím úryvku si proto můžeme ukázat stravování v hornické rodině v podobě, jak byla ztvárněna v díle Josefa Petráně: „*Horník Líša přišel ze šichty. Jako každý jiný den. S karbidkou bouchl na zem hned u dveří. Kabát a čepici pověsil na hřebík v koutě. A šel k jídlu. Líšová už mívala připraveno. Bud' něco z bramborů anebo jen brambory. K tomu nějakou tu omáčku. Děti nemohly omáčky ani vidět. zdály se jim všechny stejné. Ohrnovaly nosy, všelijak se šklebily a vymlouvaly se, jen aby ji nemusily jíst. Alespoň jednou týdně udělala Líšová k těm omáčkám kynuté knedlíky. To se Líša aspoň jednou v týdnu dobře najedl a dětem mohla Líšová také přilepšit. Od knedlíků vzala kus těsta a upekla v troubě nějakou tu placku. Někdy ji i trošičku pocukrovala. Sotva byla upečená, děti ji, ještě horkou, v minutce rozebraly. Hlavně ti chrti – kluci. Urvali každý kus a bylo po place. Jen se olízli a oči se jim šibalsky usmívaly. Někdy z toho Líšová měla radost. Tak často by je dětem přála a někdy jim to řekla. „Vy chrti! Nadělám vám někdy těch placek, až prasknete.*“⁶²

1.3. Stravování v hornické kolonii

Ve studii Hornická kolonie v Oseku u Duchcova nám podává Josef Vařeka obraz toho, jak vypadal hornický jídelniček v kolonii. Autor uvádí, že se nijak zvlášť nelišil od jídelního lístku havíře, který žil mimo kolonii, kdy horník taktéž snídal bílou kávu s chlebem namazaným sádlem nebo houskou. Do práce si sebou nesl bandasku s černou kávou a chléb se sádlem. V poledne mu žena uvařila polévku, knedlíky a omáčku a někdy i kousek masa. K večeři si

⁶⁰ ŠTĚPÁNEK, Ladislav. *Horníci a dělníci ve Svatavě na Sokolovsku.* str. 86-87.

⁶¹ SKALNÍKOVÁ, Olga. *Kladensko: život a kultura lidu v průmyslové oblasti.* str. 56.

⁶² PETRÁŇ, Josef. *Zarostlé cesty.* Praha, 1950. str.57.

horník dal zbytky od oběda a kousek salámu, který zapil pivem. Děti jedly knedlíky s vajíčkem nebo pomaštěnými brambory.⁶³

O tom, jak to vypadalo se stravováním v hornické kolonii v Nýřanech u Plzně nám dává informace ve své studii Jana Janusová.⁶⁴ Snídaně se nijak nelišila od podoby snídaní popisovaných v předchozích řádcích, tedy konkrétně bílá káva (mnohdy z kozího mléka), a k ní chléb se sádlem či houskou. Nechybělo zde ani vaření omáček, jako například rajské, houbové nebo okurkové. Masa se podávalo jen pramálo, převážně jen kousek v neděli. „*Dále se jedla mrkev, čočka, kroupy, hrách, brambory, rýžová nebo krupičná kaše, bramborová buchta, bramborové lívance, hnětánky (větší vdolky). K hlavní a časté hornické stravě patřila uhlířina (knedlíky s brambory).*“⁶⁵ V tomto případě lze zde připomenout oblíbené jídlo uhlířinu, které, jak jsme si řekli, bylo oblíbené také na Příbramsku a Kladensku. I zde můžeme zaznamenat jistou snahu o zpestření jídelníčku tím, že rodiny chovaly na svých dvorcích domácí zvířata jako králíky, holuby, husy, slepice. Výjimečně i prasátka, ale především kozu, jakožto primární chovné zvíře.⁶⁶

Na závěr této části bych uvedl ještě jednu pro nás dnes výstřední zvláštnost, kterou lze brát možná s rezervou. Josef Vařeka ve své studii zmiňuje jistého horníka, který žil v osecké kolonii za první republiky. Zmíněný havíř L. Neureiter „*v dobách nezaměstnanosti a omezeného počtu týdenních směn nakupoval po vesnicích psy, které pravidelně v sobotu zabíjel a jejich maso rozprodával v kolonii a zbytek pak v okolních domech: sádlo dodával do lékáren. Poměrně levné a prý chutné maso, které se hodně česnekovalo a jedlo hlavně s kyselým zelím a bramborovými knedlíky, tak ovlivňovalo skladbu hornického jídelního lístku v kolonii.*“⁶⁷

1.4. Stolování v hornické rodině

Z příborů byla nejpoužívanější lžíce, přičemž využití nožů a vidliček nebylo nic nezvyklého. Hornická rodina, když to bylo možné, jedla pospolu, zejména v neděli rodina stolovala najednou, tehdy docházelo k různému uspořádání místnosti, aby se co nejvíce členů

⁶³ VAŘEKA, Josef. Hornická kolonie v Oseku u Duchcova. In *Český lid*, 1974, 61, str.200.

⁶⁴ JANUSOVÁ, Jana. Hornické kolonie v Nýřanech u Plzně. str.160-170.

⁶⁵ Taktéž. str. 167.

⁶⁶ Tamtéž.

⁶⁷ VAŘEKA, Josef. Hornická kolonie v Oseku u Duchcova. str. 200.

se vešlo ke stolu. Například se stěhoval stůl od stěny, aby došlo vytvoření většího počtu míst. V početnějších rodinách se ovšem všichni ke stolu nevešli, v takovém případě se matka najedla na lavičce či na truhlíku u kamen. Primární úlohu u stolu zde zastával otec horník, který dostával i největší porci jídla a měl vyhrazené místo v čele stolu.⁶⁸

1.5. Hornické stravování na Moravě

Co se týče skladby jídelníčku na Moravě, uvedu konkrétně na příkladu z oblasti Rosicko-Oslavanské. Jídelníček byl velmi podobný podmínkám v Čechách. I zde si našel svoje důležité místo v hornické stravě chléb. Naopak oproti některým krajům v Čechách, kde se chléb kupoval, se zde pekl doma, nebo ve společných pekárnách v koloniích. Nejdůležitější potravinou zde bývaly také brambory. Samozřejmě se ve skladbě jídelníčku projevilo i to, jestli horníci patřili do skupiny horníků-domkářů, horníků-bezzemků či horníků s vlastním hospodářstvím.

Dle Karla Fojtíka a Oldřicha Sirovátka⁶⁹ se nejvíce změnil jídelníček právě u horníků, kteří nevlastnili vlastní hospodářství. Protože se většina potravin musela kupovat, do hornického jídelníčku se pomalu dostávaly různé náhražky, kdy například místo mléka nastoupil v hornických rodinách odvar z náhražkové žitné nebo ječné kávy, kterou dospělí pili často i bez mléka. „*Vařili jej často i na dva dny najednou, sladili v společném velkém hrnci, z něhož se oslazená káva nalávala do malých hrnků. Mléko v mnohých dělnických rodinách vůbec objevovalo vzácně. Teprve v posledních letech našlo zase cestu zpět.*“⁷⁰

Co se mohlo jíst k snídani nám pomůže vysvětlit ukázka Jana Tichého: „*Strava na ráno byla obyčejně zelí, krupice, mletá na žernách /mlýnek/. Káva se tenkrát nejedla. Jen na velký svátek.*“⁷¹ Ani v tomto kraji nebylo zvláštností, že obědy bývaly ve všední den zpravidla bez masa. Důležitou součástí ve stravování zde byla polévka. Vařily se polévky bramborové doplněné různou zeleninou, dále například luštěninové, zejména čočková a fazolová, hrachová nebo také česneková. Polévka z masa byla obyčejně záležitostí sváteční. Zavařovaly se do ní

⁶⁸ Tamtéž.

⁶⁹ FOJTÍK, Karel. *Rosicko-Oslavansko: život a kultura lidu v kamenouhelném revíru*. Praha, 1961.

⁷⁰ FOJTÍK, Karel. *Rosicko-Oslavansko: život a kultura lidu v kamenouhelném revíru*. str. 95.

⁷¹ Archiv NTM, Sbírka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Klepova sbírka, inv. č. 642, Tichý, Jan: *Vzpomínky*, str. 3.

nudle zvané též „lukše“, nebo drobení, což byl strouhánek uhnětený z pšeničné mouky a nastrouhaný na hrubém struhadle.⁷²

K hlavnímu jídlu byly podávány brambory. Z brambor se připravovaly nejrůznější pokrmy. Samotné brambory se vařily například na loupačku, drcené nebo pečené v troubě. Uplatnilo se i bramborové těsto, zvláště oblíbené byly bramborové placky, zvané též „pekáče“ nebo „nekysánky“, což byly placky pečené z těsta, které bylo rozválené na tenko, a poté se omastily nebo namazaly povidly a sypaly posypkou.⁷³ Oblíbené byly i bramborové tašky, jež se připravovaly na způsob závinu, sypané praženou krupicí s cukrem.

Jídlo z mouky bylo součástí jídelníčku zpravidla dvakrát do týdne, ve čtvrtek a v neděli. Z pšeničné mouky se vařily například kynuté knedlíky, zvláště jako příloha k masu, nebo k omáčkám z luštěnin. Dále se v hornických rodinách objevovaly cezené nudle, které se sypaly strouhankou, nebo buchty plněné povidly, méně již mákem nebo tvarohem.⁷⁴ Masa se dostávalo na stůl zpravidla jen kousíček v neděli nebo na svátek. Častěji se kupovalo hovězí, neboť bylo levnější než vepřové, z kterého mohla být udělána i polévka.⁷⁵ Z předchozích řádků tudíž vyplývá, že hornický jídelníček na Moravě se vesměs příliš nelišil od ostatních v Čechách.

1.6. Příklad stravování českého horníka Valentina Šupíka ve Francii

O tom, jak mohlo vypadat stravování horníka ve Francii si můžeme ukázat na příkladu Valentina Šupíka. Ten se narodil 29. února 1896 v Libušíně, v okrese Slaný. Valentin Šupík ve svých vzpomínkách vypráví, že režim, který zde ve 20. letech 20. století existoval, mu mnohé nepřinesl, ačkoliv se považovali se svojí manželkou za skromné povahy, ve všem měli nedostatek, a tak se pod vidinou nového lepšího života rozhodl odjet dne 1. května 1925 do Francie. „*Pracoval jsem tam v železorzudných dolech v Tuxucniux /Tygny/.*“⁷⁶ Začít nový život ve Francii se Valentinovi Šupíkovi nepodařilo, proto se po čase vrací zpátky do Čech. Přesto, díky jeho vzpomínkám, můžeme doložit alespoň pár řádků o jeho stravování ve Francii. „*Životní úroveň, ta byla poměrně vyšší než u nás. Bylo tam tehdá velmi lacino, můj výdělek na směnu v porubu činil 45 franků, kurs tehdy byl 1.50 Kč za 1 frank. Mnoho se tam pilo víno a*

⁷² FOJTÍK, Karel. *Rosicko-Oslavansko: život a kultura lidu v kamenouhelném revíru*. str. 96.

⁷³ Tamtéž.

⁷⁴ Tamtéž.

⁷⁵ Tamtéž.

⁷⁶ Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 795, Rež, František J., ing.: Životopis Valentina Šupíka, str. 4.

*jedlo mnoho ryb i masa, česká kuchyně tam byla neznáma. Pivo bylo slabé, ovesné a ještě drahé, víno bylo levnější. Litr obyčejného červeného stálo 1 frank. Ryzlink 1-2 franky.*⁷⁷ Valentin Šupík ve svém vyprávění dále pokračuje: *„Na směnu jsem vydělal v porubu 40-45 fr. Strava dobrá, ale pro nás ne: ryby, makarony, rýže, jižní ovoce, čokoláda a jiné lahůdky. Nám chyběla naše strava, tu oni neznali.*⁷⁸

⁷⁷ Archiv NTM, Sbíрка vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 795, Rež, František J., ing.: Životopis Valentina Šupíka, str.4

⁷⁸ Tamtéž.

2. Bytová kultura

Objektem mého zájmu v následující části bude důležitá součást hornického života, a to způsob a formy bydlení. V našem případě půjde o celkovou strukturu každodenního života a souhrn sociálních procesů v bytě, který se utváří společně se společensko-hospodářskými formami. Bytovou kulturu rozumíme všechny prvky bydlení. Budu se zabývat otázkami, v jaké infrastruktuře horníci mohli bydlet, jak mohl vypadat jejich domov (otázka hornického interiéru) či případně, jak se lišila podoba jejich v jednotlivých krajích. Pokusím se tedy i o vytvoření možné typologie hornického bydlení.

Kdybychom měli vytyčit typologii hornického bydlení, lze ji rozdělit do pěti základních kategorií, které následně budu dál rozebírat. První kategorie se týká bydlení v havírně. Ty sloužily převážně přespolním havířům, kteří chodili do práce delší vzdálenost. Do druhé kategorie spadá bydlení v podnájmu, například v nájemních domech nebo v hospodářských ubikacích u zemědělců. Třetím typem hornického bydlení bylo ubytování v koloniích, které byly charakteristické pro životní styl horníků. Čtvrtá kategorie se vztahuje k provizornímu obydlí a posledním typem bylo bydlení ve vlastním domě. Pokud bychom měli vymezit typologii, jak následovala časově ve sledovaném období, byla by: od bydlení v podnájmu a havírně, přes bydlení v koloniích a provizorních obydlích, která měla na sebe velký vliv, po bydlení ve vlastních domcích. Ovšem neplatilo, že by v životě havíře skončila jedna možnost a hned ji nahradila nová, většinou se navzájem prolínaly a v jednotlivých hornických regionech můžeme spatřovat souběh hned několika uvedených kategorií bydlení.

V druhé polovině 19. století, kdy narůstá v jednotlivých krajích rozvoj dolování, vzniká i vysoká koncentrace hornictva. Například Revírní báňský úřad pro Mostecko uvádí, že v roce 1880 byl počet horníků v kraji 6145, v roce 1890 se zvýšil na 12 546 a roku 1900 vzrostl na 18 880.⁷⁹ Na tomto příkladu je vidět, jak rychle rostla pracovní síla a pochopitelně současně i poptávka po bytech.

2.1. Bydlení v havírně

Někteří přespolní havíři, kteří nebydleli v blízkosti šachty a docházeli do práce pěšky, mohli přespávat ve společné ubytovně tzv. havírně. Domů se vraceli v neděli.⁸⁰ Příklad tzv.

⁷⁹ ŠTĚPÁNEK, Ladislav. Jak příchod horníků měnil životní formy v některých částech Chomutovska. In *Český lid*, 1980. str. 96.

⁸⁰ JANUSOVÁ, Jana. Hornické kolonie v Nýřanech u Plzně. str. 160.

havíren můžeme uvést na vzoru Nýřanska, kde stávaly dvě havírny. „První stála u rybníčka a horníci tam bydleli až do roku 1918. Havírna měla dvě velké místnosti o rozměrech 10, 35x7x60 m a havíři tu byli ubytováni společně. Spali na palandách, vždy dva horníci nad sebou. Každý měl svou almárku, do níž si ukládal osobní věci. Uprostřed místnosti stával stůl, lavice, v rohu pak kamna na vaření. Na nich si havíři ohřívali jídlo nebo uvařili jednoduchý pokrm. Po roce 1918 koupil havírnu Baxa z Nýřan a přestavěl ji na rodinný domek.“⁸¹ Havíři mohli využívat i různé typy nocleháren, které obvykle zřizovali majitelé podniků ve svém závodě. Jednalo se o vyhrazenou místnost, kde na zemi měli horníci jen slámu. „Podlaha byla pouze udusaná žlutá cihlářská hlína. Jen některý z havířů měl slamník a jakousi podušku pod hlavu. Místnostem těm se říkalo obyčejně kumbál, rozměry byly asi 4 x 4 m i větší.“⁸²

2.2. Bydlení v nájemních domech

Velká část horníků žila v té době (a ještě dlouho potom, téměř až do první světové války) v podnájmu. Například horníci z Nýřanska mohli bydlet v podnájmu v nájemním domě zvaném Rendlák,⁸³ který postavila v roce 1853 Pražská železářská společnost, jež byla vlastníkem několika dolů na Nýřansku. Dům byl strukturován do více než šesti místností v přízemí a nejspíše do čtyř místností v podkroví. Rozměry jedné místnosti se pohybovaly okolo 5,20x2,45 m a ostatní 5x5,20 m. V malých místnostech bydlela vždy jedna rodina ve společné místnosti.⁸⁴

Nájemní domy budovaly většinou obce, důlní podniky či soukromí podnikatelé. Velká část byla postavena za první republiky. To byl příklad i v Ledvicích v severních Čechách, kde vznikala řada obecních dvojdomů. Struktura přízemního bytu se skládala z kuchyně, ložnice a malé předsíně se spížirnou a s hygienickým zařízením. „Okno z kuchyně je obráceno do dvora, druhé okno z ložnice vede na protilehlou východní stranu do ulice. V podkroví, propojeném s přízemím kamenným schodištěm se železným zábradlím, leží na každé straně úzké chodby byt o jednom pokoji s hygienickým zařízením. Tyto jednoprostorové podkrovní byty se dvěma

⁸¹ JANUSOVÁ, Jana. Hornické kolonie v Nýřanech u Plzně. str.163.

⁸² Státní okresní archiv Kladno, Rež František 1936-1960, MO-541/1952, Paměti Emila Pondělíčka z Jedomělic, str. 7.

⁸³ Název „Rendlák“ nesl od Bendřila Rendla, který dům od Pražské železářské společnosti koupil. Nájemní dům Rendlák byl po sto letech v roce 1953 zbořen, kdy na jeho místo přibýlo nové sídliště.

⁸⁴ JANUSOVÁ, Jana. Hornické kolonie v Nýřanech u Plzně. str.164.

*jednoduchými okny (60x120 cm) v zimě promrzají. Z podkrovní chodby je po žebříku přístupna i půda.*⁸⁵

2.3. Bydlení v koloniích

Jelikož se do práce chodilo nejvíce pěšky, horníci se snažili najít vhodné bydlení co nejbližší šachet. Možnou variantu bydlení přinášely přímo důlní podniky, které stavěly v blízkosti šachet hornické kolonie, a právě hornickým koloniím budou věnovány následující řádky.

V důsledku velké mobility horníků docházelo k častému nedostatku bytů. Horníci se mnohdy přesunovali na jiné doly, a tak vedoucí závodů usoudili, že by bylo lepší postavit pro své zaměstnance byty, které by udržely určitý počet lidí. Vznikají tak typické stavby, hornické kolonie.⁸⁶ Velký nárůst těchto stavení lze zaznamenat prakticky po celých Čechách v blízkosti dolů. Například na Mostecku: „...v roce 1898 bylo už v revíru 281 takových domů ve kterých bydlelo 7 333 příslušníků hornických rodin a 506 svobodných podnájemníků. Důl Jan měl v Lomu 61 takových domů se 189 byty.“⁸⁷

Kolonie byly specifické tím, že soustředily na malém prostoru závodního bytu se společným příslušenstvím celistvou skupinu většího počtu lidí ze stejné sociální skupiny, často i se společným jazykem.⁸⁸ Charakteristické pro kolonie bylo to, že byly budovány v kasárenském stylu a domy byly vesměs podobné. Typická pro domky kolonie byla nízká sedlová střecha pokrytá lepenkou nebo pálenými taškami. Vstup do přízemích i patrových domků vedl přes společný dvorek, přes dřevěný nebo zděný přístavek či společnou chodbou.⁸⁹

V koloniích můžeme vidět i velkou koncentraci žití rodin v jednom domě. Jako příklad můžeme uvést vyprávění A. Němce, ze studie *O životě Horníků na Sokolovsku před a po první světové válce*,⁹⁰ která se věnuje mimo jiné i nastínění života v koloniích. „*Na Raadě patřila velká kolonie domků od roku 1900 dolu Adolf a Žofie. Současně se stavbou dolu se začalo také se stavbou kolonie. Bydleli tam z velké části Češi, kteří odtud chodili na důl Adolf a Žofie.*

⁸⁵ VAŘEKA, Josef. Vývoj dělnického interiéru a způsobu bydlení horníků v oblasti Mostu a Duchcova: Třetí etnografická studie ze Severočeského hnědohornického revíru se zvláštním zřetelem k dnes už zaniklé obci Souš a Ledvice). In *Český lid*, Praha, 1971. str. 10.

⁸⁶ SOKA Most, Fröhlichová Zdenka, PhDr. (1952-1988), inv. č. 25, ev. j. 3, Sociální postavení horníků, str. 5.

⁸⁷ Tamtéž.

⁸⁸ VAŘEKA, Josef. Hornická kolonie v Oseku u Duchcova. str. 201.

⁸⁹ VAŘEKA, Josef. Vývoj dělnického interiéru a způsobu bydlení horníků v oblasti Mostu a Duchcova. str. 8.

⁹⁰ MATĚJČEK, JIŘÍ. O životě horníků na Sokolovsku před a po první světové válce. str. 40-41.

*V roce 1912 to bylo asi 30 českých rodin. V kolonii bydlelo v každém domě 8 rodin. Někteří čeští horníci chodili z Raadu také na důl Anežka ve Svatavě. Pamatuji se ještě na některá jména obyvatel kolonie, např. Nekolný, Sládek, Kozlík. Tito obyvatelé zdejší kolonie pocházeli z Nýřan, několik ze Zbůchu, z Rokycan a vůbec z Plzeňska, eventuálně západních Čech.*⁹¹

Strategií budování hornických kolonií byla pro důlní podniky nejenom otázka, jak přivést nové pracovníky, ale i udržet si také stálé a již kvalifikované pracovníky. První dělnická kolonie kupříkladu na Kladensku vznikla v roce 1852 ve Vrapicích byla pojmenovaná Zippého kolonie.⁹² Byla tvořena dvanácti samostatnými domky ve dvou řadách nad sebou podél silnice Stehlečeves-Kladno. Domky se od sebe oddělovaly oplocenými dvorky a zahrádkami. Kolonie byla určená pro důlní dozorce a úředníky z dolu František Josef. Jeden domek v kolonii byl postaven pro dvě rodiny. Každý byt obsahoval síň, kuchyň (2,5x 3,5 m), dva pokoje (4x5 m) a komoru. Do bytu se vstupovalo ze síně. Každý domek obsahoval i sklep s půdou. Podlaha v síni byla cihlová.⁹³

O výstavbě kolonií nedaleko dolů se lze dozvědět z pamětí Štěpána Horčice, který měl bratra Josefa, jenž bydlel dlouho právě v Zippově kolonii na Kladensku. *„Josef ten byl odborník, pumpař, ten hned šel na Vítek, později byl i jako mistr pro řemeslo na povrchu a přeložen na Amálku na Kladně a pak posléze na dole Max, bydlíval do pozdního věku as 65 let v Zippého kolonii u Kladna, tam měl z Maxovky dost blízko!*⁹⁴

V ten samý rok, co byla postavena kolonie ve Vrapicích, vznikla jedna z největších hornických kolonií na Kladensku. Nacházela se v obci Brandýsek a skládala se z deseti bloků, vždy o čtyřech přízemních a čtyřech patrových domech. Každý blok tvořil 12 bytů o síni, světnici a malé světničce-komoře, která měla v přízemním domku 9 m², a v patrovém 6 m². Světnička v kolonii sloužila dvojnásobem. V přízemních domech byla využívána jako kuchyň, naproti tomu v patrových staveních, protože neměla okno, sloužila k ukládání oblečení, necek a jiného domácího náradí. Na pozemcích před byty byly vybudovány kůlny,

⁹¹ Tamtéž.

⁹² Hornická kolonie vznikla na paměť horního rady Zippa, který výrazným způsobem přispěl v rozvoji kladenského dolování.

⁹³ SKALNÍKOVÁ, Olga. *Kladensko: život a kultura lidu v průmyslové oblasti*. str. 40.

⁹⁴ SOKA Kladno, Rež František 1936-1960, MO-III-596, Ex. č. 2/62, F. J. Rež: Štěpán Horčic, str. 5.

chlívky a záchody. Způsob, jakým se oddělovaly jednotlivé pozemky, si určoval sám majitel bytu, ať už drátem nebo někdy i keři, záleželo na financích a vkusu majitele.⁹⁵

Velká část hornických kolonií byla postavena v 70. letech 19. století v době bytové nouze. To platí i o Nýřanech u Plzně, kde bylo postaveno celkem devět kolonií a většina pochází právě ze 70. let 19. století. Tam byla vybudována v letech 1873/74 (na žádost Západočeského báňského spolku v Plzni) kolonie Mexiko. V kolonii Mexiko máme zprávy o pěti domcích (čp. 183-187), kdy z každé strany domku byly 4 bytové jednotky, vždy o jedné místnosti. Dva byty o rozloze 6x5,80 m se nacházely v přízemí a nad nimi byly dva podkrovní byty.⁹⁶

O hornických rodinách je známo, že byly velmi početné, proto společné soužití v jedné místnosti, kde se vařilo, jedlo i spalo nebylo nic jednoduchého. Ve studii Jany Janusové se lze dozvědět, jak vypadalo bydlení v koloniích v Nýřanech u Plzně. Dle autorky hned za dveřmi byl stojací věšák, kam si rodina odkládala šaty, vedle něho stála postel, kde lehávali prarodiče. Na druhé straně místnosti stály další dvě postele, které byly určené pro dcery a rodiče. Dále se v místnosti vpravo za dveřmi nacházela kamna na vaření a podle nich byla lavice a stolička. U stěny mezi kamny a postelí pro rodiče se nacházely dvě skříně. Uprostřed místnosti stál stůl s židlemi. Typický byl prostý a jednoduchý nábytek, jenž zaplňoval téměř celý obytný prostor. *„Na postele se vysoko nastlávaly peřiny, nahoru na skříně se ukládaly různé věci, které se nevešly dovnitř. Nebylo ani kam pověsit nějaký obrázek. Nedostávalo se místa. Za okny mívali někteří obyvatelé květiny, jako oblíbené a ne příliš náročné muškáty nebo fuchsie. Oživovaly šedý vzhled kolonie a mnohdy nahrazovaly i záclony.“*⁹⁷

Co se týče sociálního zázemí v kolonii, obyvatelé měli na západní a východní straně kolonie dřevěné záchody, po dvou na každé straně. V letech 1921/26 je postupně nahradily záchody zděné, ovšem nadále se nacházely na dvoře. Do roku 1929 tu byl jediným zdrojem vody potok, který tekł pod tratí na Domažlice. Rok 1929 byl pro místní obyvatele jistě přelomovým, poněvadž se kolonie napojila na městský vodovod a došlo k zavedení elektřiny.⁹⁸

Další příklad bydlení v kolonii nám může poskytnout Osecká kolonie u Duchcova. Tvořena byla z pěti jednopatrových domových bloků, vybudovaných patrně roku 1876. Domy měly nižší sedlové střechy, pokryté bobrovkou a členěné vikýři. Na dvoře byly postupně

⁹⁵ SKALNÍKOVÁ, Olga. *Kladensko: život a kultura lidu v průmyslové oblasti*. str. 40.

⁹⁶ JANUSOVÁ, Jana. *Hornické kolonie v Nýřanech u Plzně*. str. 160

⁹⁷ Tamtéž.

⁹⁸ JANUSOVÁ, Jana. *Hornické kolonie v Nýřanech u Plzně*. str. 160

postaveny dřevěné kůlničky k uložení dřeva a uhlí, ale také sloužily jako chlívký pro chov zvířat, jako byla drůbež, kozy, králíci nebo později také pro chov prasete. V roce 1931 byly dřevěné kůlničky zbořeny a nahrazeny zděnými. Do první světové války si rodina svítila petrolejovými lampami, elektrina byla zaváděna až v meziválečném období. Josef Vařeka ve své studii mluví o vysoké koncentraci obyvatel žijících v malém bytě. Zvláště před první světovou válkou se mnohé rodiny tísnily v levnějších podkrovních bytech o jedné místnosti se dvěma až šesti dětmi. V době první republiky bydlelo v prvním domovém bloku v přízemí pět havířských rodin, z nichž dvě obývaly pouze jednu místnost.⁹⁹ V některých koloniích závody na dvorku stavěly společnou pec, kde si mohly ženy péct pečivo.¹⁰⁰

Styl života v koloniích se vyznačoval tím, že početná hornická rodina musela vyžít na malém prostoru. Jaký způsob života v bytě mohla mít hornická rodina si ukážeme na příkladu Matěje Jaroše ze studie Jany Janusové.¹⁰¹ Matěj Jaroš se narodil v roce 1898 a vzpomíná na Tlučenckou kolonii na Nýřansku, takto: „*Budu uváděti rodinu naši. Bylo nás 11 dětí, 9 chlapců a 2 sestry. S námi a s rodiči bydlela ještě babička. 14trnáct nás spalo v jedné místnosti po zemi na slamnících, které se přes den skládaly na dvě postele a přikrývaly nějakou dekou nebo ještě častěji kabáty, které se nosily v zimě. Naproti v chodbě bydlel náš strýc se 7 dětmi a rovněž měli u sebe babičku, která si přivydělávala chozením na žebrotu. V těch dvou bytech žilo tedy 24 obyvatel a nemyslete, že jinde to bylo lepší.*“¹⁰²

Otázka spaní byla v rodinách, které bydlely koloniích, jistě neodkladným tématem, jenž ovlivňoval strukturu rodinného života. V některých větších rodinách se v letních měsících rodiny rozdělily na noc na dvě skupiny s tím, že jedna skupina, tvořená většinou matkou a menšími dětmi, zůstala v bytě a druhá skupina, tvořená otcem a staršími dětmi, chodila spát ven na trávu. Nic neobvyklého nebylo ani spaní havířů ve sklepě na dřevěné, slámou zakryté palandě.¹⁰³

Bydlení v kolonii přinášelo s sebou pozitiva i negativa. Byt v závodní kolonii představoval určitou závislost na podniku. Určitou strategií podnikatelů bylo i stavět pro horníky obydlí, aby upevnili svou svrchovanost a donutili mít spořádaného horníka. Nájemné

⁹⁹ VAŘEKA, Josef. Hornická kolonie v Oseku u Duchcova. str. 197.

¹⁰⁰ SKALNÍKOVÁ, Olga. *Kladensko: život a kultura lidu v průmyslové oblasti*. str. 41.

¹⁰¹ JANUSOVÁ, Jana. Hornické kolonie v Nýřanech u Plzně. str.160-170.

¹⁰² Taktéž, str. 165.

¹⁰³ VAŘEKA, Josef. Hornická kolonie v Oseku u Duchcova. str. 197.

z bytu bylo horníkům sraženo ze mzdy. Závody mohly horníka kdykoliv z bytu vystěhovat, ať už například pro „nespolehlivost“, kdy se horník účastnil stávek, nebo pod jinou záminkou.¹⁰⁴ „Byt v závodní kolonii proto nutil havíře k naprosté poslušnosti vůči podniku, a to v letech devadesátých, kdy se již horníci snažili prosazovat svá práva, bylo nežádoucí.“¹⁰⁵

2.4. Bydlení v hospodářských ubikacích

Havíř, který dostal v práci výpověď, musel do 14 dnů opustit a vyklidit byt v kolonii, a v tak krátkém čase se jen těžko hledalo nové bydlení.¹⁰⁶ Někteří horníci se proto raději uchýlovali k bydlení u okolních zemědělců. Pro sedláka to bylo značně výhodné ubytovávat horníky, poněvadž mu platili nájem, měl pomocné síly pro práce v zemědělství, a ještě získal levně deputátní uhlí pro sebe. Výhodou pro hornické rodiny byla možnost chovat hospodářské zvířectvo.

Hornické rodiny si širokou škálu zemědělských potravin musely kupovat od sedláka, ten tak získal stálé zákazníky a vydělal na tom mnohem více, než kdyby prodával u překupníka. Z této výhody se někdy mohla stát pro hornické rodiny povinnost, mohl je vystavovat nátlaku pod záminkou výpovědi, pokud si nebudou zboží, které měl sedlák na prodej, kupovat od něj.¹⁰⁷

O tom, že bytů bylo nedostatek a volná místa se špatně sháněla, vypovídá i již dříve zmíněný bývalý horník A. Němec: „*Horníci, kteří neměli vlastní domky, ani nebydleli v koloniích, bydleli někdy i u sedláků v nájmu, často na půdách, v různých kůlnách apod. Bytů zde byl stále nedostatek. Po první světové válce si začali někteří horníci zde v Habartově stavět vlastní domky. Tehdy teprve vznikly domky na západním konci dnešního Habartova směrem k Raadu. Byty pronajímali zvláště někteří menší sedláci.*“¹⁰⁸

2.5. Provizorní bydlení

V době bytové krize, kdy si horníci nacházeli velmi těžko volné byty k bydlení, se některé hornické rodiny ubytovávaly na tzv. provizorních místech. Tato provizorní místa měla plnit funkci dočasného bydlení, ovšem v některých případech si horníci tato místa přestavovali na trvalé obydlí, poněvadž se rodině nepodařilo dlouho najít jiné bydlení. O poněkud

¹⁰⁴ SKALNÍKOVÁ, Olga. *Kladensko: život a kultura lidu v průmyslové oblasti*. str. 40.

¹⁰⁵ ŠTĚPÁNEK, Ladislav. Jak příchod horníků měnil životní formy v některých částech Chomutovska. In *Český lid*, 1980. str. 96.

¹⁰⁶ SKALNÍKOVÁ, Olga. *Kladensko: život a kultura lidu v průmyslové oblasti*. str. 40

¹⁰⁷ ŠTĚPÁNEK, Ladislav. Jak příchod horníků měnil životní formy v některých částech Chomutovska. str. 96.

¹⁰⁸ MATĚJČEK, JIŘÍ. O životě horníků na Sokolovsku před a po první světové válce. str. 40.

neobvyklých místech k bydlení můžeme mluvit například v oblasti severních Čech, kde některé hornické rodiny využívaly jako svůj příbytek staré opotřebované vagóny. Tato obydlí se nacházela většinou za obcemi v užší oblasti severních Čech. Vznik a následný zánik těchto příbytků lze datovat do první republiky (některé vydržely ještě dlouho po druhé světové válce).¹⁰⁹

Prostor uvnitř vagónu byl rozdělen na dvě části, z nich první vstupní část sloužila jako kuchyň a druhá část byla určena ke spánku. Interiér byl tvořen z věcí jen nezbytných. Pro vodu se chodilo buď do nejbližší studny či potoka.¹¹⁰ Někde vznikaly celé vagónové kolonie, jako tomu bylo například v Ledvicích, kde roku 1926 vznikla tato kolonie. Blíže jmenovaný druh obydlí popisuje ve své studii Josef Vařeka. *„Železniční vagóny na kamenné podezdívce byly obráceny delší boční stěnou k polní cestě v blízkosti dnešního dolu Jirásek, tedy nedalo okresní silnice z Duchcova do Bíliny. Dva vagóny k sobě těsně přiléhaly svými štítovými stěnami, další pak stály samostatně.“*¹¹¹ Dle autora si hornické rodiny interiér a exteriér neustále upravovaly a zdokonalovaly tak, že po čase svůj prvotní význam nouzového bydlení ztratil a cizí návštěvník ani nemusel poznat, že kolonie je tvořena z vagónů. *„Stavebními úpravami se měnil nejen jejich vnější vzhled, ale i jejich půdorysná skladba. Horníci totiž vagony cihlami obezdívali a jejich stěny omítali a bílili a střechu překrývali lepenkou. K vagonům se postupně přilepovaly přístavky o kuchyni a komoře, z níž byl přístup i do sklípku pod vozem. Do bytu se vstupovalo zděným přístavkem. Vešlo se přímo do kuchyně a z ní do původního vagonu, příčně rozděleného ve dvě světničky.“*¹¹² Vagónové kolonie měly být jen dočasným řešením v době bytové krize. Kolonie v Ledvicích se však udržela ještě dlouho, máme zprávy, že do roku 1961 hornické rodiny tuto kolonii obývaly.¹¹³

2.6. Bydlení u horníků nebo u kamarádů

V zásadě lepší varianta se naskytla, pokud rodiny našly bydlení u místních horníků, kteří si přestavovali své chalupnické statky na byty. Vzájemné soužití několika hornických rodin

¹⁰⁹ VAŘEKA, Josef. Vývoj dělnického interiéru a způsobu bydlení horníků v oblasti Mostu a Duchcova: Třetí etnografická studie ze Severočeského hnědouhelného revíru se zvláštním zřetelem k dnes už zaniklé obci Souš a Ledvice). In *Český lid*, Praha, 1971. str. 2

¹¹⁰ Tamtéž.

¹¹¹ Tamtéž.

¹¹² Tamtéž.

¹¹³ Tamtéž.

v jedné usedlosti nebylo proto nic neobvyklého.¹¹⁴ Příklady rekonstrukcí zemědělských stavení na dělnické byty můžeme najít například v severočeském revíru nebo i na Ostravsku.¹¹⁵

Někteří horníci, především ti, kteří žili sami, volili řešení bydlení v pronájmu u svých kamarádů, kde si mohli připlatit i za stravu. Takový případ se týkal například Josefa Klaina. „*Bydlel jsem u kamaráda-Čecha Stránského, byl starší, strava u něj byla dobrá: ráno kafe, sebou mazaný chléb a bandaska kafe, po šichtě pak maso knedlíky a večer též.*“¹¹⁶ Obdobný příklad lze zaznamenat i u Štěpána Horčice, který vypovídá: „*...byl jsem na stravu a na byt u havíře Říhy Josefa, a platil jsem 12 zlatých měsíčně, byl jsem spokojen. Ráno bylo kafe s chlebem a houskou, v poledne po šichtě oběd s masem a večer vuřty syrečky, chléb a pivo.*“¹¹⁷

2.7. Bydlení ve vlastním domku

Pochopitelně nejlepší verze bydlení byla ta, že horník bydlel ve vlastním domku. Ne každý horník si mohl dovolit pustit se do nákladné stavby rodinného domu. Využít se dalo i pomoci stavební půjčky od peněžního ústavu. Mnohé rodinné domky si horníci stavěli po první světové válce, kdy se na okraji obcí zakládaly celé řady nových ulic. Kupříkladu na Chomutovsku ve 20. a 30. letech 20. století vznikaly nové čtvrti hornických domků. V domcích bydlela více než jedna rodina horníka. „*Zprvu se tu stavěly jen domky jednoduché o pokoji a kuchyni s předsíní a prádelnou. Rodina stavebníka se zpravidla nastěhovala do prádelny a zbývající dvě místnosti pronajala jiným hornickým rodinám do doby, než byla splacena tíživá část půjčky. Tak tu asi ve 120 domcích žilo přes 250 rodin horníků, ve kterých často nejen otec, avšak i několik dospělých synů byli horníky.*“¹¹⁸ Jednotlivé rozdělení místností v domcích probíhalo od dvouprostorových s předsíní a s prádelnou v přístavku s dvoukřídlovými okny v obou pokojích přes domky, které měly mimo jiné i obytnou místnost v podkroví, až po byty s dvěma pokoji s kuchyní a vším příslušenstvím v přízemí společně se samostatným bytem v podkroví.¹¹⁹

Pamětník Josef Bejvl zaznamenává ve svých vzpomínkách, jak typicky bydlela hornická rodina v Malých Přílepech: „*v maličkých dřevěných chaloupkách, s okénky jako dlaň, nízkých*

¹¹⁴ ŠTĚPÁNEK, Ladislav. Jak příchod horníků měnil životní formy v některých částech Chomutovska. str. 96.

¹¹⁵ VAŘEKA, Josef. Vývoj dělnického interiéru a způsobu bydlení horníků v oblasti Mostu a Duchcova. str. 7.

¹¹⁶ SOkA Kladno, Rež František 1936-1960, MO-III- 536/1952, ex. č. 22/445, Životní osudy havíře Josefa Klaina, str. 3.

¹¹⁷ SOkA Kladno, Rež František 1936-1960, MO-III-596, Ex. č. 2/62, F. J. Rež: Štěpán Horčic. str. 11.

¹¹⁸ ŠTĚPÁNEK, Ladislav. Jak příchod horníků měnil životní formy v některých částech Chomutovska. str. 97.

¹¹⁹ Tamtéž.

*světničkách, kde v jedné místnosti se tísnila celá rodina, v nezdravém, dusném ovzduší.*¹²⁰
Uvedený příklad byl situován pro začátek 20. století.

2.8. Hornický interiér

V následujících řádcích si povíme něco o charakteristické vybavenosti bytu v hornických rodinách. Budu se snažit zodpovědět otázku, jak mohl vypadat typický byt hornické rodiny. Hornický interiér v nájemních domech se v podstatě nelišil od hornického interiéru v koloniích. Odvíjel se od celkové mzdy rodiny a poté od prostoru, kam byl zasazen. Veškerý interiér byl situován do jedné či do dvou místností (kuchyňka a „cimra“), kde žila celá rodina pohromadě.

Hornický interiér lze označit jako jednoduchý a prostý. Využívalo se věcí, které byly nejnnutnější potřeby, kupovaly se nejlevnější předměty či užívaly se věci předávané z generace na generaci. Typickým nábytkem hornických rodiny byly postele, židle, stoly, lavice, skřínky, police, kredence, šatníky, nádobí atd.¹²¹ V rohu místnosti bývala umístěna cihlová, později železná kamna (ovšem ne všechny rodiny si mohly kamna dovolit), vedle nichž stála lavička a visela zde i polička na nádobí. V pokoji stávala většinou jedna postel, někdy i dvě, skříň, stojan na šaty, stůl a židle. Děti spaly na zemi na slammících, které si přes den ukládaly do postele nebo na půdu.

Dislokace nábytku se obvykle upravovala podle půdorysu světnice. Například stůl mohl stát obvykle u okna, ale časté bylo i v době společného stolování různé přesouvání stolu. S výjimkou stolu, měl ostatní nábytek stabilní místo tam, kam byl umístěný.¹²² K nezbytnému nábytku v domácnosti patřila taky skříňka na potraviny, uložené většinou v předsíni, někde můžeme najít i truhlu s moukou.¹²³

Dva pokoje a někdy dokonce jen jeden, pro vícečlennou rodinu nemohly vystačit, proto nebylo nic neobvyklého, že se využívalo každého volného místa. V úzké chodbě tak rodiny odkládaly například necky, valchu, škopky na mytí, kbelíky či jiné věci, které se nevešly do pokojů. Plně se využívala ale taky půda k odkládání věcí, které se nevešly do obytných prostor. Ke zkrášlení pokoje se užívaly barvotiskové obrázky, fotografie a nejčastěji květiny, které se

¹²⁰ SOkA Kladno, Rež František 1936-1960, MO-511/1952, Josef Bejvl, str. 5.

¹²¹ VAŘEKA, Josef. Hornická kolonie v Oseku u Duchcova. str. 201.

¹²² VAŘEKA, Josef. Vývoj dělnického interiéru a způsobu bydlení horníků v oblasti Mostu a Duchcova. str. 9.

¹²³ SKALNÍKOVÁ, Olga. *Kladensko: život a kultura lidu v průmyslové oblasti*. str. 45.

ve veliké míře pěstovaly v květináčích za okny bytů.¹²⁴ „Stěny dělnických bytů byly bíleny, mnohde se bílilo i dvakrát do roka. Prkennou podlahu žena denně vytírala po mytí a jednou nebo dvakrát týdně drhla.“¹²⁵

Jak mohl být byt zařízený si lze ukázat na několika příkladech. První příklad se týká bytu z osecké kolonie u Duchcova, který popisuje ve své studii Josef Vařeka. „Vstoupíme-li do jednoho z těchto bytů v prvním poschodí č. 135, spatříme po levé straně v rohu vedle dveří, spojujících kuchyň se společnou chodbou zv. „konk“, kuchyňská kamna na nožkách a podélně umístěnou lavičku, sloužící zároveň k uložení různých věcí, nad sporákem, podobně jako ve venkovském prostředí, jsou pohyblivá dřevěná bidla zvaná „kvrdlačka“.¹²⁶ Dalším nábytkem, který se nacházel v bytě, byla dvojdílná kredenc a pohovka („kanape“). Uprostřed kuchyně stál stůl se čtyřmi židlemi, který dříve kvůli nedostatku místa stával více u stěny. K interiéru bytu patřilo také jednoduché umyvadlo s kbelíkem, police, věšák na dveřích a stolní přenosné zrcátko. Stěny byly nabíleny a okna zdobily květiny, jako byly fuchsie, muškát a myrta.¹²⁷

Na bytě v kolonii ještě zůstaneme a ukážeme si na druhém příkladu, jak vypadal interiér hornické domácnosti v Tlušenské kolonii na Nýřansku. O této kolonii nám dává informace studie *Hornické kolonie v Nýřanech u Plzně* od Jany Janusové.¹²⁸ Byt byl tvořen malou chodbou, z níž vedly dveře jedny do sklepa a druhé do kuchyně. Místo věšáků používali zde horníci hřebíky, které byly přibité na zdi. Kuchyně krom k vaření sloužila i jako místnost pro praní. V době praní se přinášely do kuchyně necky ze sklepa a kbelík, který sloužil i k osobní hygieně. V kuchyni rovněž stál stůl s dvěma židlemi. Z kuchyně vedly dveře do druhé místnosti, v nichž se nacházela kachlová kamna, dva šatníky, postele a prádelník.¹²⁹

Poslední třetí příklad hornického interiéru si ukážeme na ukázce z vyprávění horníka K. Prokše, ze studie *Vývoj dělnického interiéru a způsobu bydlení horníků v oblasti Mostu a Duchcova*, který žil v obci Souš u Mostu. K. Prokš vypráví, jak nejprve celá rodina žila v jedné pronajaté místnosti o ploše 24 m², zastíněné zdi sousedního statku. Na dvoře byly k užití dvě „šupny“, z nich jedna byla určena k uložení uhlí a druhá jako chlívek pro drobná chovná zvířata.

¹²⁴ VAŘEKA, Josef. *Hornická kolonie v Oseku u Duchcova*. str. 201.

¹²⁵ SKALNÍKOVÁ, Olga. *Kladensko: život a kultura lidu v průmyslové oblasti*. str. 45.

¹²⁶ VAŘEKA, Josef. *Vývoj dělnického interiéru a způsobu bydlení horníků v oblasti Mostu a Duchcova*. str. 2.

¹²⁷ VAŘEKA, Josef. *Hornická kolonie v Oseku u Duchcova*. str. 201-202.

¹²⁸ JANUSOVÁ, Jana. *Hornické kolonie v Nýřanech u Plzně*. str.160-170.

¹²⁹ Tamtéž, str. 165.

Záchod byl umístěn na dvoře. Do pokoje se vstoupilo přes malou předsíň. Dle pamětníka K. Prokše bylo zařízení a vybavení místnosti charakterizováno jako chudé a prosté. V rohu pokoje se nacházel z cihel postavený sporák s troubou. Před ním podél stěny byly dvě postele, naproti nim u dveří visel věšák na šaty a hned vedle něj byla skříň. Uprostřed místnosti se nacházel stůl s židlemi. V místnosti stály jen dvě postele, proto děti, které se nevešly na postel, si na noc rozprostíraly pytlou, na kterou si poskládaly slavníky. Pro přikrytí na noc sloužily kabáty nebo deky. „*Ráno slavníky položili na postel a pytlou složili pod stůl. Nábytek měl v „cimře“ své ustálené místo s výjimkou stolu, který přes den stával uprostřed místnosti, avšak na noc se kvůli slavníkům odsunoval stranou, jindy se přistavoval k oknu, aby tak byl zabráněn malým dětem přístup k tomuto nebezpečnému místu.*“¹³⁰ Z ukázky si lze všimnout, že i v tomto případě se s nábytkem, kromě stolu dál nestěhovalo a nábytek měl své stabilní místo. Větší čas rodina strávila v kuchyni, zejména v zimě, protože v bytě nebyla kamna.¹³¹

Do první světové války můžeme spatřovat, že hornický interiér se změnil jen pramálo. Změna nastávala v čase první republiky, kdy se postupně zvyšovaly nároky na hygienu. Rodina si tak obstarávala nové bytové doplňky či kupovala i nový nábytek. Ovšem ke zvratu docházelo po druhé světové válce, kdy se poměrně velká část stěhovala do nových bytů například na sídliště.¹³²

Z předchozích ukázek vyplývá, že hornický interiér se v zásadě v rodinách nijak zvlášť nelišil. Kdybychom si předešlé řádky měli shrnout, můžeme konstatovat, že v hornických rodinách k jejich základním věcem, které tvořily interiér, patřily stůl s několika židlemi, jedna nebo dvě postele, skříň, police, lavice, „špajska“ neboli skříňka na potraviny, věšák na oblečení, nádobí či umyvadlo s kbelíkem.

O vzájemné sladění nábytku tu většinou nebyla ani řeč, poněvadž se jednotlivý nábytek nenakupoval všechnaráz, ale postupně podle dostupných financí. V řadě věcí docházelo i k dědění z generace na generaci. Kupovaly se buď nutnější věci, či si některé kusy nábytku vyráběli horníci sami. Charakteristické pro hornický interiér bylo večerní uspořádání místnosti ke spánku. Kdy, jak už bylo řečeno, odrostlejší děti skládaly na zem slavníky a spávaly na nich. Časté bylo ukládání slavníku na stejné místo, kdy děti měly své neměnné pořadí, kdo kde bude spát.

¹³⁰ VAŘEKA, Josef. Vývoj dělnického interiéru a způsobu bydlení horníků v oblasti Mostu a Duchcova. str. 6-7.

¹³¹ Tamtéž.

¹³² VAŘEKA, Josef. Hornická kolonie v Oseku u Duchcova. str. 201.

3. Život horníků mimo závod, trávení volného času

V této kapitole se pokusíme reflektovat různé možnosti využití volného času horníků, demonstrováné pomocí osobních vzpomínek. Pokusím se analyzovat a zodpovědět na otázky, co pro horníky znamenal volný čas, a zda nějaký vůbec měli? Co dělali horníci ve volném čase a jak ho využívali? Cílem této kapitoly je dokázat, že volný čas horníků nebyl kompaktní, ale záleželo na více faktorech, které se pokusím rozebrat.

Co je potřeba si uvědomit, je to, že před 1. světovou válkou se pracovalo na některých šachtách 10-12 hodin denně. Tudíž krom neděle bylo na volnočasové aktivity podstatně méně času. Ovšem v některých závodech se horníci dočkali zkrácení pracovní doby už v roce 1900 po velkých stávkách, ale o zavedení celoplošné osmihodinové pracovní doby můžeme mluvit až po vzniku Československé republiky v roce 1918.

Jedním z důležitých faktorů, který vyplývá ze zkoumaných pamětí je, zda měl horník rodinu a zda byl rodinně založený. Zda se dokázal postarat, aby rodina netrpěla hlady. Jelikož hornické rodiny byly velmi početné, museli otci s chodem a zabezpečením rodiny pomoci i synové, kteří se obvykle po vzoru otce dávali na dráhu hornictví.

Poměrně častý jev, který se objevuje ve sledovaných pamětech horníků, je apel na alkoholové pijáctví, jakožto jedna z možností, jak trávit volnočasové aktivity. „*S výdělkem 50 krejcarů a něco více se moc toho neužilo. U šachty bývala kantýna, kde se točilo pivo. Někdo se napil dost, někteří si brali pivo na soudek a doma si ho stočili do lahví.*“¹³³ Horníci měli většinou své oblíbené hospody, které mohli využít krom pijáctví pro občerstvení či pro svou spolkovou činnost. Hospody se nacházely kolikrát blízko šachet, tudíž nebylo nic výjimečného, když z poslední šichty šli havíři rovnou do hospody a vraceli se do svých domácností až v ranních hodinách. Příklad oblíbenosti havířů v hostincích uvádí např. Václav Jirásek ve své publikaci: „*Havíři z Hronova se zase rádi scházeli v Hastrlově hostinci U Vody. Jméno tohoto hostince se roku 1920 dokonce dostalo do názvu důlního díla, kdysi dolu Všech svatých Vincence Regnera, nově otevřeného v očekávání zlepšení zásobování místního průmyslu uhlím. Tady to chlapi měli od „mundlochu“ k „pípě“ doslova jen přes ulici a hronovský naddůlní Antonín Šimek je nejednou místo se špičáky na „ortě“ nachytl s oroseným korbely v šenku.*“¹³⁴

¹³³ Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 646, Eret, Josef. Paměti, str. 3.

¹³⁴ JIRÁSEK, Václav. *Ve znamení mlátku a železka: o hornictví na Jestřebích horách a okolí*. Liberec, 2003. str. 85.

Často se pila také kořalka. „*Tehdy byla oblíbená samozitná, někdy s rumem míchaná, pak kmínka a punč.*“¹³⁵

Mezi drobnější koníčky patřilo například hraní karet, kuželky či tzv. čára: „*...házel „parta“ hráčů krejčary na čáru udělanou na zemi, nejčastěji na silnici v děli asi 1 m. Ten, který hodil svůj peníz, až ze vzdálenosti 3 m od čáry, nejbliž k čáře, sebral všechny naházené peníze do dlaně, promíchal je a vyhodil do vzduchu as 2 i 3 m. Před tím byla „dohoda“ mezi hráči „hlava či orel“? / přední strana hlava císaře, druhá rakousko-uher. orel/ - pak „buď hlava neb orel.*“¹³⁶ Nechybělo ani čtení časopisů, nejčastěji se četla Zář a Svoboda.¹³⁷

Mezi další využití volnočasových aktivit mohlo posloužit i divadlo. Ostatně i sami pamětníci vzpomínali, jak si zahráli. „*Pro dobré divadlo jsem měl pochopení. Zahrál jsem si tehdy se třemi mými bratry Dušky v Mrštíkově hře „Maryša“.* Víím, že hra měla velký úspěch. Pořádal to divadelní spolek „Tyl“. Režii měl havíř Václav Najman také z Janovky.“¹³⁸ Někteří horníci nacházeli v divadle oblíbeného koníčka, mnohdy i sami hry režirovali. Takový případ můžeme spatřit v pamětníku Josefu Pozděnovi, který v divadle našel zalíbení. „*Po pravdě přiznávám, že láska k divadlu byla mě jako našemu Tylovi a snad už v kolébce ta moje „víla“ mi tam něco z toho podstrčila! A tak od malých rolí až po hodnotné a vážné, hrál jsem vždy tak, aby pracující lid měl hodnotný zážitek z divadelní hry! Vždyť divadlo dříve před více než půlstaletím bylo pro dělný lid takřka jediným zdrojem zábavy a vzdělání! Jak na vesnici, tak i ve městě. R. 1896 hrál jsem po prvé u Odborného spolku hornicko-hutnického v Kladně u Jágrů ve hře Ferd. Vossa „Pán a dělník“.* Moje role byla „Kamínský“ schudlý pilař. Hrál jsem tehdy pole režiséra Mužíka dobře a od té doby byly mě přidělovány menší i větší role.“¹³⁹

Samozřejmostí večerní zábavy byly i různé havířské bály, kde kolikrát hrály i samotné hornické kapely. „*Havířské bály: V Tuřanech bývaly bály i dva současně a to 1/ u Špiritů a 2/ u Zlonických a všady bylo plno. K tomu vyhrávaly až do bílého rána hornické kapely v kroji.*“¹⁴⁰

¹³⁵ SOkA Kladno, fond Rež František 1936-1960, Historie dolu Caroli, Vzpomínka č. 8, Čeňek Peters, str. 9.

¹³⁶ Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 302. Rež, František J.: František Balík – Václav Neumann. Shromáždění pamětí starých horníků, str. 12.

¹³⁷ Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 732, Rež, František J.: Z pamětí řisutského rodáka, str. 6.

¹³⁸ Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 751, Dušek, Josef: Paměti horníka, str. 7.

¹³⁹ SOkA Kladno, Rež František 1936-1960, MO-545/1952, Životopis Josefa Pozděny, str. 3.

¹⁴⁰ Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 302. Rež, František J.: František Balík – Václav Neumann. Shromáždění pamětí starých horníků, str. 12.

Téměř raritou, kterou si skoro žádný horník nechtěl nechat ujít, byly hornické oslavy, konané na den Sv. Barbory či Sv. Prokopa, jakožto patronů horníků. Jak takové hornické oslavy probíhaly nám může přiblížit vzpomínka z paměti havíře Františka Broučka. *„Na den sv. Barbory držel se havířský svátek, to se šlo společně v „plné parádě“ s druhými havíři z Tuřan a Libovic, při dechové hudbě hornické z Řisut – na Smečno do kostela. Mše se zúčastnil i Martinic, měl tam svou lavici. Ti muzikanti měli havířský kroj a bílé chocholy, kapelník měl parádní klobouk, muzikantů bylo 20. Po slavnosti zašli jsme na Smečně do hospody na „Radnici“, kde jsme dostávali obyčejně od hraběte nějaký sud piva. Býval při tom nějaký proslov – obyčejně mluvil někdo ze Smečna – na to, co mluvil, to už si nepamatuju. Domů jsme odcházeli společně, opět v našich dvojestupech, i s „kutálkou“ ke svým domovům.“*¹⁴¹ Ovšem tento druh zábavy byl častým jevem spíše před rokem 1900, po tomto roce tyto akce se vyskytovaly spíše ojediněle.

Společenský život byl jeden ze způsobů trávení volného času. Krom hornických parád se v hornických rodinách slavily i další zvyky a tradice, které se předávaly z generaci na generaci. Velmi oblíbený den v roce byl v den posvícení. Horníci sice neměli tak bohatý stůl, jako lze zaznamenat v selském prostředí, ale za to posvícení patřilo k nejslavnostnějším dnům v roce. Docházelo ke vzájemné koexistenci kamarádů horníků z práce a z okolních vesnic. Časté bylo chození do hostinců, kde se pilo i tančilo.¹⁴²

Horníci se dále podíleli i na masopustních oslavách. V řadě hornických vesnic pojalí pořádání masopustního průvodu horníci za své. Příklad lze uvést z obce Brandýsek na Kladensku, kde masopustní průvod vyrážel z hornické kolonie a směřoval dále do dolní části obce, kterou do devadesátých let 19. století obývala většinou zemědělská populace. Někdy bylo zvykem chodit s průvodem za svými vedoucími s přípitkem a s prosbou o finanční příspěvek na slavnost. Po průvodu se taktéž chodilo do hospod na zábavu.¹⁴³ V době velikonočních svátků se konaly církevní obřady za přítomnosti horníků ve slavnostních krojích. Zvykem hornických dětí bylo, že na Vánoce, na Štěpána a na Tři krále chodily koledovat.¹⁴⁴

Jedním z dalších faktorů, které mohly hrát důležitou roli v trávení volného času horníků, byla vzdálenost mezi místem bydliště a prací. Volný čas horníků se odvíjel od toho, kolik času

¹⁴¹ Tamtéž, str. 8.

¹⁴² KURIAL, Jan. ed. *Dobývání uhlí na Kladensku: historie kladensko-slánsko-rakovnické pánve*. str. 630.

¹⁴³ KURIAL, Jan. ed. *Dobývání uhlí na Kladensku: historie kladensko-slánsko-rakovnické pánve*. str. 630.

¹⁴⁴ Tamtéž.

měli, než přišli domů, poněvadž většina horníků chodila do práce pěšky. Cesta do práce jim volný čas velmi krátila. Zvláště před vznikem Československé republiky, kdy, jak už bylo řečeno, někteří horníci pracovali 10-12 hodin denně.

Pro příklad uvedeme horníka Františka Zelenku, který pracoval na dole Schoeller v Libušíně. František Zelenka bydlel v obci Řisuty vzdálených od Libušína přibližně 10 km. Jeho trasa do práce byla sice o něco kratší (8 km), z důvodu, že nechodil po hlavní silnici, ale po různých cestičkách, díky kterým si krátil cestu do práce. I tak mu cesta do práce zabrala poměrně hodně času. Koneckonců na to i on sám vzpomíná, když uvádí, že: „...jedna cesta měřila 2 hodiny, tj. 8 km, za každého počasí a k tomu celou šichtu jezdit s koněm a být na nohou a to jsme se v té době na šachtě nekoupali a chodili domu neumití... a tak jsem přišel po šichtě domů utahaný tak, že mi nechutnalo ani to kafe s kusem chleba.“¹⁴⁵ Takový horník, který přišel domů po náročné cestě už si příliš volného času neužil. Poněvadž, jen co přišel domů, krátce se prospal a už zase šel na šichtu. Podobný příklad můžeme uvést z paměti Josefa Tóna, který vzpomíná na cesty do práce takto: „Na závěr vzpomenu havířů, kteří před velkou stávkou chodili až ze Zájezda na Mayrovku¹⁴⁶ 2 a ¾ hodiny a já dvě hodiny z Buštěhradu. K tomu připočítat 11ti hodinou šichtu, zase cestu domů a dostanete tolik hodin, že nám k odpočinku mnoho nezbylo. Dělávali si doma legraci a říkali: Sotva jste natáhli hodiny a už jdete zase. Na paměť uvádím jména dálkových havířů: Tesařové, Jirsa a Šebek ze Zájezda, Polda Svoboda z Buzdaře a Burger. Dva Horové chodili z Buštěhradu na Makovku a já z Buštěhradu na Mayrovku. Byla pro nás pohroma, když byly lijáky, sníh, závěje nebo velká horka.“¹⁴⁷

Naproti tomu z jiného úhlu pohledu tu máme trávení volného času v hornických koloniích, které se většinou nacházely blízko dolu, aby to horníci neměli daleko do práce. Bydlely tu celé hornické rodiny. Den se tu odvíjel od mužských pracovních povinností. Neděle se využívala pro velký úklid, praní prádla, koupele, čištění oděvů či spravování obuvi. Ostatně takto využívaly volný čas i hornické rodiny, které bydlely mimo hornické kolonie.

Neděle byla taky v některých revírech spjata s výplatou, tudíž se zde plnily hospody, či sjížděli kupci, kteří nabízeli nejrůznější zboží. Martin Jemelka ve své publikaci¹⁴⁸ uvádí, že s

¹⁴⁵ Archiv NTM, Sbirka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 732, Rež, František J.: Z paměti řisutského rodáka, str. 6

¹⁴⁶ Mayrovka nesla název pro důl Mayrau na Kladensku.

¹⁴⁷ Archiv NTM, Sbirka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 712, Tón, Josef: Hornické vzpomínky, str. 8.

¹⁴⁸ JEMELKA, Martin. *Z havířských kolonií, aneb, Jak se žilo havířským rodinám*. Ostrava, 2008.

volným časem v dnešním slova smyslu začalo hornictvo nakládat až za první republiky po zavedení osmihodinové pracovní doby a čtrnáctidenní placené dovolené. Volný čas byl výlučně spojený s mužským světem.¹⁴⁹ Dle autora volným časem disponovali jen dospělí muži, kteří se minimálně podíleli na chodu domácnosti. V omezené míře jím mohly disponovat také děti. Dospělí horníci s vlastním příjmem měli dle Jemelky v zásadě tři možnosti, jak naložit s volným časem: „*Bud' byla pro ně dobou hospodské družnosti, nebo dobou fyzické činnosti v tělovýchově a sportu nebo byla dobou spolkové a politické angažovanosti coby projevu kritického poměru k realitě každodenního světa.*“¹⁵⁰

V probádaných pamětech, které jsem měl možnost zkoumat, si lze všimnout v některých spisech určitý zřetel na volnočasové aktivity mimo práci. Někteří pamětníci se soustředili na jeden konkrétní den v týdnu, a to byla neděle. Psali o tom, co dělali v neděli, v den, kdy se nepracovalo, tudíž se v tomto momentě dá mluvit o nakládání s volným časem. Například Antonín Podroužek líčí volný čas v neděli takto: „*Podnikali jsme vycházky do oseckých lesů-jezdili do Teplíc do zábav na „český sál“- byla to hospoda, tam se tancoval na krásném sále hrávali bud' veteráni neb střelci a pak se jelo zas domů.*“¹⁵¹ Jiný pamětník popisuje neděli takto: „*U nás scházely se celé rodiny i s manželkami. Havíři přicházeli si zahrát oblíbenou hru „vlčka“, karty se u nás tehdy nehrály. jak se vlček hrál? Na podlouhlém stole nacházela se tři oddělení: v jednom se postavily malé kuželky. Vlček měl na své nožce šňůrku a jak se za ní zatáhl, začal se točit sem-tam, a dle toho kolik kuželek porazil, dle toho byla výhra. Kolem stolů byly lavice a na nich se posadily manželky hráčů, které průběh hry napjatě sledovaly.*“¹⁵² Neděle nabízela všestranné využití.

Dle několika pamětníků byl život horníků mimo závod více společenský. Hornické rodiny se ve volném čase scházely a trávily čas spolu. To lze doložit na ukázce ze vzpomínek Františka Nováka. „*V neděli a ve svátky scházely se hornické rodiny do blízkých lesů, kde celá osada se bavila. Muži dospělí pohromadě, maminky tvořily skupiny pro sebe a děti skotačily a po většině se koupaly.*“¹⁵³

¹⁴⁹ JEMELKA, Martin. *Z havířských kolonií, aneb, Jak se žilo havířským rodinám.* Ostrava, 2008. str. 37.

¹⁵⁰ Tamtéž, str. 38.

¹⁵¹ SOkA Kladno, Rež František 1936-1960, MO-568/1953, Zákolanský havíř Antonín Podroužek: Paměti, str. 5.

¹⁵² SOkA Kladno, Rež František 1936-1960, 4/165/1958, Historie dolu Caroli ve Slaném 1830-1904, str. 12.

¹⁵³ Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 752, Novák, František: Vzpomínky z hornického života, str. 3.

Na závěr příkládám dvě ukázky z pamětí horníků o tom, jak mohlo být různé pojetí i uvažování o využití volného času mezi horníky. První ukázka je z pamětí horníka Adolfa Horkela, kdy autor hovoří o volném čase takto: „*Život horníků mimo závod byl a je různý, každý má nějakého koníčka, jedni na žumpách v kolonii utápěli čas v kartách, druzí rybařili, houbařili, někdo musel pást kozy, politizovalo se a ten, co má domeček měl práci pořád. Dnes se už přece trochu více každý vzdělává, více se čte, když tu korunu nemusí už 5krát obracet.*“¹⁵⁴ Druhá ze vzpomínek Adama Laučíka a jeho pojetí volného času: „*Horník přidržel se jen své práce, neboť po uplynutí pracovní doby nestačil se zabývat domácností, ba vůbec ani s rodinou. Doma pracovali horníci jen v sezonních pracích na poli. Co se týče života v baráku na dole, tam bylo vždy veselo. Pijatyky bylo vždy. Věru ani jednou se nevyšlo z baně, aby se pořádně neupilo. Někdy jsme přiseděli i dobu vaření při pijatice. Volný čas se využil na čištění šatů, praní a spravování topánok.*“¹⁵⁵

¹⁵⁴ Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 640, Horkel, Adolf: Hornické vzpomínky, str. 19.

¹⁵⁵ Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 792, Laučík, Adam: Vzpomínky, str. 7.

4. Ženy, děti a rodinný život

V následujících řádcích se budeme zabývat otázkami: jaký byl život hornické ženy, postavení v rodině či ve společnosti? Jak se starala o domácnost? Jak se děti snažily pomoci rodině a jaký byl rodinný život v hornické rodině? V této kapitole bych chtěl dokázat, že i ženy a děti nesly podíl na utváření hornické každodennosti.

4.1. Hornické ženy

V hornické rodině měla velkou zodpovědnost o domácnost horníkova žena. Muž, jakožto hlavní živitel rodiny, byl většinou celý den v práci, a tak žena brala na sebe břemeno spojené s neustálou péčí o chod domácnosti. Samozřejmě podstatný podíl práce odváděly i děti, které se snažily pomoci matce s péčí o domácnost. Zvláště v početnějších hornických rodinách to neměla matka jednoduché. To lze vyvodit z paměti Václava Bendy: „...*neb rodinách bývalo od 6 do desíti dětí, takže mámy hornické byly neustále samá vaření, šití, praní, fasovalo se ve skladu mouka i chléb, takže byla celá rodina stále v pohybu a zaměstnána, kdo pracoval na dole na povrchu – bývala směna na 12 hodin – tomu se tam oběd donášel.*“¹⁵⁶ V první polovině 20. století už dvanácti hodinové směny nebyly běžné, ovšem obědy se na závod stále donášely.

Matce v domácnosti pomáhaly hlavně mladé dívky, které se i mimo jiné musely starat o mladší sourozence. Některé dívky dostávaly ve dvanácti letech na jaře a na podzim tzv. úlevu od školní docházky, aby mohly pomáhat matce při pracích v zemědělství na polích sedláka, kde si žena vydělala určitý finanční přivýdělek navíc pro rodinu. Chlapci z hornických rodin taktéž dostávali úlevu od školní docházky, ale až v pozdějším věku než děvčata. Ve třinácti až ve čtrnácti mnoho dívek opouštěla domov a vydávala se do služby na statky nebo do úřednických a řemeslnických rodin.¹⁵⁷ Lepší postavení ve společnosti měla dívka, která sloužila ve městě, než děvčata z hornických vesnic, která odcházela povětšinou do služeb k sedlákům v hospodářství.

Ve městech mohla být děvčata zaměstnána například jako chůvy k dětem, pro pomoc v domácnostech, ale i v obchodě. Dívky se naučily domácím pracem, jako byly vaření a šití. Po čase se z děvčat mohly stát kompetentní služebné, jež bývaly zaměstnány i do úřednických

¹⁵⁶ SOkA Kladno Rež František 1936-1960, MO-III-604/1954, F.J. Rež: Václav Benda, str. 4.

¹⁵⁷ SKALNÍKOVÁ, Olga. *Kladensko: život a kultura lidu v průmyslové oblasti.* str. 57.

rodin ve větších městech, kde se seznámily s chodem a způsobem bydlení v domácnostech vyšší společnosti.¹⁵⁸

Na vesnicích byly zaměstnány mladé dívky hlavně u sedláků, kde vykonávaly práce v hospodářství, zvláště na polích. Jak mohla vypadat služba u sedláka si můžeme ukázat na příkladu Marie Kratochvílové: „*Léta mi ubíhaly, nebylo mi ještě 14 let, a musela jsem sloužit k sedlákovi. Plat? Zprvu jen za jídlo, a tak jsem na to byla celý rok pak jsem dostala 4 zlatý měsíčně – bylo to v Neprobylicích u Paulů ve statku. Ale co jsem zkusila u těch sedláků, to se nedá vypsat i bití bylo a k tomu ty krásné nadávky.*“¹⁵⁹ Marie Kratochvílová dále popisovala neblahé spaní v komorách, kde jí neustále byla zima, poněvadž se tam netopilo. Její náplň práce se odehrávala celý den na poli, od rána do večera: „*...když jsem přišla udřená, zas do té studený komory – ráno byly mé ubohé střevíce zamrzlý, tak zas znovu do nich. Když jsem si to chtěla usušit, říkala selka, abychom si to daly ven, že to smrdí. A jídlo? To bylo všelijaké pro nás děvečky, suchý nebo rozšťouchaný brambory a s vodou omaštěný, a když jsme se o to někdy vzaly, tak řekla selka: můžeš jít a byl vyhazov. Přišla jsem jinam a někdy bylo ještě hůře.*“¹⁶⁰ Samozřejmě takové zkušenosti mohly být dosti individuální, některé dívky mohly pracovat u sedláků, kteří se k nim chovali slušně a brali je jako člena rodiny. Časté bylo i každoroční „vandrovaní“ dívek, kdy záviselo na tom, zda se jim u sedláků dařilo (tzn. slušný plat, a dobrá strava) či nikoliv.

Pro hornické rodiny byla služba u hospodáře na vesnicích nebo služba ve městech prioritní práce, které mohly mladé dívky vykonávat. Určitá možnost výdělků se naskytla v zaměstnání v továrnách nebo při povrchových pracích v dole, ale tyto práce byly brány ve společnosti jako inferiorní, tudíž rodiny dávaly děvčata zpravidla ke službě k sedlákům, poněvadž nechtěly, aby se z dcery stala „fabrička“, jak se dříve říkávalo ženám z továren.¹⁶¹

Dívky zpravidla vykonávaly službu až do provdání, kdy se potom s novým nastávajícím stěhovaly a zakládaly si vlastní domácnost. V počátku to ovšem nebylo nic jednoduchého, novomanželé si povětšinou nemohli dovolit víc jak podnájem v hornických nebo nájemních

¹⁵⁸ Taktéž, str. 58.

¹⁵⁹ SOkA Kladno, Rež František 1936-1960, MO-III-607/1955, F. J. Rež: Žena havíře a její život, Vzpomínky Marie Kratochvílové z Hřešic na Slánsku, str. 3.

¹⁶⁰ Tamtéž.

¹⁶¹ KURIAL, Jan. ed. *Dobývání uhlí na Kladensku: historie kladensko-slánsko-rakovnické pánve*. str. 629.

domech. Jejich novomanželská výbava nebyla nikterak zvlášť rozsáhlá, skládala se z ušetřených peněz, z kufru, pár kousků oblečení, někdy doplněné postelí a šatníku.¹⁶²

Klasické věno, které bylo součástí skoro každé vesnické svatby, se v hornických rodinách spíše nevyskytovalo. Z domova dostávaly dívky do výbavy ponejvíce peřiny. Věno do hornické rodiny přinášela v první generaci jen děvčata, která byla původně z vesnické rodiny a dostala z domu určitý podíl. Ovšem nesmíme zapomenout na určitou část dívek z hornických rodin, které věno dávaly. Šlo o děvčata z rodin důlních dozorců, která přinášela věno s vidinou začlenění se do vyšší společenské třídy a do města.¹⁶³ Nebylo obvyklé, aby se dcera dozorců provdala za chudého horníka.¹⁶⁴

Manželé si z ušetřených peněz pořizovali obvykle jen to nejnnutnější, a to například postel, skříň na šaty, police na nádobí, stůl, židle a necky. Obyčejně se některé části nábytku dědily z generaci na generaci, tudíž vzájemná sladěnost nábytku se v hornických rodinách vytrácela.

Ženě začínal den časně ráno, kdy muž vstával do práce a žena s ním, aby mu připravila snídani a svačinu na šichtu. Mzdy horníků nebyly příliš velké a zvlášť pro vícečlennou rodinu samotný plat otce nemohl vystačit k hospodaření v domácnosti. Žena se tedy snažila přispět do rodinného rozpočtu, aby rodina nestrádala hladem.¹⁶⁵

Nejčastější přivýdělek nacházela žena v pracích v zemědělství u sedláků. Takový příklad, kdy matka s dětmi chodila pracovat k sedlákům si lze ukázat na příkladu matky Josefa Tóna. Matka Josefa Tóna, aby uživila své děti, vykonávala práce v zemědělství. Josef Tón dále vypovídá: „*Za den pilné práce – doba od slunka do slunka – dostávala 24 krejcarů. My mladí kluci jsme pomáhali ve dvoře a za to jsme dostávali denně 12 kr. Později nám také dali 24, když jsme za 12 kr. nechtěli dělat.*“¹⁶⁶

Od jara do zimy byly ženy zaměstnávány především pracemi na polích. Povětšinou přinášely nízký plat nebo pouze výplatu v naturáliích. V zemědělství vykonávaly ženy

¹⁶² SKALNÍKOVÁ, Olga. *Kladensko: život a kultura lidu v průmyslové oblasti*. str. 57.

¹⁶³ Taktěž, str. 58.

¹⁶⁴ KURIAL, Jan. ed. *Dobývání uhlí na Kladensku: historie kladensko-slánsko-rakovnické pánve*. str. 629.

¹⁶⁵ SKALNÍKOVÁ, Olga. *Kladensko: život a kultura lidu v průmyslové oblasti*. str. 59.

¹⁶⁶ Archiv NTM, Sbíрка vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 712, Tón, Josef: *Hornické vzpomínky*, str. 4.

nejrůznější práce, ať se jednalo například o okopání řepy, vázání obilí, stavění panáků nebo při mlácení. V polední přestávce ženy pospíchaly domů, aby mohly uvařit svým mužům a dětem oběd.¹⁶⁷

Některé ženy volily pro přivýdělek do domácnosti chození k dolu na haldu, kde v doutnající nebo hořící haldě s nebezpečnými propadlinami sbíraly drobné uhlí do pytlů nebo do proutěných nůší. Ženám se říkalo haldářky, jednalo se o tradiční zaměstnání hornických žen.¹⁶⁸ Vybrané uhlí buď horníci rozprodávali dál sedlákům či překupníkům, anebo si ho nechávali pro domácí užití a prodávali dál svůj příděl deputátního uhlí. Vstup na haldu byl zakázán, „...pokud některý z horníků nebo členů rodiny byl na haldě při sběru uhlí přistižen, při výměru trestu dával přednost vězení do 48 hodin před pokutou.“¹⁶⁹ Na haldu chodily matkám pomáhat i děti. „Tak jsem chodíval vybírat uhlí na hlušínovou haldu, abych alespoň něčím byl pro rodinu platen.“¹⁷⁰

Přivydělat si mohla rodina i chozením do lesa, například na dříví. Takový případ, kdy pomáhala celá rodina, lze najít v pamětech Josefa Duška, který bydlel v rodině společně s dalšími osmi sourozenci. „Maminka se jmenovala Marie. Měla velikou starost s dětmi. Společně s otcem chodili do lesa lámat kámen a později jsme pomáhali i my s kácením dříví. Platilo se tenkrát za 1 m³ 18-25 krejcarů.“¹⁷¹ Obava byla zvláště ponejvíce v početnějších hornických rodinách, kdy v takovém případě samotný plat otce kolikrát nemohl rodině vystačit, proto si musela většinou matka a některé děti chodit přivydělávat, aby rodina netrpěla hladu.

V některých rodinách si chodili finančně přilepšit i otcové. Na to vzpomíná Josef Klain, který líčí, jak se jeho otec snažil vydělat rodině nějaké peníze navíc: „Pamatuji si, když si můj táta chtěl přivydělat při své denní práci, tak jak to udělal? Když byli v létě ve žních jasné noci,

¹⁶⁷ SKALNÍKOVÁ, Olga. *Kladensko: život a kultura lidu v průmyslové oblasti*. str. 59.

¹⁶⁸ Tamtéž.

¹⁶⁹ VAŘEKA, JOSEF. Doplnková zaměstnání horníků na Mostecku se zvláštním zřetelem k dnes už zaniklé obci Souš. In *Český lid*, 1969. str. 1.

¹⁷⁰ SOka Kladno, Rež František 1936-1960, Dělnický deníček, Životopisný náčrt Josefa Fryče, str. 5.

¹⁷¹ Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Klepova sbírka, inv. č. 751, Dušek, Josef: Paměti horníka, str. 4.

*tak šel v noci sekat obilí.*¹⁷² Ovšem nebylo to časté, aby otec chodíval po práci přivydělávat, tento úkol byl spíše dáván ženě.

Ženy se snažily, kde se dalo, aby přinesly domů finanční obnos navíc a rodina nemusela být o hladu. Ve vzpomínkách Jana Metala lze najít, jak se jeho matka snažila celý rok přivydělávat v nejrůznějších činnostech. V létě pracovala u sedláků na polích a ve stodolách, v zimě zase jako pradlena a občasně chodívala vybírat uhlí na hlušinovou odpadovou haldu k dolu. Dále chodívala do pískovny do Brandýsku u Kladna pro písek, který rozprodávala dál. *„Tenkrát s tím pískem sypali podlahy po umytí, aby se jim brzy nezašlapaly, tak zvané lepší rodiny. Jako kupř. někteří živnostníci, statkáři a podobní.*¹⁷³

Rodinou kasu držela v rukou žena, která se snažila o správné rozdělení možných financí, aby rodina nestrádala. Hornické ženy nakupovaly v zásadě jen to nejnútnejší, mnoho žen si kupovaly potraviny u obchodníků na dluh. Podle Olgy Skalníkové mnoho žen chodívalo v době výplaty k branám závodu, poněvadž se bály, že muž nedojde s výdělkem domů, ale nechá ho v hospodě.¹⁷⁴

Hornické ženy se snažily být i dobrými hospodyňkami, proto usilovaly o to, aby měly čistou domácnost, kvalitnější domácí vybavení a hezčí výzdobu bytu. Žena musela rodinu zabezpečit i po stránce výchovné. Hlavní snahou bylo vychovat děti, aby mohly plně vstoupit do dospělé společnosti, což někdy v početné hornické rodině nebylo nic jednoduchého. *„Na Kladensku se říkávalo: Když není dětí plná světnice, není to rodina.*¹⁷⁵ Velká byla i úmrtnost dětí, způsobená například infekčním onemocněním, záškrtem, spálou, či nemocem z podvýživy.

4.2. Děti

Hornické děti většinou už od útlého věku pomáhaly s chodem domácnosti. Velmi často, pokud je hornická rodina měla, se staraly o drobné zvířectvo: slepice, králíky, husy, kozu, někde i prase. Děti měly přesně rozdělené a zvlášť určené, kdo se bude o jaký druh zvířat starat.¹⁷⁶ Jak

¹⁷² SOkA Kladno, Rež František 1936-1960, MO-III- 536/1952, ex. č. 22/445, Životní osudy havíře Josefa Klaina, str. 6.

¹⁷³ Archiv NTM, Sbirka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 506, Rež, František J.: Jan Metal z Buštěhradu, str. 4.

¹⁷⁴ SKALNÍKOVÁ, Olga. *Kladensko: život a kultura lidu v průmyslové oblasti.* str. 61.

¹⁷⁵ SKALNÍKOVÁ, Olga. *Kladensko: život a kultura lidu v průmyslové oblasti.* str. 61

¹⁷⁶ ŠTĚPÁNEK, Ladislav. *Horníci a dělníci ve Svatavě na Sokolovsku.* str. 86.

pomáhali i nejmenší děti s chodem v domácnosti si lze ukázat opět z vyprávění Václava Bendy: „*To měl své krásy po skrovnu, jak už dítě něco uneslo, muselo běžet ke kupci co se zapomnělo, nebo pást husy, pak pro tu vodu třeba jen s větší bandaskou, když pak dítě povyrosto, dovážet neb donášet teplou vodu z dolu na prádlo, vyvážet hnůj na políčka pronajatá od dolu Šestý, neb hlídat své menší sourozence.*“¹⁷⁷

Chlapci z hornických rodin si přivydělávali tím, že brzo ráno chodili sedlákům pást dobytek a poté šli rovnou do školy. Po škole se zapojili zase do pomáhání v domácnosti. Docházeli například nakoupit jídlo k obchodníkovi či „fasovat“ jídlo ze závodního skladiště, jako ku příkladu Jan Metal: „*...to už jsem chodil jednou týdně vždy ráno na důl Antonína do závodního skladiště „fasovat chleba a mouku“ kde si každý horník dával psát mlýnské výrobky a chleba na jeden týden předem. Zboží toto bylo na srážku a tak byly i velmi časté případy, že mnoho horníků o plat nic nedobírali.*“¹⁷⁸ Chlapci dále zastávali práce, například štípání dříví a jeho následné nošení domů, nošení uhlí, přinesení vody ze studny či z potoka a k večeru pásli zase dobytek.

Děti si mohly přivydělat i prodejem lesních plodin, proto chodily hodně do lesa, kde sbíraly jahody, maliny, borůvky, ale mimo jiné i houby. Některé děti zase chodily s jejich matkami na pole, kde vykonávaly různé práce. „*Mě a o dva roky staršího bratra brala nás naše matka sebou všude tam, kde jsem jí mohli pomoci. Již v 7 roce chodil jsem s ní na polní práce a od 9. roků jsem chodil na jarní i zimní řepu samostatně.*“¹⁷⁹

Přivydělání dětí bylo různé, časté bylo i chození dětí na haldu, kde sbíraly uhlí, které následně mohly prodat dál. Pamětník Václav Benda vypráví epizodu, jak děti chodily na haldu sbírat uhlí. „*Sotva že byly nůše přehozeny přes plot, hbitě za nimi přelézali děvčata i chlapci ve věku tak od 12-14 let, každý z nich popadl svou nůši za plotem, a pak pomalu neslyšně blížil se přes hladu, ve střehu k hromadě uhlí, dáváje pozor po hlídači Humlovi, až zajde a v tichosti nakládali uhlí jeden po druhém, pak s nákladem si navzájem pomáhali na záda a pak se ztráceli*

¹⁷⁷ SOkA Kladno, Rež František 1936-1960, MO-III-604/1954, F.J. Rež: Václav Benda, str. 3.

¹⁷⁸ Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 506, Rež, František J.: Jan Metal z Buštěhradu, str. 5.

¹⁷⁹ Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 506, Rež, František J.: Jan Metal z Buštěhradu, str. 4.

jeden po druhém, ve snaze dosáhnouti co nedříve plotu u domečku.“¹⁸⁰ Museli si dát pozor, neboť, jak bylo už řečeno, chození na haldu bylo zakázané.

V hornických rodinách byla častá tzv. úleva od školní docházky, kterou držely děti kolem věku 10-13 let obvykle od jara až do podzimu. Děti mnohokrát držely úlevu, aby vykonávaly práce v zemědělství, obvykle se to týkalo pasení dobytka či při některých pracech na polích. *„Tak zvanou úlevu od školní docházky měl jsem od 12 let. Úleva platila od měsíce května, neb června až do podzimu. Ve 12 létech tedy jsem dostal as 10 kusů krav, a ty jsem pásł. Dalo to starost, byla to pro malého chlapce svízelná práce, měl jsem za celou tu dobu úlevy, tj. za to pasení krav as 20 zl.*“¹⁸¹

V podobném duchu hovoří i Štěpán Horčic, který rovněž v době úlevy pomáhal v zemědělství. *„Když jsem byl větší, měl jsem „školní úlevu“ -ale nemyslete si, to byla vlastně dřina, protože jsem musel s ostatními staršími sourozenci v mém případě bratrem Josefem, vypomáhat na zemědělských pracích.*“¹⁸² Jeho pracovní doba byla od rána do večera. S bratrem Josefem pracovali tak, že sedlák je zapřáhl do malého ploužku, od něho šel provaz a na konci provazu byl klacek, za který se postavili. *„Zabrali na pevno“ a sedlák „jedem, hýje“ a jen se z nás slilo, bez jídla, pití, od slunka východu, až zapadlo, a to všecko za 20 až 30 krejcarů rakouské měny.*“¹⁸³

Práce v zemědělství nebyla dobře placená a v některých případech musely ženy a děti trpět následkem špatného jednání od sedláků, především, když bydlely hornické rodiny v nájmu na selských statcích a sedlákům odpracovávaly nájemné. To pak někteří sedláci využívali své moci, jelikož jim sedlák kdykoliv mohl pohrozit vystěhováním z bytu.¹⁸⁴

Někdy rodiče svým dětem sháněli úlevu, aby zastávali práce v domácnosti. Takový případ se týkal Václava Klímy, který školní úlevu držel od května do října. *„Byl jsem osvobozen*

¹⁸⁰ SOkA Kladno, Rež František 1936-1960, MO-III-604/1954, F.J. Rež: Václav Benda, str. 3.

¹⁸¹ SOkA Kladno, Rež František 1936-1960, MO-490, Životopis havíře Františka Broučka st. z Malíkovíc, str. 3.

¹⁸² SOkA Kladno, Rež František 1936-1960, MO-III-596, Ex. č. 2/62, F. J. Rež: Štěpán Horčic, str. 2.

¹⁸³ SOkA Kladno, Rež František 1936-1960, MO-III-596, Ex. č. 2/62, F. J. Rež: Štěpán Horčic, str. 4.

¹⁸⁴ SKALNÍKOVÁ, Olga. *Kladensko: život a kultura lidu v průmyslové oblasti.* str. 60.

od návštěvy školní. Ale to jen proto, že jsem musel pomáhat rodičům při jejich pracích v zemědělství aneb dělat něco doma, když oni šly na pole.“¹⁸⁵

Někteří chlapci chodili v době úlevy pracovat například s řemeslníky. Takovou zkušenost měl i Jan Metal, který chodíval s pokrývačským mistrem. Tomu, když mu bylo dvanáct roků, opatřila matka úlevu ve škole. Jan Metal pracoval s pokrývačským mistrem jako přidavač. Tuto činnost vykonával celý týden, ovšem jen v létě. „*V pondělí ráno v 5 hod. jsme vyrazili a přišli jsme vždy v sobotu večer. Tam, kde jsme byli ku stravě, platil mi mistr 30. kr. denně. Bez jídla 40 krejcarů. Pracovali jsme většinou u velkých statkářů ve Statenicích, na Kopanině, v Tuchoměřicích, v Horoměřicích a v různých dalších obcích blízce Prahy. Někde jsme nejedli, někde jsme měli hlad. Někdy mistr sám na jídlo přidal!*“¹⁸⁶

Úlevu od školní docházky dostávaly děti v zásadě proto, aby si mohly přivydělat a přinést domů potřebné peníze. Takový případ se týkal i Josefa Fryče, který v mládí rovněž dostával úlevu. „*Když jsem přicházel ze školy, míval jsem často na stole křídou od mámy napsaný „telegram“: - na kamnech máš jídlo, až se najíš, vezmi husy pást na trávu a přijď za mnou na pole. Na tom však nebývalo dost, kromě toho byl jsem si nucen brát „úlevu“, to bývalo každý rok od května do října na podzim a to jen proto, abychom to živobytí líp rodině uhájili.*“¹⁸⁷ Z ukázky se lze dozvědět, že Josef Fryč vykonával v době úlevy hlavně práce v zemědělství.

První práce po škole končily většinou u sedláků, kde chlapci zastávali různé práce. Takový případ můžeme zaznamenat na příkladu z paměti Josefa Klaina. „*A tak, jak sem vypad ze školy, táta mě odved do Hříškova sloužit k sedlákovu Parmovi!*“¹⁸⁸ Jeho náplň dne bylo krmit devět krav a tři prasata. Začínal kolem čtvrté hodiny ranní a končil v devět večer. „*Kde jsem spal? v síni jsem měl postel. Snídaně: suchý chléb a kafe, k obědu bramborovou polévku, šhubánky, neb knedlíky. V létě jsem chodil bos, v zimě jsem si musel koupit boty, stály as v 1898 6 zlatých.*“¹⁸⁹ Obdobný příklad můžeme nalézt u Františka Brabce, který rovněž chodil pracovat

¹⁸⁵ SOkA Kladno, Rež František 1936-1960, MO-539/1952, Cesta dělnickým životem Václava Klímy ze Srbce, str. 3.

¹⁸⁶ Archiv NTM, Sbirka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 506, Rež, František J.: Jan Metal z Buštěhradu, str. 4.

¹⁸⁷ SOkA Kladno, Rež František 1936-1960, Dělnický deníček, Životopisný náčrt Josefa Fryče, str. 5.

¹⁸⁸ SOkA Kladno, Rež František 1936-1960, MO-III- 536/1952, ex. č. 22/445, Životní osudy havíře Josefa Klaina, str. 4.

¹⁸⁹ Tamtéž.

k sedlákoví. František Brabec popisuje, jak, když mu bylo třináct let, choďoval sloužit k sedlákoví do Vraného. Tam vykonával hlavně práce v zemědělství.¹⁹⁰

První kroky v zaměstnání mohly být různé, všichni chlapci se snažili o totéž, přispět alespoň s něčím do rodinného rozpočtu, aby rodina nemusela strádat hlady. Například Josef Fryč popisuje ve svých pamětech, jak jeho první zaměstnání vedla do mlýna, kde byl spokojen, leč jeho práce v mlýně netrvala příliš dlouho. „*Až v roce 1910 dostal jsem místo ve mlýně v Jemníkách- je to prastarý mlýn na libušínském t.zv svatojirském potoku u Košťáků.*“¹⁹¹ Josef Fryč dále popisuje, že ačkoliv měl malý plat (30 K za měsíc ke stravě), byl vesměs spokojen, dokud jednoho dne nepřišla paní K., která mu řekla: „*Josef, pojeděš do Slaného na trh s husama, tak sem řek „ano“- ale já myslel že pojedu s povozem ale ona myslela s trakařem. Přijdu tedy od svačiny a dívám se na dvůr, kde stál už trakař a na něm košatina s 8 husama. Paní volá „máš to připravené“ můžeš jet“ Já že nepojedu, je to na mě těžké, aby to vzal pán s koněm“ sklidil sem velké rozčilení a pohrození až přijede pán, že si to se mnou vyřídí. Ale než přijel, už sem byl doma u táty, který mě uvítal přišel jsi se na nás podívat? Tak jsem mu to vypověděl, že na čisto – otec tam chtěl jít na toho Košťáka, ale máma naše řekla“ aby tam nechodil, když jsou tak neuznalý lidé! Bez nich budeš taky živ.“ A byl jsem!“¹⁹² Pro doplnění příkladu uvádím, že Josef Fryč v mládí nešťastnou náhodou přišel o ruku, proto bylo nad jeho síly trakař uzvednout.*

4.3. Rodinný život

Jaký byl rodinný život v hornické rodině? Ze vzpomínek František Balíka lze se dozvědět, jaký byl obyčejný rodinný život horníka přibližně do roku 1880: „*...byl skutečně žebrácký, s tím, že se výdělek nerovnal zdaleka cenám vyrobeného uhlí a cenám potravin. Byla velice nedostatečná technická zařízení v dolech, v případě mizerné atmosféry stál celý důl.*“¹⁹³

I přes všechny strasti, které kolikrát musely hornické rodiny zažívat, byl rodinný život vesměs družný. V hornických rodinách fungovala vzájemná výpomoc mezi jednotlivými členy rodiny, i po opuštění rodného domu, kdy starší se starali o mladší. V dospělém věku si

¹⁹⁰ Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 733, Rež, František J.: František Brabec z Libovice u Slaného, str. 5.

¹⁹¹ SOkA Kladno, Rež František 1936-1960, Dělnický deníček, Životopisný náčrt Josefa Fryče, str. 5.

¹⁹² SOkA Kladno, Rež František 1936-1960, Dělnický deníček, Životopisný náčrt Josefa Fryče, str. 5.

¹⁹³ Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 302. Rež, František J.: František Balík – Václav Neumann. Shromáždění paměti starých horníků, str. 6.

sourozenci obyčejně pomáhali, jak manuálně, například při stavbě rodinného domu, tak ani nebyla výjimkou finanční pomoc. Celá rodina se scházela povětšinou při všelijakých rodinných slavnostech, jako byly křtiny, svatby a pohřby.

Funkce rodinných slavností neměla, v konsekvenci ekonomických postavení horníků, takovou váhu jako v zemědělských rodinách na vesnici. Podle Olgy Skalníkové byly zbaveny obřadností, které v dělnickém prostředí neměly takové opodstatnění. Nejvíce poskrovnu se uskutečňovaly křtiny. Ne vždy se v hornických rodinách slavilo narození dítěte, obzvláště tam, kde bylo dětí plno a rodina neměla k dispozici tolik finančních prostředků.¹⁹⁴

Hojná natalita dětí přinášela to, že některé rodiny nebraly narození dítěte jako událost výjimečnou, proto nebylo zvykem provázet dítě několika obřady, ale spíše brát tuto událost jako každodenní záležitost života. Výjimku tvořily rodiny, kde nebyly doposud žádné děti a rodiny, které měly několik děvčat a žádného chlapce. V těchto rodinách při narození prvního dítěte nebo prvního chlapce se konaly větší oslavy.¹⁹⁵

Hornické ženy rodily většinou doma za pomoci porodní asistentky, někdy mohla pomoci známá sousedka. Lékař se volal teprve až při těžkých situacích. Po narození se dítě umylo ve vodě a poté zavinuto do staré vyprané košilky. Až po ošetření matky bylo dítě zabaleno do plenek a zachumláno do peřinky. Zabalené dítě v peřince se uložilo do kolébky, kde spávalo většinou rok i déle, nebo dokud nepřišlo na svět další dítě. Dle Olgy Skalníkové se v hornických rodinách kočárky nevyužívaly, děti se nosily ven v ruce.¹⁹⁶

Žena neměla zpravidla čas odpočívat, musela udržovat domácnost a chodit si přivydělávat, proto pár dní po porodu, někdy i druhý den, vstávala žena z postele. Obyčejně nejdéle do týdne se konal křest dítěte, kterého se zúčastnili hlavně rodiče a kmotři. S prosbou o kmotrovství se zůstávalo většinou v rodinném kruhu příbuzných, běžně manželská dvojice, která byla požádána, byla i kmotrem a kmotrou veškerých dětí v rodině. Často kmotři dávali dárky dětem do peřinky v podobě například peněžního daru u chlapce a u děvčat například náušnice. Typické bylo půjčování sváteční peřinky a křticího prádla mezi hornickými ženami.

¹⁹⁴ SKALNÍKOVÁ, Olga. *Kladensko: život a kultura lidu v průmyslové oblasti*. str. 62.

¹⁹⁵ Tamtéž.

¹⁹⁶ Taktéž, str. 63

Kmotr platil výdaje za křest v kostele a po návratu ze křtu byl na oplátku uspořádán pro kmotry slavnostní oběd. Církevní křest byl zpravidla běžný až do konce první světové války.¹⁹⁷

Další důležitou slavností, kde se scházela celá rodina, byla svatba. Mladí muži uzavírali sňatek běžně ve věku 24-27 let a ženy se vdávaly obvykle mezi 18 až 22 lety. Poté se děvčata strachovala, že už se neprovdají. Nevěsty si v den svatby oblékaly často nové světlé šaty a po první světové válce většinou bílé. Muži si v den konání svatebního obřadu oblékali černé šaty s bílou košilí s tuhým límcem, manžetami a náprsenkou. Svatební šaty zvláště u ženicha sloužily jako sváteční oblečení při slavnostních událostech.¹⁹⁸ „*Náklady na svatbu hradila rodina nevěstina, poplatky za církevní obřad platili svědkové. Za svědky si nevěsta pozvala obvykle někoho z příbuzných, ženich často kamaráda z práce.*“¹⁹⁹

Událostí, kde se rovněž většinou scházela celá rodina, byl pohřeb. To byla však nejsmutnější událost pro rodinu. Pohřeb platila z větší části rodina zemřelého, ovšem v případě, když horník zemřel v dole, závod na pohřeb přispíval nebo celý platil. Vdovy a děti pak dostávaly určitou provizi za zemřelého horníka.

Závěr ukončím slovy Josefa Bejvla o životě horníků. „*A přec se mi zdá, že tenkrát v té bídě se zdáli být lidé spokojeni, nekladli na život velkých požadavků, jen když se najedli a ošatili.*“²⁰⁰

¹⁹⁷ Tamtéž.

¹⁹⁸ SKALNÍKOVÁ, Olga. *Kladensko: život a kultura lidu v průmyslové oblasti..* str. 64.

¹⁹⁹ Tamtéž.

²⁰⁰ SOkA Kladno, Rež František 1936-1960, MO-511/1952, Josef Bejvl, str. 6.

5. Oblečení horníků

Předmětem této kapitoly bude historie hornického oblečení jako nezbytné součásti v utváření každodenního hornického života, jelikož oblečení patří k charakteristickým znakům způsobu života jednotlivých tříd a vrstev. Mužský hornický oděv bychom mohli rozdělit do tří kategorií: a) to na a) sváteční, b) pracovní, c) všední. Nejprve se budu věnovat prvně zmiňovanému, a to svátečnímu oblečení.

5.1. Slavnostní oblečení

Hornický kroj patřil ke slavnostnímu oblečení, které si horníci oblékali při různých slavnostních příležitostech, jež charakterizoval hornické řemeslo. Nejdříve si uděláme malou odbočku do druhé poloviny 19. století, abychom měli představu, jak dřívější hornické kroje vypadaly a zdali se v něčem změnily. V roce 1848 byl vydán předpis o hornickém oblečení a oblečení ostatních zaměstnanců dolů. To znamenalo, že základní vzhled a střih hornických slavnostních krojů byl ve všech krajích podobný.

V jednotlivých částech se lišil například v kvalitě látky, ze které byl kroj zhotoven, dále v náramenících, v krášení rukávu, ozdob na hornické čepici a holi, dle kterých se odlišoval horník podle funkcí a profese, tedy zda šlo o řadového horníka, dozorce nebo naddozorce. Základní nařízený hornický kroj, který se musel oblékat při slavnostech, se skládal z kytle,²⁰¹ kalhot, kůže-fleku,²⁰² hornické čepice, bot, rukavic a hole.²⁰³ Barva hornických kalhot byla většinou černá, výjimku tvořili příbramští horníci, kde lze zaznamenat i barvu kalhot bílou. Hornická čepice nebo klobouk v podobě čáky ze ztuženého černého sukna s černým filcovým dýnkem a koženým lemováním dole. Pro lepší nošení byl pod bradou černý lakový řemínek, který zabraňoval spadnutí pokrývky z hlavy. Na přední straně zdobila čáku kokarda

²⁰¹ „Kytle, jako typická součástka hornického oděvu, se šila z černého sukna, s černou podšívkou. Střihem odpovídala částečně střihu kabátu vojenských uniforem. Přednice byla hladká, zapínaná až ke krku na devět knoflíků ze zlatě lesklého kovu s vyraženým hornickým znakem- zkříženými kladívky. Na zádech byla nabraná do několika drobných faldů. Nízký stojací límeček a nárameníky byly z černého sametu. Na rukávu byl uprostřed mezi ramenem a loktem široký pruh z černého sametu, dole zakulacený v rozích a lemovaný černou portou. Od toho sametového pruhu visely 8 cm dlouhé černé hedvábné třásně. Na této sametové rukávové výložce byl našit štítek se zlatě vyšitými kladívky.“ viz SKALNÍKOVÁ, Olga. *Pět století hornického kroje*. Příbram, 1986. str. 74.

²⁰² „Přes kabát se připínala oválná sedací kůže – flek, avšak nikoliv z pravé kůže, ale z černého sukna, s černou podšívkou. Flek byl upevněn na černém opasku, který se zapínal na čtyřhrannou pozlacenou sponu s emblémem hornických kladívek ve věnci spletených vavřínových a dubových listů“ viz SKALNÍKOVÁ, Olga. *Pět století hornického kroje*. Příbram, 1986. str. 75.

²⁰³ SKALNÍKOVÁ, Olga. *Pět století hornického kroje*. Příbram, 1986. str. 74.

s přichyceným hornický znakem. Součástí čáky byl i vysoký chochol tzv. federpuš, většinou z kohoutího peří. Barva peří odlišovala jednotlivé důlní společnosti.

Typická součást hornického kroje byla i švancara, což byla hůl 75 cm až 95 cm vysoká, záleželo na výšce majitele, zhotovené z černého pajcovaného dřeva s ocelovým bodcem. Železná rukojeť měla tvar sekerky, zdobená s hornickými motivy.²⁰⁴

Jako příklad hornického kroje pro region uvedu Kladensko, kde byly typické černé kalhoty, černé „perkytle“ s širokým límcem, s pasem, který držel soukenný flek.²⁰⁵ Na příkladu fleku můžeme spatřovat, kdy se mění jeho hlavní funkce z pracovní postupně na funkci okrasnou a stává se součástí kroje. Na límci u krku měli horníci připevněnou sponu a stejně jako u knoflíků byla zdobena hornickými motivy. Nechyběla ani na hlavě čáka, zdobená kohoutím peřím. Největší využití krojů lze zaznamenat u hornických kapel na Kladensku.

Asi největší přínos v české historiografii přinesla do tohoto tématu Olga Skalníková především s publikací *Pět století hornického kroje*.²⁰⁶ Ve své knize mluví o úpadku nošení hornického kroje jako jednoho z významných symbolů hornictva, kdy po velké hornické stávce v roce 1900 lze zaznamenat menší využití hornického kroje, než bylo v druhé polovině 19. století. Postupně končily hornické parády a byly rozpuštěny i některé oficiální hornické hudby nebo byl omezen počet hudebníků. Podle Olgy Skalníkové si „*hornické kroje oblékali nadále jen horničtí provizianti, jako vzpomínku na staré časy. Podtržením zpátečnické úlohy kroje bylo jeho užívání na církevní bohoslužby a církevní slavnosti. Obvyklé ještě po dlouhou dobu bylo oblékání krojů na hornické pohřby. Někteří ze starých horníků si přáli být v hornickém kroji uloženi k poslednímu odpočinku.*“²⁰⁷ Ovšem některé hornické kapely přetrvaly ještě dlouho po celou první polovinu 20. století. Popis stejnokroje hudebníka havíře, lze spatřovat v pamětech Václava Malce, který zaznamenává vzpomínky z hornické zábavy: „*Jako prvá účinkovala úplná dechová hornická z Řisut, kapelník Frant. Zahradník. Hudebníci měli stejnokroj: černou blůzu až ke krku „parádník s knoflíky a kladívka, černé kalhoty a čáku. Kapelník měl „chochol“, aby se lišil.*“²⁰⁸

²⁰⁴ SKALNÍKOVÁ, Olga. *Pět století hornického kroje*. Příbram, 1986. str. 76.

²⁰⁵ Flek z kůže sloužil v dřívějších dobách horníkům ve starých dolech ke sjíždění v šikmých štolách.

²⁰⁶ SKALNÍKOVÁ, Olga. *Pět století hornického kroje*. Příbram, 1986.

²⁰⁷ SKALNÍKOVÁ, Olga. *Pět století hornického kroje*. str. 108.

²⁰⁸ SOkA Kladno Rež František 1936-1960, MO-III-494/1952, Hornické vzpomínky, str. 6.

Hornické kroje ovšem nebyly zcela zapomenuty. Ve dvacátých a ve třicátých letech 20. století se s nimi můžeme setkat především v podobě vzpomínek a obrazových dokumentací, které zobrazovaly hornické kroje většinou o církevních slavnostech: na Velikonoce, na svátek Božího těla, o Vánocích v kostelech, případně při významných státních slavnostech.²⁰⁹ Spatřovat to můžeme hlavně u starších vysloužilých horníků, kteří se snažili o udržení hornických zvyků a tradic.

Dle Olgy Skalníkové hornické kroje, které se nosily ve dvacátých a třicátých letech, stagnovaly ve stříhové podobě z konce 19. století. Vývoj lze zaznamenat však ve tvaru pokrývky hlavy. Typické čáky s chocholy se nosily nadále jen v některých kapelách na Kladensku a Karvinsku a pokud už horníci neměli čáky, využívali černé soukenné čepice lodičkovitého tvaru, s hornickým znakem, zkříženými kladívky, na levé straně.²¹⁰

Pokud horník neměl hornický kroj, měl většinou alespoň jedny sváteční šaty, které si bral například na svatbu, pohřby, zábavy či jiné události. Šaty byly černé, městského typu, nosily se s vestou, barevnou košilí s bílou připínací polotuhou nebo tuhou náprsenkou a límec se zakulacenými rohy a manžety. Součástí obleku byla i tmavá vázanka a měkký černý klobouk.²¹¹ Sváteční šaty musely sloužit dlouho, proto se o ně pečlivě staralo a různě se uchovávaly ve skříni. „*Lepší šaty musely vydržet 10-20 roků. V kožených botech se chodilo jen ve svátek a to jen když se šlo dál od domova.*“²¹² Kupříkladu v hornické kolonii v Oseku u Duchcova nosili havíři před první světovou válkou, ale i po ní, v neděli či o svátcích, proužkovanou nebo bílou košili s kravatou, k tomu tmavý oblek s vestou a na hlavě klobouk. Šaty určené pro slavnostní příležitosti, věšely se v šatníku, který byl umístěný většinou ve světnici. Oblečení, jenž se používalo denně viselo na věšáku, který byl na dveřích v kuchyni nebo jen na hřebík ve zdi.²¹³

5.2. Pracovní oděv a všední oblečení

Pracovní oděv se postupně modifikoval dle prostoru, kde horníci pracovali, podle činností, které vykonávali a podle finančních možností, které měli na pracovní oděv. V 19. století byl pracovní oděv horníků dokonce identifikačním znakem, podle kterého každý poznal,

²⁰⁹ SKALNÍKOVÁ, Olga. *Pět století hornického kroje*. str. 108-109.

²¹⁰ Taktéž, str. 109.

²¹¹ SKALNÍKOVÁ, Olga. *Kladensko: život a kultura lidu v průmyslové oblasti*. str. 48.

²¹² Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 1990, Kolektiv: *Hornické vzpomínky*. nestr., Alois Weinfuter, str. 3.

²¹³ VAŘEKA, Josef. *Hornická kolonie v Oseku u Duchcova*. str. 202.

že dotyčný v oděvu je horník. Specifické pracovní oblečení pro tuto dobu byla hornická kytle, perkytle a kožená zadní zástěra zvaná flek. Flek byl většinou kožený a nosil se přes kytli uchycený na koženém opasku, na který si mohli horníci věšet některé pomůcky potřebné k práci. Jako pokrývku hlavy využívali horníci placatou čepici s kšiltem, měkkou kšiltovku s lakovým štítkem a obrubním páskem či klobouk. Na nohy si obouvali pantofle s dřevěnou podešví tzv. báci. Na cestu do práce si horníci oblékali kabát, který si po příchodu odkládali v šatně nebo věšeli v dole.²¹⁴ Horníci pak pracovali jen v košili a ve vestě. V některých dolech, kde bylo velké vedro, i do poloviny těla nazí nebo jen ve spodkách bez kalhot.²¹⁵

V druhé polovině 19. století z pracovního oděvu mizí kožený flek, který využívali horníci v dřívějších dobách. Typický hornický pracovní oděv se skládal z obnošených materiálů venkovského oblečení, kalhoty byly z ostřejší bavlněné látky, košile většinou bez límečku a s vestou. Zpravidla byl pracovní oděv nejednou záplatovaný a spravovaný.²¹⁶ Pamětník Josef Tón popisuje jednotlivé ceny za hornické oblečení v 90. letech 19. století. V jeho vyprávění zaznamenává: „*Pár pracovních bot stál as 3 zlaté, „perka“ pro svátek 5. zl. Ta nejlepší látka na černé sváteční šaty stála 2 zl a ž 2 zl 30 za 1 metr – nejlepší jakost. Haviřská čepice stála zlatý 10 kr. Krátký zimník stál 5 a dlouhý as 12 zl. Pěkná košile stála přes zlatku.*“²¹⁷

Jak vypadal pracovní oděv horníků v první polovině 20. století? Po celou první polovinu 20. století byl v Čechách prakticky totožný. Dle Martina Jemelky: „*O volbě oděvu rozhodovala předně praktičnost a účelnost, protože mnohdy se obnošené šatstvo stávalo pracovním oděvem.*“²¹⁸ Charakteristický byl opotřeбенý šat, kalhoty, vesta a kabát, který sloužil převážně na cestu do práce v chladnějších dnech, dále klobouk a obnošené kožené boty,²¹⁹ někde se ale nosily i dřeváky. „*V místě a do práce nosily se dřeváky vlastní výroby, ze dřeva, které jsme si ze šachty pod kabátem přinesli.*“²²⁰

²¹⁴ SKALNÍKOVÁ, Olga. *Pět století hornického kroje*. str. 88.

²¹⁵ Taktéž, str. 89.

²¹⁶ SKALNÍKOVÁ, Olga. *Pět století hornického kroje*. str. 90.

²¹⁷ Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplová sbírka, inv. č. 712, Tón, Josef: *Hornické vzpomínky*, str. 3.

²¹⁸ JEMELKA, Martin. *Na kolonii: život v hornické kolonii dolu Šalomoun v Moravské Ostravě do začátku socialistické urbanizace*. Ostrava, 2007. str. 162.

²¹⁹ Na počátku 20. století na Příbramsku, máme doklady o nošení dřeváků s koženým vrchem, tzv. „báci“.

²²⁰ Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplová sbírka, inv. č. 1990, Kolektiv: *Hornické vzpomínky*. nestr., Alois Weinfuter, str. 3.

Od dvacátých let se nosila obuv tzv. bagančata, v některých dolech, kde se vyskytovalo hodně vody, později se využívaly gumové holínky. O hojném využití ochranných přileb lze mluvit až ve čtyřicátých letech,²²¹ ovšem využívali je již za první republiky.²²² Co je důležité zdůraznit, že oděv si nakupoval horník sám,²²³ dle ekonomických možností rodiny, a tak se není čemu divit, že byl opakovaně přešíván a dále i děděn.²²⁴

Podobně jako na příkladu Josefa Tóna si můžeme ukázat, kolik mohlo stát oblečení před první světovou válkou, v pamětech Vojtěcha Šarocha, který vzpomíná: „*Obuv pracovní celokožená stála 1 pár 2 zl 30 kr, sváteční pár 3 zl. Pracovní kalhoty 1 zl 20 kr, sváteční šaty černé, pěkné 15 zl.*“²²⁵

Oblečení pro všední den se skládalo z kalhot, které byly šity z ostrých bavlněných látek a košile. Horníci v neděli oblékali dlouhé spodky, přes které na noc nosili volně košili. Ženy si na noc oblékaly kabátky a spodní sukni. Většinou měl každý člen domácnosti jedno oblečení, které se následně po sourozencích dědilo a neustále vyspravovávalo.²²⁶

5.3. Oblečení hornických žen a dětí

V následujících řádcích se pokusím přiblížit styl oblékání hornických žen. Nejvíce zpráv máme z Kladenska. V druhé polovině 19. století ženy typicky nosily přes den, především starší generace, široké dlouhé sukně, jupky a zástěry do pasu. Šité byly často z kanafasu se vzorem různých kostek či proužků. Pod sukni se oblékaly jako spodničky tzv. krizetky, které se šily ze silnějších látek, aby byly pevné a dlouho vydržely, většinou byly černé či červeně pruhované na hnědém nebo šedém podkladu.

Samozřejmostí ženského odívání byla košile. Ta měla většinou vsazované rukávy, později je vystřídala košile s kimonovými rukávy, která byla dole rozšířená. Dívky měly košile volně až po kolena.²²⁷ V domácnostech bylo zvykem, že ženy i mladé dívky chodily pouze v košili a kanafasce se zástěrou. Do práce mimo obydlí nosily přes košili jupky z potištěné

²²¹ SKALNÍKOVÁ, Olga. *Pět století hornického kroje*. str. 112.

²²² ŠTĚPÁNEK, Ladislav. *Horníci a dělníci ve Svatavě na Sokolovsku*. str. 80.

²²³ ŠTĚPÁNEK, Ladislav. *Jak příchod horníků měnil životní formy v některých částech Chomutovska*. str. 98.

²²⁴ JEMELKA, Martin. *Na kolonii: život v hornické kolonii dolu Šalomoun v Moravské Ostravě do začátku socialistické urbanizace*. str. 162.

²²⁵ Archiv NTM, Sbirka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 1990, Kolektiv: *Hornické vzpomínky*. nestr., Vojtěch Šaroch, str. 6.

²²⁶ VAŘEKA, Josef. *Hornická kolonie v Oseku u Duchcova*. str. 200.

²²⁷ SKALNÍKOVÁ, Olga. *Kladensko: život a kultura lidu v průmyslové oblasti*. str. 47.

bavlněné látky tzv. flandy.²²⁸ Většina žen chodila v teplých měsících přes den bosa, boty obouvaly hlavně na zimu. Nosily se vysoké šněrovací boty nebo polostřevíce uzavřené na nártu, s koženou podrážkou, které mohly koupit buď na jarmarku nebo u lokálních ševců.²²⁹ K svátečním příležitostem se obouvaly tzv. blinerové boty, které byly lehké a trvanlivé. Dívky je pak nosily často k různým zábavám. K součástí oblečení dívky patřily i punčochy, které se mnohdy pletly doma.²³⁰ Jako pokrývku hlavy nosily ženy šátek. Uvedená charakteristika platila téměř po celou druhou polovinu 19. století až do první světové války, v některých případech ještě déle. Tak jako mužské hornické oděvy byly ženské taktéž prosté a jednoduché, šily se z nejlevnějších látek a nosily se až do úplného opotřebení.

Děti neměly nikterak své specifické oblečení. Nosily většinou staré, opotřebované a několikrát opravené šaty, které starší sourozenci předávali mladším. Přes teplejší měsíce chodily děti bosé v zimě pak obouvaly kožené, vysoké šněrovací boty či dřeváky. Pro děvčata se šily šaty z potištěných bavlněných látek, zpravidla vcelku, s páskem. Děvčata se oblékala podobně jako starší ženy, chodila v sukni a flandě se zástěrou.²³¹ Pro chlapce se kupovaly nové šaty v době, kdy už přinášeli do domácnosti sami plat, proto někteří chlapci dostávali nové šaty až když dosáhli věku 15-17 let.²³²

²²⁸ Tamtéž.

²²⁹ Tamtéž.

²³⁰ Tamtéž.

²³¹ SKALNÍKOVÁ, Olga. *Kladensko: život a kultura lidu v průmyslové oblasti*. str. 48.

²³² Taktéž, str. 49.

II. část: Den pracovní

6. Hornictvo jako sociálně-profesní skupina

V této kapitole se budu zabývat horníky jako sociálně-profesní skupinou. Zkoumat budu specifické znaky, které utvářely horníky typizované role pro danou sociálně-profesní skupinu. Součástí kapitoly bude charakteristické vyjadřování stavovské příslušnosti. V analytické části se zaměřím na výzkum hornického názvosloví.

Již ve středověku měli horníci v našich zemích markantní vliv. Jejich tradice, zvyky a obyčeje se po staletí formovaly a šířily se dál. Při utváření nového těžebního revíru přicházeli kvalifikovaní horníci, kteří z většinou z tradičních hornických míst (Příbram, Jáchymov, Ostrava), přinášeli své tradice, a spolu s tamními zvyky utvářeli hornickou komunitu.

Horníci jakožto sociálně-profesní skupina měli své charakteristické atributy, díky kterým se odlišovali od ostatních skupin povolání. Mohl to být vlastní folklor, zvyky, tradice nebo také typické komunikační prostředky v podobě například hornického slangu, který lze najít ve všech lokalitách spojených s hornictvím. Velká část slov má kořeny v německém jazyce, bohatost výrazů se dále utvářela ve spojení s místní mluvou.

6.1. Vyjadřování profesní příslušnosti

Jedním z původních pozůstatků stavovské příslušnosti byly hornické parády, které mají tradici již z dob středověku. Horníci měli ve společnosti značné postavení, které dávali najevo při různých příležitostech, kde se sdružovali do samostatné jednotné skupiny. Jejich působení celé podtrhovaly stejnokroje, které měli horníci upravené podle pracovní posloupnosti.

Již z konce 18. století a počátku 19. století lze nalézt zprávy o hornických slavnostech. Velký rozmach hornických parád byl na území jednoho z největších rudných revírů v Čechách, té doby, a to v Příbrami. V Příbrami byly hornické slavnosti doprovázeny stabilními ceremoniály, jenž charakterizovaly místní hornický společenský život. Hornické parády se pořádaly na počest církve, nebo vrchnosti. Pro úctu k vrchnosti se většinou konaly na narozeniny panovníka.²³³

K počtení církve se parády konaly též na svátky hornických patronů sv. Prokopa a sv. Barbory, nebo na církevní svátek Božího Těla. Kořeny v uctívání svatých lze hledat ve

²³³ KURIAL, Jan. ed. *Dobývání uhlí na Kladensku: historie kladensko-slánsko-rakovnické pánve*. str. 630.

středověku, kdy se horníci obraceli se svými modlitbami k řadě svatých, blahoslaveným a mučedníkům, aby je ochránili před nebezpečím, které je mohlo potkat v dolech. Krom sv. Prokopa a sv. Barbory se v různých křesťanských zemích objevují i další ochránci horníků, jako jsou svatá Anna, Helena, Máří Magdaléna, svatí Rupert, Ondřej, Antonín, Bartoloměj, Kryštof, David, Eliáš, Jiří, Leonard, Rafael a Vít.²³⁴

Hlavní funkcí slavností bylo zkonsolidovat stavovskou sebejistotu horníků, zachovávat uznání k nadřízeným, kteří se v mnohdy případech i sami zúčastnili, udržovat a přechovávat zvyky v kolektivní paměti. V konečném důsledku záleželo i na samotných důlních společnostech, zda hornické parády povolily a dále uchovávaly. Takový případ můžeme nalézt v pamětech Josefa Ereta, který vzpomíná na hornické parády. Důraz dává na ředitele důlních závodů, kteří rozhodovali, zda se hornické slavnosti budou konat či nikoliv. „*Za ředitele Šmalce byli havíři trochu ve vážnosti.*“²³⁵ Těmito slovy Josef Erete popisuje dobu, kdy se pořádaly hornické parády. Úpadek hornických slavností pamětník líčí po změně ředitele závodu. „*Při nastoupení nového ředitele Fritseho vše zaniklo.*“²³⁶

Pamětníci ve svých vzpomínkách líčili průběh některých parád, které buď sami zažili, nebo v mnoha případech je měli z vyprávění otců horníků. Hornické parády se vyznačovaly velkou podívanou v zastoupení masy horníků. Průběh slavností byl ve většině případů podobného rázu. Ráno se konala v kostelech bohoslužba, poté horníci ve slavnostních stejnokrojích za doprovodu kapely chodili do center jednotlivých obcí, kde se konala další zábava. V čele průvodu nesli horníci vyšíváné těžké prapory a standarty se symbolickými znaky a typickými postavami hornických patronů.²³⁷

Josef Eret vypráví průběh hornické parády na Plzeňsku v den sv. Prokopa, tedy 4. července. „*Na sv. Prokopa se sloužila mše ve Veprnicích. Havíři v uniformách šli v průvodu s hudbou do kostela. Vedl je Šnebergl z Ejpovic, horník krásné postavy s plnovousem. Po mši hudba je přivedla zpátky na verk, kde se prodávalo pivo a jídlo při veselici.*“²³⁸ Josef Eret dále hovoří o vyplácení prokopské šichty, což byl finanční příspěvek na přilepšenou, která se

²³⁴ VOPASEK, Stanislav. *Heraldická historie hornických symbolů*. Ostrava, 2002. str. 47.

²³⁵ Archiv NTM, Sbirka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 646, Eret, Josef: Paměti, str. 6.

²³⁶ Tamtéž.

²³⁷ VOPASEK, Stanislav. *Heraldická historie hornických symbolů*. str. 49.

²³⁸ Archiv NTM, Sbirka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 646, Eret, Josef: Paměti, str. 6.

vyplácela ke konci slavnosti. Nebyla pro všechny stejná, ale odvíjela se od pozice, kterou v dolech vykonávali, tudíž pochopitelně jednu z největších odměn měli havíři.

Hornické parády na sv. Prokopa, sv. Barbory a o Božím Těle měli ve všech hornických krajích podobný průběh. To potvrzuje i František Zelenka, který píše o hornických slavnostech ve Smečně na Kladensku. „*Slavnost Prokopská: Ta mívala společný průběh jako o Boží Tělo: O b. Tělo se chodilo na Smečno a o Sv. Prokopa zase na Tuřan. Hudba dechová, hudebníků bývalo nejméně 20, s vedoucím kapelníkem Zahradníkem, který dirigoval.*“²³⁹ Ve Smečně krom finančního příspěvku, dostávali havíři z průvodu i naturální příspěvky. „*Každý havíř z průvodu obdržel talíř dršťkové polévky a 1 zlatý a 2 litry piva.*“²⁴⁰ Když havíř nemohl v den konání slavnosti do průvodu, stávalo se, že otce zastoupil syn, poněvadž finanční příspěvek do rodinného rozpočtu byl velmi užitečný. „*Jednou, když tatínek nemoh na tu parádu jít, tak jsem jej šel zastoupit, bylo škoda zlatníku, za pivo jsem si vzal cikarety.*“²⁴¹

V Kladenském revíru byly hornické slavnosti dlouho udržovanou tradicí. Specifické prvky, které se v pamětech objevovaly, byly popisy stejnokrojů, které horníci nosili na parádách, zvláště hornické kapely měly svůj charakteristický stejnokroj. „*Ti muzikanti měli havířský kroj a bílé chocholy, kapelník měl parádní klobouk, muzikantů bylo 20.*“²⁴² Průvody se prováděly mnohdy kolektivně, s horníky z okolních vesnic. „*Na den sv. Barbory držel se havířský svátek, to se šlo společně v „plné parádě“ a druhými havíři z Tuřan, a Libovic, při dechové hudbě hornické z Řisut – na Smečno do kostela. Mše se zúčastnili i Martinic, měl tam svou lavici.*“²⁴³

Velká část hornických parád končila v hostincích, kde zábava pokračovala, hrála hudba, pilo se a tancovalo. „*Po slavnosti zašli jsme na Smečně do hospody na „Radnici“, kde jsme dostávali obyčejně od hraběte nějaký sud piva. Býval při tom nějaký proslov obyčejně mluvil někdo ze Smečna – na to, co mluvil, to už nepamatuji.*“²⁴⁴ O tom vypovídá i pamětník

²³⁹ Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 732, Rež, František J.: Z paměti řisutského rodáka, str. 7.

²⁴⁰ Tamtéž.

²⁴¹ Tamtéž.

²⁴² SOkA Kladno, Rež František 1936-1960, MO-490, Životopis havíře Františka Broučka st. z Malíkovíc, str. 8.

²⁴³ Tamtéž.

²⁴⁴ SOkA Kladno, Rež František 1936-1960, MO-490, Životopis havíře Františka Broučka st. z Malíkovíc, str. 8.

Josef Bejvl: „*Pořad byl as tento: ráno se šlo do kostela v Železné a odpoledne se šlo do krčmy u Bartošů, kde bylo až do rána veselo.*“²⁴⁵

Úpadek hornických slavností pamětníci datují do devadesátých let 19. století. Antonín Vácha, který pracoval v dole na Kladensku, vzpomíná na poslední slavnost, kterou zažil, svatoprokopskou konanou 10. července 1892. „*Byl to velice krásný den, velká účast krojovaných havířů, dozorců i úředníků dvou společností Buštěhradské a státní dráhy, se svými prapory a hudbou, i mnoho obecenstva. Slavná mše byla v kostelíku a pak hudby v lesíku koncertovaly.*“²⁴⁶

Značný vliv na úpadku pořádání hornických slavností mělo sílicí dělnické hnutí, právě v této době lze zaznamenat nárůst sociálních bojů horníků za zvýšení mezd, osmihodinovou pracovní dobu nebo volební právo.²⁴⁷ K zániku hornických parád přispěly neblahé události, kdy se nejprve v roce 1889, při svátku Božího těla se střílelo na Kladensku do horníků, v roce 1894 v ostravském revíru, bylo zastřeleno dvanáct horníků. Tyto události zasadily hornickým parádám finální tečku a do první světové války nejsou zprávy o hornických slavnostech.²⁴⁸

V období první republiky dochází ke snížení náboženského vlivu a slavnosti nabývají ryze stavovského charakteru. Mění se i část oblečení hornického stejnokroje. Do té doby typický rakouský fedrpuš, který sloužil jako pokrývka hlavy, se postupně vytrácí, a začínají se na hlavách ke kroji nosit černé sametové lodičky. Ve druhé světové válce se hornické slavnosti taktéž nevyskytovaly, kromě náboženských mší v kostelech na svátky patronů. Po druhé světové válce se rozšířila debata k jednotnému datu, které sloučilo oba svátky (sv. Prokopa a sv. Barbory) v jeden celostátní Den horníků. Nakonec vhodné datum se našlo u příležitosti výročí 700 let českého hornictví a u vzniku Jihlavského horního práva. V roce 1949 vláda usnesla datum společných oslav na den 9. září jakožto Den horníků.²⁴⁹

6.2. Hornické názvosloví

Dalším z charakteristických atributů profesní skupiny je specifická mluva. Hornická řeč má svou separátní jazykovou formu vyjádření, ve které lze najít prvky profesního jazyka horníků. Velká část slov je převzata z němčiny, kdy byla horníky různě zkomolena. V zásadě

²⁴⁵ SOkA Kladno, Rež František 1936-1960, MO-511/1952, Josef Bejvl, str. 6.

²⁴⁶ SOkA Kladno, Rež František 1936-1960, 16/150/1957, F. J. Rež: Antonín Vácha, str. 10.

²⁴⁷ VOPASEK, Stanislav. *Heraldická historie hornických symbolů*. str. 49.

²⁴⁸ Tamtéž.

²⁴⁹ VOPASEK, Stanislav. *Heraldická historie hornických symbolů*. str. 49.

se slova vytvářela dvojitým způsobem, buď zkomolením odborného cizího obratu, anebo se slovo zformovalo z domácího základu.²⁵⁰

V dřívějších dobách do Čech přicházela velká část německé populace spolu s kvalifikovanými horníky, kteří přinesli jak své zvyky a obyčeje, tak i odbornou terminologii. Veškerá administrativa, řízení a správa závodu probíhala v německém jazyce, analogicky tomu tak bylo i u důlních odborníků, kteří se do první světové války výhradně vzdělávali v němčině.

Každý hornický revír měl své specifické sociální nářečí. V hornickém slangu se objevují některé vazby místního nářečí, které jsou typické pro dané určité prostředí. V mém případě uvedu pár příkladů slovních spojení, jež jsou charakteristická v hornictví na Kladensku, ovšem některá jsou typická i v dalších hornických revírech například v Plzeňském či Příbramském kraji, kde hornická terminologie měla taktéž značný vliv.

Slova hornického slangu jsou spojena zejména s životem na pracovišti. Jádro hornického povolání tvoří důl neboli šachta. Šachta je pro horníka druhým domovem, který mu umožňuje obživu a zabezpečení rodiny, vytváří specifický způsob chování, zvyků a obyčejů horníka. Havířina je pro horníky symbol veškerého hornického úsilí dosáhnout na havíře. Skrývá v sobě separovaný prostor, který je centrem pro hornické myšlenky a pramenem pro stavovské vzpomínky, zábavy i humor.²⁵¹

Jedním z markantních symbolů hornické mluvy je pozdrav „Zdař Bůh!“. Pozdrav, který přímo symbolizoval vztah k hornickému řemeslu. Původní název je z německého hornického pozdravu „Glück auf!“, který se volně překládal jako „šťěstí vzhůru“. Společně byl význam spojení ve smyslu přání zdařilého návratu ve zdraví z dolu. Vznik počeštění výrazu „Glück auf“ lze datovat do 18. století, kdy nejprve byl zkomolen na výraz klikauf a glikauf.²⁵² Počeštění slovního obratu souviselo i s obdobím, kdy Dobrovský a Jungmann formulovali prostor k využití českého jazyka.²⁵³ Dle Stanislava Vopaska je pozdrav „Zdař Bůh“ více tradiční ve smyslu profesního než náboženského.

6.2.1. Analytická sonda formování hornického nářečí v pamětech

²⁵⁰ SKALNÍKOVÁ, Olga. *Kladensko: život a kultura lidu v průmyslové oblasti*. str. 121.

²⁵¹ Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Klepova sbírka, inv. č. 2200, Bejček, Eduard: *Hornický humor a jeho místo v lidovém naturelu českého národa*, str. 4.

²⁵² VOPASEK, Stanislav. *Dějiny hornictví, aneb, Jak to bylo s uhlím na Ostravsku*. Ostrava, 2005. str. 35.

²⁵³ VOPASEK, Stanislav. *Heraldická historie hornických symbolů*. str. 49.

V následujících řádcích bude provedena analytická sonda do paměti z hlediska pronikání hornické terminologie. Z paměti, které vznikaly ve 40. a v 50. letech, lze najít hornická nářečí, která byla v dřívějších dobách hojně používána. Pro přehlednost v obecné rovině si je můžeme rozřadit do pěti základních kategorií. Výsledkem výzkumu bude vytvořen základní slovníček ze slov hornického slangu, které se vyskytovaly ve zkoumaných pamětech.

První kategorie v sobě skrývá různé pojmenování jednotlivých pracovníků. V dolech měli horníci určité zaměření činnosti, kterou vykonávali, proto bylo možno v dolech najít horníka jako: hajr-havíř zaměřený na rubání, obrhajr-vedoucí revíru, cimrhajr-důlní dřevič neboli tesař, laufr – běhač, to byli většinou mladí chlapci, kteří vykonávali potřebné práce v dole, hlavně se starali o převoz důlních vozíků, štajgr – důlní dozorce, střelák-střelmistr, obrštajgr-vedoucí úseku, nebo mašinář byl strojník, zvláště důlní lokomotivář.

Ve druhé skupině se nachází slova, která označovala nějaké místo na povrchu nebo v dole. V pamětech se objevují výrazy jako: cáčovna, což byla místnost, kde se shromažďovali horníci před směnou, sortýrka byla budova, kde se třídilo uhlí, lampovně se říkalo dříve lumpárna, portýrna byla vrátnice, nebo štajgrovna, to byla kancelář důlních techniků. Tyto příklady se týkaly povrchové části závodu. V podzemí horníci říkali pracovním místům například: ort – to byla čelba důlní chodby, presovka-čerpací stanice pod zemí, flec nebo deka byly zase stropní prostory v uhelné sloji, chodba v ložisku byla označována jako štreka.

Do třetí kategorie lze zařadit slova, která se vztahují k určité pracovní činnosti, kterou horníci vykonávali. Charakteristické slovo pro hornické řemeslo bylo fárat. Mělo několik významů, například: myšleno pro obecné pracování v dole, nebo konkrétněji fárání se říkalo ve smyslu sjíždění či slézání do dolu, či fárat jako samostatná činnost, čili práce, těžení. Slovo havířovat bylo myšleno spíše na konkrétním místě, a to na předku, kde havíř pracoval. Těžbě horníci říkali slovem fedrunk. Pikovat nebo také píchat se myslelo při práci se sbíječkou. Horník, který cimroval, stavěl důlní výdřevu pro stropní zpevnění v dolech.

Čtvrtou skupinou tvoří slova označující hornické nářadí a pomůcky k vykonávání hornického řemesla. Už slovu nářadí neřekl horník jinak než vercajk. Své názvy dostávaly například i důlní lampy, takové brabčičky byly na způsob kahance, do kterého se dával horníkům lůj. Klemperny byly zase plechové lampičky naplněné často řepkovým olejem. Modernější sichrovky byly bezpečnostní benzinové lampy. Z nářadí, které dostávaly svůj typický název, lze jmenovat: fajsl, což bylo velké hornické kladivo, které bylo na obou koncích tupé, krajčák

byl zase lehký krumpáč, sbíječka byla nazývána píchačka někdy taky kopačka. K pomůckám v dolech patřily například žebříky, které se označovaly slovem farty. V této skupině se nachází i slova, která označovala oblečení nebo charakteristické pomůcky pro stejnokroj horníků. Typická je například hornická vycházková hůl nazývaná švancara.

V páté kategorii se nachází všechna ostatní slova, která nebyla zařazena v předešlých kategoriích. Jde například o expresně zabarvená slova, kdy se používalo slovo mrvové, které označovalo tzv. stávkokaze nebo šplhavec, to bylo označení pro toho, který předstíral před důlním dozorcem práci a platil mu poslušně tzv. kozí daň. Dále se ve skupině vyskytují slova označující část horniny, například forota, což byla uhelná vrstva uvolněná podkopáním, a hlušina byla hornina, která nebyla určena ke spotřebě. (Viz příloha č.1.)

Uvedený slovník je dokladem hornického nářečí, které bylo ještě využíváno především ve starší generaci 40. a 50. letech 20. století. Z celkového množství 120 slovních spojení se nejvíce, v počtu 31 slov, nacházelo ve čtvrté skupině, která v sobě zařazovala slova, jež označovala veškeré nářadí a pomůcky pro vykonávání hornického řemesla v dole, společně s názvy jednotlivých částí hornického stejnokroje. Druhý nejvyšší počet slov (29), měla skupina, ve které se nacházela slova vyznačující místo na povrchu nebo v dole. O jedno slovo méně (28) měla třetí kategorie slov, která nahromadila pracovní činnosti související s hornictvím. Na čtvrté pozici s celkovým počtem 19 slovních spojení byla první kategorie, ve které se vyskytovala pojmenování jednotlivých pracovníků v závodě. Nejmenší počet slov (13) měla kategorie, kde se nacházela všechna ostatní slova.

6.3. Hornický humor

Dalším příznačným projevem s vlivem stavovské příslušnosti, který charakterizoval profesní skupinu horníků, byl specifický druh humoru, který byl zintenzivněný ryze maskulinním prostorem.

V první řadě mohl vznikat samovolný humor, který se vyvinul v dole a horníci se tím rozesmávali mezi sebou. Šlo například o různé nápisy v dole, velmi často na důlních vozících. Mnohdy si horníci dělali legraci z nováčků, kterým například radili, aby si při jízdě v kleci zacpali nos, poněvadž budou projíždět vodou, jindy zase posílali nováčky pro neexistující předmět. Další humor vyplynul z různých situací při práci, například se horníci schovávali a následně mezi sebou strašili.²⁵⁴

²⁵⁴ KURIAL, Jan. ed. *Dobývání uhlí na Kladensku: historie kladensko-slánsko-rakovnické pánve*. str. 671.

V dalším případě se utvářel hornický humor v podobě vtipů, písni nebo ve formě anekdot či humorného vyprávění. Hornický humor byl v řadě případů sesbírán a zapsán. Často se objevovaly náměty, které reagovaly na špatné sociální a rodinné podmínky horníků. Zapsané práce v sobě skrývaly úvahy o hornících, o jejich práci a životě. Dle Eduarda Bejčka má každý humor „...svůj vlastní profil, životní kořeny, prostředí, politické klima, sociální podmínky tradice, formu lidového podání, jazykové zvláštnosti, profesionální či stavovskou určitost.“²⁵⁵ Mezi základní znaky hornického humoru patří úsměvnost a naturalističnost. Nastiňují život horníků v dole i na povrchu z dob starých časů až do 1. poloviny 20. století.

V hornických revírech se v první polovině 20. století často vyskytovaly vymyšlené postavy horníků, které díky své chytrosti zvítězily nad vrchností, důlními dozorci či četníky. Například na Kladensku byl známý havíř-chytrák Varhulík.²⁵⁶

²⁵⁵ Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 2200, Bejček, Eduard: Hornický humor a jeho místo v lidovém naturelu českého národa, str. 6.

²⁵⁶ KURIAL, Jan. ed. *Dobývání uhlí na Kladensku: historie kladensko-slánsko-rakovnické pánve*. str. 671.

7. Motivace k výběru profese horníka, dojmy z první šichty

Tato kapitola popisuje důležitý aspekt, a to jakou měli motivaci horníci ke vstupu do báňského řemesla. Pokusím se vysvětlit, že motivy, které horníky přivedly do dolů, byly rozdílné. Pomocí analytické sondy zkusím nahlédnout více po jednotlivých motivacích.

Jedna z motivací byla snaha o zabezpečení snadnějšího vstupu do hornického stavu bez případného výučního listu. V častých případech například docházelo k tomu, že se mladí chlapci vyučili zedníkem, ale nakonec si našli cestu k havířině. To dokládá například ukázka Františka Broučka z Malíkovice, který se vyučil zedníkem, ale nakonec se stal havířem, kdy se z občasného povolání stala „havířina“ trvalým povoláním. *„Ve 14 letech šel jsem se učit zedničtinu k zednickému mistru Šlaškovu v Kladně, tři roky a bezplatně. Po vyučení dělal jsem to tak, že jsem v létě zedničil a v zimě havířoval. Psal se asi rok 1898, kdy jsem do hornictví přišel, zůstal jsem havířině až do roku 1930 věren.“*²⁵⁷ Příklad můžeme najít v pamětech Josefa Duška, který přesto, že se začínal se učit zedníkem, později přece jenom skončil v hornickém řemesle jako havíř. *„Moji bratři František a Bohouš zatím odešli na Kladno havířovat. Já jsem se zatím učil zedníkem při hutích v Příbrami za plat 28 krejcarů denně. Tenkrát stál buřt 5 krejcarů, ½ litru piva také 5 krejcarů. Neměli jsme na zedníky žádný výuční list, proto jsem uposlechl výzvy mých bratří a vydal jsem za nimi do Kladna. Bratři byli na stavbě u Kocábů v Libušíně. Kocáb byl na dole Jan Aufserem.“*²⁵⁸ Ovšem takové vyučení nebylo na škodu, ba naopak, takový začínající horník se mohl později stát důlním zedníkem.

Na co ovšem také nesmíme zapomenout je to, že mladí hoši mohli brát havířinu i jako vysněné povolání. V pamětech Josefa Tóna vzpomíná autor na začátky hornické kariéry takto: *„Ve 14 letech jsem vystoupil ze školy, nějaký čas jsem vypomáhal mámě v jejích pracích pro obživu rodiny. Moji tři starší bratři: Václav, Emanuel a František už chodili na šachtu a sice na „Ferdinandku“ ve Cvrčovicích. Fárali všichni pod zem. A tak už zbývalo jenom zařadit toho*

²⁵⁷ Archiv NTM, Sbíрка vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Klepřova sbírka, inv. č. 289, Rež, František J.: Životopis havíře Františka Broučka (1873–1952), staršího z Malíkovice, str. 2.

²⁵⁸ Archiv NTM, Sbíрка vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Klepřova sbírka, inv. č. 751, Dušek, Josef: Paměti horníka, str. 3.

nejmladšího, a to jsem byl já. Jednoho dne přišel táta a řekl mi: „Když se ti líbí uhelna, tak pudeš do uhelny!“ a to se mi také líbila i před tím.“²⁵⁹

Důležitý zřetel mohl hrát ve výběru povolání horníka také byl pocit méněcennosti, kdy mladí chlapi chtěli dokázat nejčastěji svému otci, ale i okolí, že nejsou tak slabí pro vykonávání povolání horníka. Tento aspekt méněcennosti můžeme vidět například v pamětech Františka Zelenky, který se stal později horníkem. Jeho začátky, kdy se rozhodoval, co bude dělat po škole, nebyly přímočaré. *„A co bylo po škole? A tak 1898 jsem vystoupil ze školy a co teď? Byl jsem dle názoru otcova slabý, pomáhal kde se dalo, a pak jsem chodil do Malkovic do dvora okopávat řepu, pomáhal při svážení zeleniny a pak ve žních, plat jsem měl: 24 krejcarů na den.*“²⁶⁰ Podobný případ můžeme zaznamenat i u horníka Kalivody, který ve svých pamětech vzpomíná jak, *„Nemaje práci, připadal jsem si méněcenný a opuštěný, jako kdybych byl vyřazen jako nepotřebný z lidské společnosti. Bylo nás takových, kteří vyšli školu a za práci z místa na místo bloudili-nespočetně. Teprve v lednu 1919, když mi bylo 15 let, byl jsem přijat na důl Jan I a tak jsem si připadal šťasten, že mohu i já s ostatními s bandaskou v ruce jít na první šichtu.*“²⁶¹

Dalším velmi častým jevem, který se objevuje, je motiv výpomoci rodině, jelikož se hojně vyskytovaly vícečlenné rodiny, které otec jako hlava rodiny se svým platem ať už horníka či nějakého jiného povolání nedokázal řádně zabezpečit. Mladí synové se snažili pomoci uživit rodinu, a tak nastupovali po stopách otce do hornictví. *„Nás v rodině bylo 9 dětí. Otec pracoval na šachtě č. IV, ale z výdělků 9 kr. neb 1. zl. denně nemohl nás uživit. proto musel jsem i já vypomoci.*“²⁶² Další faktor souvisí s předchozím jevem. Vůbec asi k nejčastějším důvodem při výběru hornického řemesla u mladých chlapců byl vliv rodinné tradice. Otec byl horník a syn šel ve stopách otce. Už podle starého přísloví bylo zvykem *„Kde pracuje otec, synové tamtéž.*“²⁶³ Narozením v hornických rodinách bylo víceméně předurčeno, že chlapi půjdou ve stopách otce a budou pokračovat v hornickém povolání.

²⁵⁹ Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 712, Tón, Josef: Hornické vzpomínky, str. 3.

²⁶⁰ Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 732, Rež, František J.: Z paměti říšutského rodáka, str. 4.

²⁶¹ Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 747, Kalivoda, V.: Mé vzpomínky na havířinu, str. 4.

²⁶² Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 632, Hlaváček, Karel: Nučice, str. 2.

²⁶³ Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 645, Kubálek, Jan: Vzpomínky, str. 3.

Pro hornické rodiny byl typický velký počet dětí, které samotný otec havíř často nemohl ani uživit. „*Tenkrát se do učení málo chodilo, všichni museli jít na havíře. V hornických rodinách bylo vždycky hodně dětí, bídy hodně a tu bylo třeba, aby chlapec, když vyšel ze školy, šel vydělávat na šachtu, aby tátovi už pomohl uživit ty menší. Zapadl-li na šachtu, už se z ní nedostal.*“²⁶⁴ Ovšem zvyk „Kde pracuje otec, synové tamtéž“ neplatil vždy. Například Josef Dušek ve svých pamětech píše, že „*Vzpomínal si, jak z 9 synů, bylo 8 havířů, kteří nafárali přes 160 roků a devátý Václav se jediný dal na krejčovství. Po této stránce všichni synové příbramského havíře na Stříbrné rudě vykonali kus práce pro havířinu na černém uhlu.*“²⁶⁵ Bylo to sice malé procento synů, kteří se jako otec nedali na dráhu horníka, ale určitá část tu byla.

Někteří mládenci přistupovali k hornickému řemeslu proto, že chtěli být na blízku svým kamarádům. Takový případ si můžeme doložit v pamětech Jaroslava Ortčíka, který, jelikož většina jeho kamarádů šla pracovat do dolu, tak šel i on. „*Když mně bylo 14 roků, chtěla matka abych se učil krejčím nebo zámečnickem, moji kamarádi šli všichni na šachtu, rozhodl jsem se také a nastoupil na dole Humboldt k vybírání lupku za denní mzdu 32 kr. za 10 hodin práce.*“²⁶⁶ Tento motiv zvolené hornické práce také nebyl ničím neobvyklým.

7.1. První šichta odrazem pamětníků

V následujících řádcích se blíže podíváme na otázky, jaké pocity a dojmy můžeme zaznamenat u mladých hochů, kteří poprvé vstoupili na šichtu. Většina pamětníků vnímala první šichtu v momentě, když šla pracovat pod zem, proto i následující část bude rozebírána spíše z prvních zážitků pod zemí. Pokusím se demonstrovat, že dojmy mohly být rozdílné a je potřeba se dívat na tuto problematiku z různých úhlů pohledu. To si ukážeme na rozličných příkladech.

Příklad první se týká Františka Zelenky, narozeného 27. 11. 1884 v Řisutech u Slaného. Matku Rosalii František dlouho nezažil, zemřela, když mu bylo 6 let, ve věku 36 let na tuberkulózu, též dřív zvanou nemoc souchotiny. Otec František byl vyučený tesař. Začátek otcova hornického povolání začínal na dole Hunboldt v Jemníkách, později přešel na důl Luisa

²⁶⁴ Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 646, Eret, Josef: Paměti, str. 2.

²⁶⁵ Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 751, Dušek, Josef: Paměti horníka, str. 3.

²⁶⁶ Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 1990, Kolektiv: Hornické vzpomínky. nestr., Jaroslav Ortčík, str. 4.

ve Studeňovsi u Slaného, kde se usadil a po čase zde strávených se stal dozorcem, jako čestný pracovník. Syn František navštěvoval obecnou školu v Řisutech do roku 1898, kdy vystoupil ze školy. Po škole si nejdříve přivydělával drobnými pracemi a poté nastoupil, jako otec na důl Luisa. Na první šichtu vzpomíná František Zelenka pozitivně: „...dojem z ní byl dobrý, neb jsem přišel mezi partu kluků sobě rovných. Ráno byl nástup v 6 h. Vážný Neuman Alois nás nacáchoval a pak jsme šli na syta a chvíli jsme čekali až se začalo těžit. Jakmile se začalo těžit, uhlí se počalo sypat na syta, a mi museli hrabat to uhlí, práce to nebylo těžká ale prašná, byli jsme od uhelného prachu velmi zamazaní. Šichta končila ve 4 a někdy i v 5 h. Za to jsme měli celých 45 krejcarů, podle těžby a nákladu.“²⁶⁷ Ze vzpomínek našeho horníka můžeme vyvodit, že jeho první úkoly nehodnotí jako fyzicky náročné, ale sledujeme tu důraz na prašnost, která mu vadila.

Druhý příklad nám přináší horník Josef Dušek, který dle vzpomínek zažil poněkud odlišnou zkušenost z první šichty. Narodil se do hornické rodiny v roce 1881 v Podlesí u Příbrami, jako čtvrté dítě (z celkového počtu 9 dětí) otci Františkovi a matce Marii. Josef Dušek se učil na zedníka, ale později se dal, stejně jako tři starší bratři a ve stopách svého otce, na dráhu horníka. Na svou první šichtu nastoupil ve svých 19 letech v dole Johanka u Kladna. „Byl jsem prohlédnut Dr. Lukešem a tak jsem po libušinském posvícení roku 1901, ve čtvrtek přišel na první šichtu, hned pod zem na třetí brems, kde jsem přistavoval plné vozy. Měl jsem na šichtu 2 koruny. Nebyl jsem nikdy před tím v dole, a proto první dojem z šichty byl hrozný. Připadala mi 8 hodinová šichta trapně dlouho.“²⁶⁸ Tady je taky potřeba zdůraznit, že Josef Dušek přišel na důl v době, kdy 8 hodinová směna byla spíše novinkou, tudíž jeho bratři zřejmě začínali na 10 hodinové směně.²⁶⁹ Můžeme si všimnout, že jeho první úkoly v práci byly fyzicky náročné a chápeme, že mohly zapříčinit nepříjemný pocit z dlouhé směny a neubíhajícího času.

O tom, že dojmy z prvních směn mohli mít horníci různé, se blíže dozvíme z třetího příkladu horníka Josefa Tóna. Josef Tón se taktéž narodil do početné hornické rodiny v roce 1874. Navštěvoval obecnou školu v Buštěhradě. Ve 14 letech vystoupil ze školy a nějaký čas se snažil pomáhat v domácnosti. Projevoval zájem o hornictví, a tak nastoupil v 15 letech na důl Mayrau ve Vinařicích. Josef Tón vzpomíná na svou první šichtu takto: „A tak jsem konečně

²⁶⁷ Archiv NTM, Sbirka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 732, Rež, František J.: Z paměti řisutského rodáka, str. 2.

²⁶⁸ Archiv NTM, Sbirka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 751, Dušek, Josef: Paměti horníka, str. 2.

²⁶⁹ Tamtéž.

v 15ti letech, ten rok po Božím Těle /v říjnu 1889/ v doprovodu svého otce, přišel na Mayrovku, kde byl závodním Karlík a kde jsem byl přijat na dole Robert. U lékařské prohlídky ve Váňovské nemocnici byl jsem po důkladné prohlídce uznán Dr. Elbogenem „schopen práce“. První dojem před sfáráním byla zvědavost a napětí, jak to dole asi vypadá. Poprvé jsem vstoupil do klece, která měla dva oddíly po pěti mužích. V ruce jsem měl „klempernu“, olejovku na knot, na hlavě jsem měl klobouk, který se mě při jízdě průvanem v šachtě nazdvihoval – a už jsem se zatajeným dechem sjížděl na špery. Byl jsem tenkrát přidělen na první směně k „přemsování“, spouštění vozů plných uhlí za pátém krátkém premisu. První zacházení s premsem znamenalo pro mne svízelnou situaci, protože jsem se bál neštěstí nárazem prázdného vozu. Třetí den jsem si už zvykl na páku – a pak už to šlo. Poznamenávám, že jsem tenkrát ještě nekouřil. Ranní šichta byla od 4 do 14 hod., odpolední od 14 do 24 hod. Tenkrát to páni manipulovali tak, že byla šichta vlastně 11hodinová, protože se 10 fáralo a 1 hodina byla ztrávena čekáním na výjezd, protože se pravidelně stávalo, že jsme přišli k šachtě, kde bylo plno vozů s uhlím, ty se musely vytáhnout nahoru. Pak jela zase prohlídka šachty – a tak byla hodina pryč. Na první šichtu jsem měl 70 krejcarů. Moje jídlo po celou šichtu bylo kousek chleba do uzlíčku.“²⁷⁰ Zde si můžeme všimnout pocitu napětí a zvědavosti, co přinese nová práce. První úkol, který Josef Tón dostal, pro něj znamenal strach z obsluhy nového zařízení. Ovšem tento strach se po pár dnech rozplynul a přichází osvojení si nové práce. Vidíme tu spíše než popis fyzicky namáhavé práce důraz na nedostatek jídla určeného k nasycení horníka.

Motivace ekonomická nebyla rovněž mezi pamětníky nic neobvyklého. Když si chtěl chlapec vydělat, věřil, že v hornickém oboru se dá vydělat poměrně velký obnos peněz. Příkladem může být Josef Klain, narozený r. 1884, který se z hospodářství vydal na dráhu havířskou, neboť „...kamarádi Frantík Kořán a byl ze Třtice a Josef Forman z Hříškovic, byli havíři na „severu“, na „hnědym“, přišli z Lomu sem domů, měli peněz „jako želez“, a já jsem dostal pevněj oumysl a jel...kam? inu tak.. do Lomu!“²⁷¹ Jeho první pokus být zaměstnán jako horník nevyšel, poněvadž v té době (r. 1900) probíhala v Lomu odezva na Velkou stávkou. Po krátké době to zkusil znovu, napodruhé už mu to vyšlo, a tak se v 16 letech dostal poprvé na šachtu Moritz v Lomu. „Byla as 125 m hluboká, síla hnědouhelny sloje 12 až 20 metrů, to bylo panečku něco jinějšího, nežli jsem viděl a slyšel u nás! Tak mé prvý dojmy: osazenstvo, byla

²⁷⁰ Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Klepova sbírka, inv. č. 712, Tón, Josef: Hornické vzpomínky, str. 3.

²⁷¹ SOKA Kladno, Rež František 1936-1960, MO-III- 536/1952, ex. č. 22/445, Životní osudy havíře Josefa Klaina, str. 3.

*tam as 420 havířů, většinou Češi. Klec těžná železná/ne rumpál jako na malých dolech kolem Lilého a Srbče/byla 1 patrová, do každé klece se vešly 2 vozy aneb 8-11 horníků. Parní pohon na střeše šachtení z daleka viditelné těžní kotouče.*²⁷² Z vyprávění si můžeme všimnout nadšení z něčeho zcela jiného, než co doposud viděl nebo slyšel.

Mezi mládenci, kteří nastupovali prvně do dolu pod zem, se zcela jistě objevovala nervozita a strach. Ostatně o tom, jaký měl první dojem ze sestoupení pod zem, podává svědectví František Ševíd takto: „...inu jakoby mi kámen ležel na prsou. To byly první dojmy, pod zemí jsem viděl všady tu zubatou jak mě „bře za krk“... a pak ty další zjevy: tu praskal pár pod ohromnou tíhou nadloží, tu zas lámala se skála, přede mnou i vzadu padaly kusy rudy na zem bylo to příšerný? Ano! Třebaže odpadl kousek rudy a dopadl na zem, měl jsem dojem že to je celá skála“²⁷³ Nebezpečí číhalo na každém kroku a tak není divu, že se mladí a nezkušení horníci báli daleko více, než zkušený havíř.

²⁷² Tamtéž.

²⁷³ SOkA Kladno, Rež František 1936-1960, MO 586/1953, ex. č. 51/53, F.J. Rež: František Ševíd, str. 4.

8. Profesní postup na havíře

*„Stary havíř mladšího učí,
mladší pak za něho víc v uhel-skálu buší,
špičákem, kladivem ve sloji tvrdé,
pokud on má ruce mladé, a zdravé.“²⁷⁴*

Cílem následující části bude ukázat cestu, kterou musel každý chlapec projít, chtěl-li se stát havířem. Pokusím se vytvořit základní model profesního postupu, ve kterém analyzuji jednotlivé pracovní pozice. Výzkum bude zaměřen na přijímání hornické identity v maskulinním prostředí. Součástí této kapitoly budou i reflexe pamětníků na konkrétní pracovní místa doplněná s platovým ohodnocením.

Hornictví jako životu nebezpečné řemeslo si během staletí zformovalo pevný systém pracovních úkolů, které v sobě nesly adekvátní služební postavení. Základní potřebou bylo rozčlenit zaměstnance v dole na kvalifikované a pomocné pracovníky. Jednotlivé společenské postavení pracovníků je jev, který se přenesl z dřívějších stavovských let, při kterém se kvalifikovaným havířem stal horník, jenž odpracoval řadu let a prošel postupnými pracovními úkony.

První seznámení s hornickým povoláním mohli mladí chlapci slyšet právě z vyprávění svých otců havířů, kteří v klukovských očích vzbudili plno entuziasmu pro odhodlání stát se havířem. V některých rodinách to z ekonomického hlediska nebylo možné, aby syn šel do učení na jiné řemeslo než do havířiny. Další seznámení s hornickým řemeslem mohly spatřit děti, které chodily sbírat uhlí na haldu. Ještě blíže se obeznámili s hornickým prostředím chlapci, kteří chodili přímo do závodního skladu fasovat potraviny. To mohly být první krůčky k přesvědčení chlapce stát se havířem.

Z pamětí vyplývá, že do hornictví byli většinou přijímáni chlapci od věku 14 let. Podmínky k přijetí byly v zásadě dvě: a to předložit propouštěcí vysvědčení z obecné školy a projít lékařskou prohlídkou v závodě. O tom, že z mladíka se hned nestal havíř, ale musel podstoupit náročnou cestu, pojednává vzpomínka Jana Metala, který líčí, co všechno mladý horník musel podstoupit, aby se mohl stát havířem; „...točit ručně větrníkem, pro ono průčelí/ort/ kde byl dusný vzduch a nedýchatelný. Pak z něho byl 1/odbíhač 2/vytlačovač, 3/běhač, 4/ hašplíř, neboť tam, kde se vozy od havířů z úpadu nakládaly, tam se tahaly vozy

²⁷⁴ SOkA Kladno, Rež František 1936-1960, 16/150/1957, F. J. Rež: Antonín Vácha, str. 8.

ručně, neboť elektrický pohon byl zaveden jen v nejnútnejších případech. Pak byl běhač, brzdič-na svážné /jinak „bremzák“/ pak havíř na výdřevě, a pak teprve rubač, který po osvědčení mohl být zařazen na každou havířskou práci. Podle postupné práce byl také zvyšován výdělek“²⁷⁵

Než ovšem sjel chlapec pod zem, vykonával nejrůznější práce na povrchu, kde se seznámil s nadzemní částí dolu. Velká část prací byla směřována na haldy, kde mladíci nabírali uhlí či rudu do vozů a dopravovali je k dalšímu transportu například k povozníkům, kteří dováželi suroviny už přímo k zákazníkovi. Takový začátek na haldě nám sděluje Karel Hlaváček, který byl přijat v roce 1895 na důl Jinočany poblíž obce Nučice. Důl se specializoval dobývání železné rudy a patřil Pražské železářské průmyslové společnosti. *„Já byl přidělen k družstvu v ranní směně na povrchu, kde blíže ústí jámy z veliké haldy vytěžené rudy, jsme tuto nakládali do vozíků. Od jednoho naloženého vozíku bylo 5 krejcarů. Dva lidé naložili za den 30 vozů.“²⁷⁶* O pár roků později byl v roce 1899 přijat na důl Ferdinand na Kladensku Jan Metal z Buštěhradu, jehož první práce v hornictví směřovala na haldy. Jeho plat byl 40 krejcarů za směnu a trvala 10 hodin. *„Na haldě jsme vykonávali různé práce. V r. 1901 byl jsem v partě s Frantou Maizlem, který byl starší mne o rok. Zaváželi jsme vagony přebranými prvními kostkami a také jsme naváželi uhlí do povozů různým povozníkům, pokud k této práci nebylo dost žen, neboť v té době jezdil velký počet povozníků na důl Ferdinand, mezi nimi řada Horoměřáků, kteří zaváželi tamější cukrovar.“²⁷⁷* Doba strávená vykonáváním prací na haldě, než byli mladí chlapci posláni pod zem, se odvíjela závod od závodu. Většinou to byly 1-2 roky. Za tu dobu chlapci nabrali fyzickou sílu, potřebnou k práci v dole. Záleželo na závodu, kde byl mladík zaměstnaný, někdy se mohlo i stát, že šel rovnou pracovat pod zem.

První práce v hornictví nemusely vždy začínat na haldě. Mladí horníci mohli být přiděleni do tzv. sortýrky, což byla budova, kde se třídilo uhlí od kamene či jiných nečistot. Na tuto práci mohly být zaměstnány i ženy. To byl příklad i Václav Toncara: *„A když já za 5 let jsem byl přijmut na důl Engerth za 35 krejcarů na šichtu. Tak jsem přišel 29.5. 1890 do sortýrky*

²⁷⁵ Archiv NTM, Sbirka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 506, Rež, František J.: Jan Metal z Buštěhradu, str. 11.

²⁷⁶ Archiv NTM, Sbirka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 632, Hlaváček, Karel: Nučice, str. 8.

²⁷⁷ Archiv NTM, Sbirka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 506, Rež, František J.: Jan Metal z Buštěhradu, str. 12.

na „*rezepant*“²⁷⁸ -*vybírat kamínky, tam mě přijal ing. Huml.*“²⁷⁹ Podobný případ práce lze zaznamenat i u Josefa Ereta: „*V roce 1887 jsem nastoupil do práce na starý verk, to mně bylo 13 let a šest měsíců. První moje práce byla ve prádle uhle za 35 krejcarů denně. V roce 1889 vypukla stávka, trvala 2 měsíce. Po stávce jsem přišel do šachty, běhal jsem před koněm, to už jsem měl 58 krejcarů.*“²⁸⁰ U paměti Josefa Ereta si můžeme všimnout poměrně nízkého věku, když byl poprvé zaměstnán v hornictví. Takové případy, kdy byli v nižším věku hoši přijmutí v závodě se týkaly spíše chlapců, u kterých byl na daném dole zaměstnán již jejich otec.

Před směnou se horníci scházeli v budově označované jako Cech, ve které byla místnost zvaná cechovna nebo taky cáčovna, či dříve se říkalo též místnosti modlitebna. V této místnosti měli horníci skříňky, kde měli uložený svůj pracovní oblek, někdy i náradí a lampu. Ve středu místnosti byl umístěn stupínek a na něm stůl, kam přicházel štajgr (důlní dozorce) s cáčovní knihou, do které evidoval neboli cáchoval přítomné horníky. Štajgr četl nahlas jména horníků a jednotlivec se ozýval slovem „zde!“, poté si dotyčného štajgr zapsal do knihy.²⁸¹ V této místnosti platila mimo jiné určitá pracovní hierarchie. Starší horníci měli právo sedět na lavicích a mladí horníci stáli. Dále štajgr rozřadil horníky do jednotlivých pracovišť a udělil rozkazy.

V místnosti se ještě nacházel na stěně pověšený železný nebo dřevěný kříž, ke kterému si dřívějších dobách klekal štajgr a nahlas předříkával zbožnou modlitbu „*žádající Boha o zachování havířů i dolů.*“²⁸² A jakým způsobem se modlili? Josef Ton ve svých pamětech vypovídá: „*...tříkrát Otče náš, třikrát Zdravas.*“²⁸³ Horníci se k modlitbě připojovali, někteří nahlas, jiní potichu, když štajgr skončil, provedl to s pozdravem „*Zdař Bůh.*“²⁸⁴

„Před spuštěním do dolu havířů,

důlní lezec se modlí-hlasitě modlitbu,

²⁷⁸ Rezepant byl v základě posuvný článkový železný pás, po kterém se pohybovalo uhlí. Kolem pásu stály ženy a chlapci, kteří měli za úkol z pásu odstranit cokoliv, co nebylo uhlí, tzn. kamení, dříví a jiné nečistoty.

²⁷⁹ Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 448, Rež, František J.: Václav Toncar, horník z Kladna, str. 8.

²⁸⁰ Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 646, Eret, Josef: Paměti, str. 8.

²⁸¹ SOkA Kladno, Rež František 1936-1960, MO-490, Životopis havíře Františka Broučka st. z Malíkovíc, str. 7.

²⁸² SOkA Kladno, Rež František 1936-1960, 16/150/1957, F. J. Rež: Antonín Vácha, str. 12.

²⁸³ Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 712, Tón, Josef: Hornické vzpomínky, str. 9.

²⁸⁴ SOkA Kladno, Rež František 1936-1960, 16/150/1957, F. J. Rež: Antonín Vácha, str. 7.

*za ním ji havíři opakují,
než v podzemní říši nastupují.
Hornická modlitba dojíká vždycky,
mnohému ukápnou-horké slzičky,
Zdar přeje a provolává,
když s nimi modlitbu dokonává,
Chraň nás Bože Všemohoucí,
by zdraví skončily svou práci.²⁸⁵*

Někteří pamětníci hovoří dokonce o povinnosti modlení před šichtou. Například na to vzpomíná Vojtěch Šmídl, který vypráví o dění na dole Marii z Příbramského kraje. „*Na dole Marii muselo se před fáráním modlit. Dozorci byli povinni každého z nádvoří poslat do cechu, aby se zúčastnil modlitby. V cechu býval dřevěný kříž a na věži také. Jeden z dozorců se modlil nahlas a ostatní s ním nebo mlčky.*“²⁸⁶

Horníci se modlili ke svým patronům, aby je ochránili od možných nebezpečí v dole. Tento zvyk kolektivního modlení v devadesátých letech devatenáctého století upadal a po roce 1900 už se spíše nevyskytoval, krom výjimek. Vzpomínkou na společné modlení byl v cáchovně už jen pověšený kříž. „*Za mne po Velké stávce [roku 1900] se už havíři před šichtou nemodlili. Zůstal v cechu z té doby jen dřevěný kříž.*“²⁸⁷ Modlení bylo prováděno dál, ale už ne společně, ale pouze individuálně, jak který horník chtěl.

8.1. První práce pod zemí

Někdy v 15-17 letech se dostávali poprvé chlápci pod zem. „*V 16 letech byl jsem dán pod zem dolu Ferdinand, to bylo v roce 1902. Důl byl hluboký podle výpovědi havířů 268 metrů. V té době byl vedoucím závodu inspektor Róm národnosti německé, který moc rád pohlavkoval horníky, staré i mladé.*“²⁸⁸ Jan Metal dále upozorňuje na nízký plat, poněvadž na dolu Ferdinand

²⁸⁵ SOkA Kladno, Rež František 1936-1960, 16/150/1957, F. J. Rež: Antonín Vácha, str. 7.

²⁸⁶ Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 1990, Kolektiv: Hornické vzpomínky. nestr., Vojtěch Šmídl, str. 6.

²⁸⁷ Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 751, Dušek, Josef: Paměti horníka, str. 6.

²⁸⁸ Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 506, Rež, František J.: Jan Metal z Buštěhradu, str. 8.

se pracovalo pouze tři dny v týdnu. „*V dole jsem si na práci zvykl velmi brzy, ale výdělek byl malý, neboť místo 6-ti pracovních dnů v týdnu počalo se dělat jen tři dny a to trvalo přes dva roky.*“²⁸⁹ Otázka pracovní doby byla jedna z příčin, proč se nejen na dolu Ferdinand, ale i jiných dolech několikrát stávkovalo.

Jistě nezapomenutelným zážitkem pro mladé chlapce bylo, když poprvé sjeli pod zem v kleci. O tomto zážitku vypráví například Václav Toncar: „*Moje první jízda v kleci mi připadala jako když mi „utíká“ dno klece pod nohama, ale starší horník mě držel za druku- já stál při tom uprostřed klece a tak jsem se už nebál.*“²⁹⁰ V této fázi probíhá jakýsi rituál k přijetí mezi ostatní horníky, kdy havíři mladíkům například ironicky radili, aby si pořádně zacpali, protože budou projíždět vodou.

Horníci pracovali na střídavé směny, proto jakmile sjeli pod zem, mohli potkávat horníky, kteří ukončovali svou směnu a vraceli se domů. „*Když posadili klec na žumpu,*²⁹¹ *pak jsme vystoupili a jiní opět šli domů zase nastoupili do klece a na daný signál k jízdě a po zvolání hornického „Zdar Bůh“ vyjeli ven!*“²⁹²

První práce pod zemí se týkala většinou v pomoci starším a zkušenějším horníkům, což spočívalo např. v házení nakopaného uhlí narážeči či k výkonu lehčích prací jako například vynášení vody nebo zavírání a otevírání dveří u přístroje na větrání v dole. Ostatně začátky pod zemí líčí Adam Laučík: „*Jako patnáctiletý chlapec jsem nastoupil práci v dole, kde jsem vykonával následující práce: při těžbě s koněm, při otvírání dveří, při čištění chodeb a nošení vody pro horníky.*“²⁹³

V některých částech dolu se nahromadila důlní voda, kterou bylo potřeba dostat pryč, což dostávali za úkol právě mladí chlapci. K odebrání sloužila ruční čerpadla, s kterými se nahromaděná voda pumpovala, nebo pomocí kbelíků nalévali chlapci vodu do voznice. Ta se pak vozila do hlavní štolky. V těchto místech nastával proces vypouštění do vodoteče (tzv.

²⁸⁹ Tamtéž.

²⁹⁰ Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 448, Rež, František J.: Václav Toncar, horník z Kladna, str. 6.

²⁹¹ Klec dopadala na dřevěné špalky, které byly v nejspodnější části šachty, tomuto prostoru se říkalo žumpa, poněvadž tam byla sváděna voda a nečistota z důlního náraziště.

²⁹² Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 448, Rež, František J.: Václav Toncar, horník z Kladna, str. 6.

²⁹³ Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 792, Laučík, Adam: Vzpomínky, str. 3.

koryta), kde dál voda tekla pod šachtu a následně se pumpovala na povrch hlavním čerpadlem.²⁹⁴

Mladíci mohli pracovat i přímo u tlakové pumpy, nazývaná presovka, která poháněla vodu až na povrch. O této zkušenosti nám vypráví dobře známý horník František Zelenka: „*A tak jsme tam byli 2, já a starý Müller Ignác, byl to dobrý člověk, starý havíř, práce byla s ním poměrně snadná, docela jsme si někdy přečetli i kus starého kalendáře, šichta tam byla v 6 h ráno začátek a konec 6 h večer, plat jsem měl 60 krejcarů a plat měl Müller 80 kr.*“²⁹⁵ Z úryvku je patrné, že při této činnosti se František Zelenka příliš nenadřel a v práci si našel i pár volných chviliek ke čtení. František Zelenka dále popisuje negativum při této práci. „*Nejhorší bylo, že jsme museli někdy i 3x za šichtu čistit sýta[!] u sací roury a jak se to dělalo? Prostě jsem se musel svléknout, vlézt do vody a sýta, pročistit je a to byla vždy na mě řada. Byl jsem mladší, pumpa byla parní, proto bylo v té místnosti teplo, a tak mi to moc nevadilo. U té pumpy bylo nutno pracovat i v neděli, podobně tak to měli i topiči a ostatní strojníci, plat byl stejný jako ve všední den.*“²⁹⁶ Jeden z důvodů, proč František Zelenka požádal o přeložení na jinou pozici, byla nutnost chodit do práce i v neděli.

Další pozice, které mohly chlapce potkat, byly v místě určeném k větrání dolu. Práce to byla lehká, ale musela se řídit stanovenými pravidly, aby například nedošlo ke větší kontaminaci důlních plynů, „*...tato činnost mně ukládala za povinnost, abych otvíral a zavíral dveře, spojené s hlavní větrací jamou, podle určitého pravidla.*“²⁹⁷ Šlo v podstatě o zařízení na rozdělávání větrů. Například i Jan Hausner, který vykonával tento druh práce kolem roku 1890, hovoří: „*Na šichtu jsem měl 40 krejcarů. Šichta trvala 8 hodin.*“²⁹⁸

V dřívějších dobách, kdy ještě nebyla plně rozvinutá mechanizace na dolech, se prováděla v některých místech přeprava důlních vozíků, pomocí koní, kteří vozíky tahali. „*Tehdy jsme měli na Roně as 6-8 koní pod zemí, kteří tahali fedrung na hlavní štrece, měli svou*

²⁹⁴ SOkA Kladno, Rež František 1936-1960, 4/165/1958, Historie dolu Caroli ve Slaném 1830-1904, str. 16.

²⁹⁵ Archiv NTM, Sbíрка vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 732, Rež, František J.: Z paměti řisutského rodáka, str. 9.

²⁹⁶ Archiv NTM, Sbíрка vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 732, Rež, František J.: Z paměti řisutského rodáka, str. 9.

²⁹⁷ SOkA Kladno, Rež František 1936-1960, 4/165/1958, Historie dolu Caroli ve Slaném 1830-1904, str. 16.

²⁹⁸ SOkA Kladno, Rež František 1936-1960, 25/159/1957, F.J. Rež: Vzpomínky vinařického havíře Jana Hausnera, str. 7.

maštal, opatroval je Zandal.“²⁹⁹ Naskytovala se tu pracovní pozice, především pro mladé hochy, která zahrnovala veškeré starání se o koně, tzn. připravit koně k práci, nakrmit ho apod.

Zvláštností bylo, že koně byli naučeni tahat daný počet vozíků a jakmile měli tahat více, koně to rozeznali a nechtěli tahat dál. Takové zkušenosti s koňmi si můžeme doložit na třech příkladech. První úryvek je z paměti Karla Hlaváčka. „*Na hlavní chodbě 13. patra, toho času (1917) ještě při těžení vozů používali se koně. Některý kůň za delší dobu byl vycvičen tak, že obyčejně tahal 8 vozů a běda, když mu běhač zapnul devátý vůz, to při zabírání, jak vozy narážely jeden na druhý, ihned kůň poznal, že je jich více a začal tancovat se strany na stranu a dál nešel, až mu devátý vůz musel odepnout.*“³⁰⁰

Podobnou zkušenost zažil i Josef Tón. Ten se v době svých mladých let staral o černého koně, zvaného Mates. „*Byl to lotr „první třídy“. Když jsem mu dával v maštali chomout, vždycky mi šel po hlavě a dokud jsem mu nenašlehal, nedělal dobrotu.*“³⁰¹ Josef Tón dále vypráví, jak kůň tahal zásadně jenom sedm plných vozíků a když mu přidali osmý, hned to poznal a nezabral. Koně krmili senem a ovsem. „*Když jsem nasypal oves do žlabu hemžil se šváby. Mates frkal a spokojeně žral.*“³⁰²

Třetí příklad, kdy byli v dole používáni na práci koně zaznamenává Antonín Fléger na Nýřansku. „*Tahaly po hlavních chodbách celé vlaky vozů. Když mu bylo zapnuto víc vozů než obyčejně, tak nejel. Mohli ho mlátit jak chtěli, vždycky zabral, spočítal trhnutí vozů a zůstal stát. Někdy jsme mu pomáhali tlačit ale bylo to marné.*“³⁰³ Důlní koně se v šachtě dobře orientovali, dokonce tak, že když byl čas krmení, šli někteří několik metrů sami po tmě do stáje. Většinou si i pamatovali úzká místa, kde se sami shýbali, aby se neodřeli.

8.2. Strach v dole

Než si rozebereme další jednotlivé profesní pozice, je potřeba napsat něco o konkrétním druhu emocí, který mohli v začátcích v dole mladí horníci prožívat, a to o pocitu strachu. Úzké chodby, neznámé zvuky a další věci mohly vyvolat v nezkušeném mladíkovi tento typ emocí.

²⁹⁹ Tamtéž.

³⁰⁰ Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 632, Hlaváček, Karel: Nučice, str. 8.

³⁰¹ Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 712, Tón, Josef: Hornické vzpomínky, str. 6.

³⁰² Tamtéž.

³⁰³ Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 1990, Kolektiv: Hornické vzpomínky. nestr., Antonín Fléger, str. 8.

Někteří pamětníci vzpomínali, že se těchto nových věcí dlouho báli, jako například pamětník Kalivoda: „*Jednou byl jsem poslán do vrchu na lanovku hlídat, kdyby bylo „banko“ abych zarazil lanovku. Jednou tak procházím po chodbě, bylo to na noční šichtě, a poslouchám, jako když někdo utíká po chodbě za mnou, otočím se, pořád nic nevidím ani světlo, stále blíže, dostal jsem strach, na nic nečekám a uháním si to do vrchu na stanici. Náhodou tam byl těžmistr a vidí mne jak letím a jde mi naproti a ptá se, co stalo, ale jak udýchán nemohl jsem slova promluvit. Až za chvíli povídám, že mne někdo honí nebo vidět. Šli jsme zpět a když jsme přišli v ta místa, zastavíme se a povídám, „...zase utíká“.* Dal se mně do smíchu, ale já nepochopil, proč se mi směje. Povídá: „ukáži ti, kdo to utíká“. Šli jsme v ta místa a bylo to lano mezi válečkama, které tlouklo tak, že to vypadalo, jako když někdo utíká.“³⁰⁴

V některých případech strach v dole posílila neblahá zkušenost, kdy na vlastní oči mladý horník viděl těžký úraz kamaráda nebo v horším případě smrtelnou nehodu. Takovou nešťastnou zkušenost měl Václav Malec v prvních letech práce v dole. „...zabili se 2 havíři v mé blízkosti: pak sem dlouho v podzemí měl strach.“³⁰⁵

8.3. Běhači, hašplíři, lejhaři...

V 17-19 letech se stávali mladíci běhači. To už byli tzv. pomocníci zkušenějším havířům a jejich základní práce byla přepravit naplněné vozíky od porubu, tj. místě kde se rubalo, do nejbližšího shromaždiště důlních vozíků, a odtud přivést znovu i prázdné vozíky. Narubané uhlí se z pracovních míst dopravovalo pomocí důlních vozíků. Vozíky se přepravily pod šachtu, odtud byly tahány na povrch. Těžní vozíky byly ze železa, dvířka byla dřevěná, okovaná a tvarována tak, aby došlo k rychlejšímu vyprazdňování vozu.³⁰⁶

Přepravit důlní vozíky nebylo nic jednoduchého, nejednou se stalo, že vozík vykolejil a následně se převrhl i se svým obsahem. To popisuje i Karel Hlaváček: „*Někteří běhači odbíhali od paret co dělaly příkopy, nebo prorážky na 8. p. východ. a někteří sypali ze sypů rudu od paret ze 7. p. Kolej byla trochu s vrchu, tak že při olejových lampičkách jezdili jsme velmi rychle, obyčejně po tmě. Hunty byly u koleček na zákolníky, tak že se často, že vypadl přednějšimu v jízdě zákolník, kolo vyběhlo z nápravy vůz se vyšinul z koleje, ale druzí v rychlé*

³⁰⁴ Archiv NTM, Sbirka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 747, Kalivoda, V.: Mé vzpomínky na havířinu, str. 8.

³⁰⁵ SOkA Kladno, Rež František 1936-1960, MO-III-494/1952, Hornické vzpomínky, str. 9.

³⁰⁶ SOkA Kladno, Rež František 1936-1960, MO-III- 536/1952, ex. č. 22/445, Životní osudy havíře Josefa Klaina, str. 9.

*jízdě na něho narazili, a při tom obyčejně dva nebo tři vozy se zvrhly.*³⁰⁷ V úzkých prostorech, kam se s vozíky nedostalo, přičemž horníci museli při práci skoro ležet, se využívalo k přepravě uhlí tzv. radvanec, o jejich využití vypráví Emil Pondělíček: *„V porubu se radvanec pouze šoupal po jeho dně až na chodbu. Na chodbě dal havíř na nosil popruh přes svůj bok, konec kšandy navlékl na konec nosil radvanec, který nadzvedl jen asi 10 cm od země, opřel ruce o kusy uhlí naložené v korbě radvanec a tak s tělem nahnutým skoro vevodorovné poloze vezl uhlí po šachtu.*³⁰⁸ Později měl důlní radvanec vzadu přidělaná dvě malá pomocná železná kolečka. Horník pak radvanec tlačil jako důlní vozík. Emil Pondělíček dále hovoří; *„Ovšem tento způsob dopravy byl možný jen tam, kde byla zoulem pevná skála. Havířům, kteří uhlí takto namáhavě k šachtě dopravovali, říkalo se fedráci-běháči.*³⁰⁹

Na pomoc běhačům při přepravě důlních vozíků mohli posloužit tzv. tahači, mladí chlapci, někdy mladší než samotní běhači, kteří byli zaměstnáni jen na tahání vozů. Takovým vozačem si vyzkoušel být i František Zelenka, který nám popisuje postup jak se důlní vozíky tahaly: *„To bylo na těžní štrece. A tak jsem si opatřil „adjustýrunk“: kšandu, provaz a hák. Fedrák tj. běhač který odbíhal z ortu měl to někde z velkého vrchu. A prázdný vůz sám do ortu nezmohl a tak zde nastala práce pro tahače. Tak si nahodil tu kšandu, ta se zapnula za hák a byla to špatná práce, v blátě a nedýchatelném a špatném vzduchu.*³¹⁰

Mezi odbíhačem a běhačem se v některých závodech nedělaly rozdíly, někde měli jak odbíhače, tak běhače zároveň, jinde byl zase odbíhač a běhač tatáž osoba. Oba vykonávali podobné práce, oba pomáhali starším zkušenějším havířům. Profesní postup na odbíhače a běhače byl většinou sdělen ústní formou například oberštajgrem, což byl vrchní důlní dozorce. Z běhače se mladík mohl stát narážečem či fedrákem, ten měl za úkol zajíždět s důlními vozíky do těžní klece. Tuto práci mohl vykonávat i po dobu pěti let.

V některých dolech běhači a lejhaři obstarávali, krom uvedených činností, i jiné práce. Horníci měli záchody vyrobené z přeříznutých sudů, které byly umístěné v postranních chodbách. Vynášení lidských exkrementů z dolu dělali právě běhači nebo fedráci sami. Tato práce byla i lépe placena. Například na dole Humboldt na Nýřansku měli za naložení jednoho

³⁰⁷ Archiv NTM, Sbirka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 632, Hlaváček, Karel: Nučice, str. 10.

³⁰⁸ SOkA Kladno, Rež František 1936-1960, MO-541/1952, Paměti Emila Pondělíčka z Jedomělic, str. 4.

³⁰⁹ Tamtéž.

³¹⁰ Archiv NTM, Sbirka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 732, Rež, František J.: Z paměti řisutského rodáka, str. 10.

záchodu odměnu jako za naložené dva vozy uhlí. V době, kdy platila úkolová mzda, si běhači snažili různě přilepšit. Jaroslav Ortcikr se zmiňuje o praktice naložení kamení do sudu za účelem zvýšení výdělku. „*Nebyl-li záchod plný, naházeli do něj kamení, aby výkaly stouply do určité výše a naložili do vozů. Docházelo často k hádkám mezi běhači, každý si dělal na tuto nepříjemnou práci nárok, někdo již měl jakési přednostní právo.*“³¹¹

Další pozicí, kterou mladí horníci vykonávali, byl hašplíř, což byl pracovník u ručního vrátku, který sloužil k přepravě menších nákladů z podzemí. Jeho práce bylo otáčet ruční klikou u přístroje, kterému se dříve říkalo hašpl, od toho hašplíř. Jako hašplíř byl svého času, kdy pracoval v hornictví, zaměstnán i František Ševíd. „*Kromě toho prodělal jsem práci jako hašplíř, tj. u el. vrátku, byl to v podstatě buben, na kterém se navijelo a současně rozvíjelo lano a vrátek byl poháněn elektricky.*“³¹² Dle odpracovaných let a dle potřeby závodu pracovali mladí horníci na výše uvedených pozicích mnohdy do svých 22 let, někdy i déle.

Obecně starší mládenci než běhači, kteří byli vybaveni větší fyzickou zdatností, vykonávali už práci vozače. Úkolem vozače bylo dopravovat důlní vozíky společně s běhači z pracovního předku ke sběrným prostorům nebo až k těžní jámě. Jeho výdělek byl závislý na výkonu havířů, poněvadž byl placen úkolovou mzdou. Jeho činností bylo někdy i plnit lopatou důlní vozíky a posléze, je odvážet dál, přičemž musel mnohdy zdolat výškové rozdíly stříd, podle toho, jak byla vedená uhelná sloj.³¹³

Krůček od pozice havíře byl tzv. lejhar neboli havířský učeň. Pracovní postup na tuto pozici byl taktéž hlášen ústní formou obvykle důlními dozorci. „*Tak jednoho rána přijdem na šichtu a důlní nám hlásí: „...tak ty a ty půjdeš každý s jednou partou na ort jak „lejharové“, budete od nich odbíhat a dělat tam co bude v ortě třeba.*“³¹⁴ Havířští učni byli pravá ruka starších havířů. Prováděli pomocné práce, které jim havíři dávali za úkol. Chodili se zkušenějšími havíři a učili se od nich vše potřebné. Zlom v profesní cestě nastával pro lejhara, ale i pro jakékoliv horníka, tehdy, když byl přidělen na pilíř,³¹⁵ v ten moment se z něho pomalu

³¹¹ Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 1990, Kolektiv: Hornické vzpomínky. nestr., Jaroslav Ortcikr, str. 6.

³¹² SOkA Kladno, Rež František 1936-1960, MO 586/1953, ex. č. 51/53, F.J. Rež: František Ševíd, str. 9.

³¹³ Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 643, Kulhánek, František: Stručné dojmy a vzpomínky z hornického života, str. 4.

³¹⁴ Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 448, Rež, František J.: Václav Toncar, horník z Kladna, str. 9.

³¹⁵ Pilíř byl uhelný blok, který vzniknul oddělením naleziště soustavou chodeb. Pilířování znamenalo způsob dobývání, když se naleziště oddělily chodbami na pilíře, které se následně těžily.

stával havíř. Havíři někdy i chodili sami za důlními dozorci s tím, že dotyčný lejhar je připraven a schopen vykonávat havířské práce.

8.4. Vzájemná pospolitost mezi horníky

Navzdory zavedené hierarchii v hornickém řemeslu pamětníci často uváděli informace o dobrých vztazích v dolech. V ryze maskulinním prostředí si horníci neoslovili jinak než kamaráde. Pamětník Václav Toncar vypráví o dobrém poměru mezi havíři a běhači. „*Poměr mezi havíři a běhači byl dobrý a sice byli jsme zde příslušníci všech stran, ale jakmile jsme sfárali pod zem, pod zemí jsme byli strana jedna, totiž havíři.*“³¹⁶

Ani o zábavu nebylo v dolech nouze. Ve volných chvílích, například, když se porouchala mechanika nebo museli horníci čekat na prázdné vozíky, si horníci zkracovali čas různou zábavou. Mladí chlupci se často honili mezi sebou a hrávali na babu. Antonín Fléger vypráví, jak si za dobu zaměstnání v hornictví krátili v dole čas: „*V šachtě jsme hrávali, když byl nějaký karambol, hlavně na řetězku³¹⁷ to trvalo delší dobu, než se spravilo, udělali jsme si ovčinec a hráli ovce, nebo zapíchli dřevěnou kudlu za tři kr. do kopny a nohou ji shazovali.*“³¹⁸

Mladíci se v dole bavovali různě. František Zelenka například vypráví, jak v době, kdy byl běhačem, chodili s klukama na jablka v čase šichty. A jak to dělali? František Zelenka pracoval na dole Luisa v obci Studeněves. Důl Luisa měl hlavní jámu, která byla kolem 42 metrů hluboká, a vedlejší jámu, tzv. luftšachtu, což byla větrací jáma. Nacházela se na nejvyšším místě v dole a byla 22 metrů hluboká. V případě nebezpečí sloužila jáma jako nouzový východ. Luftšachta byla uzavřená dvířky na zámeček na čtyřhranný šroub. Jednoho dne se podařilo kamarádovi Františka Zelenky sehnat čtyřhranný otvírák, a to už nezbývalo než otevřít zámeček, a kluci pelášili do aleje na jablka, která byla hned vedle šachty. Pamětník podotýká, že tuto činnost prováděli více než jednou: „*...při tom výletě za jablkama žene se na nás Vágner z Přelice, který měl aleje spachtovány, a teď nás přepadl v tom nejlepším. Utíkáme na daný signál honem k šachtě, než přišel Vágner, byli jsme už na fárunku³¹⁹ a tam čekali.*

³¹⁶ Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 448, Rež, František J.: Václav Toncar, horník z Kladna, str. 9.

³¹⁷ Dlouhá chodba dvoukolejná s různým sklonem. Řetěz byl těžký a ležel na vozech. Jednotlivé články řetězu se zachytily za horní hranu vozů a řetěz, který byl poháněn vzduchovým strojem táhl sebou plné i prázdné vozy.

³¹⁸ Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 1990, Kolektiv: Hornické vzpomínky. nestr., Antonín Fléger, 4.

³¹⁹ Fárunk byl uzávěr větrací jámy z dřevěných latěk.

Hlídač přiběhl celý udýchaný a křičel: „...kam ty kluci mohli jen utéct, jako by se propadli do země a my? Jsme se tedy do té země propadli.“³²⁰

V různých místech v dole se horníci shromažďovali a vyprávěli si mezi sebou všelijaké historky a zážitky. Povíдали si i o ostatních hornících z jiných závodů, od kterých často slýchávali novinky z hlediska technického vybavení v dolech. „*Na příklad, že už mají „železné narážeče“ , toto novum jsme skutečně obdivovali. Jiný závod měl již veliký brzdící stroj prý 40 q těžký, který vybrzdí i 100 metrů. Jiný zase si chválil, že již nemají koně v dolech, ale lokomotivy a tak dále. To jsme obdivovali dotud, pokud nebyla tato technika zavedena na všech dolech v kraji.“³²¹*

8.5. Havíři

Havíř je v hornické profesi mistrem, totiž kvalifikovaným pracovníkem, který je dobře vyškolený a má za sebou několikaletou praxi. Havířem se stávali horníci mnohdy až ve věku od 24 do 30 let. „*Od 24 let /1899/ přišel jsem havířovat, byl to ort č. 8 kamaráda jsem měl Honce. Na šichtu mi to dělávalo někdy kolem 2 zlatých.“³²²* V této době mladý horník plně přebírá hornickou identitu a stává se z něho havíř. Jak se stal z horníka havíř si můžeme ukázat na příkladu Václava Toncara, který o tom vypravuje ve svých pamětech: „*Tak jedenkrát přijde naddůlní Krejčí Josef do ortu, ptá se horníků jestli by mě mohli postrádat, a oni se začli vymlouvat, že mě potřebují načež on jim povídá: Toncara potřebuju na piliř a vy dostane jinýho fedrovníka“ A tak jsem šel na piliř, brali jsme stařiny a dávali jsme 20-25 vozů uhlí na šichtu.“³²³* Postup na havíře byl sdělován většinou ústní formou, kdy záleželo, jak dotyčný horník je schopný a zkušený. Havířem se tedy nestal ze dne na den, ale po několikaleté praxi v dolech.

V dřívějších dobách, kdy se v dolech nepoužívaly na rubání mechanické stroje byla metoda práce, kterou používali havíři po řadu let velmi jednoduchá. V zásadě se dobývalo ručně, a to až do první světové války. Mezi hlavními nástroji, které havíř potřeboval, byl špic (na kopání) a fajzl (kladivo). Dále havíř měl tzv. handfajzlík, což bylo menší kladivo, kterým

³²⁰ Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 732, Rež, František J.: Z paměti řisutského rodáka, str. 11.

³²¹ Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 752, Novák, František: Vzpomínky z hornického života, str. 8.

³²² SOkA Kladno, Rež František 1936-1960, 25/159/1957, F.J. Rež: Vzpomínky vinařického havíře Jana Hausnera, str. 7.

³²³ Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 448, Rež, František J.: Václav Toncar, horník z Kladna, str. 12.

se tlouklo při ručním vrtání na nebozez, lopaty nebo štecher (železný špičatý klín), kterým se trhaly větší kusy uhlí.³²⁴ O tom, jak to v dole mohlo vypadat na začátku 20. století, pojednává následující ukázka: „*Havíř v podzemí „Vítku“ dobýval uhlí pomocí železného zaostřeleného klínu, dlouhého asi 40 cm, nasadil jej na „forotu“ do uhle, do vhodného místa, aby to dobře „zajelo“ do uhle a „fajsle“, tj. tupým kladivem bušil na klín až se uhle vylamoval. Dobyté narubané uhlí se přihazovalo směrem k vozu, dolů ke třídě, tam se nahazovalo do vozů běhači – a takový mladý Franta Říha ten pak sepnuté vozy 4-7 svým jednookým koníkem dopravoval k šachtě. Pod šachtou se dal nahoru za taháním za drátěné lano signál „ject“! a strojník uvedl klec do pohybu vzhůru a pak zase spustil klec s prázdným, a to se dal zas signál nám dolů!“³²⁵ Větší výkonnost práce umožnily elektrické strojní vrtačky. Práce to pro havíře nebyla snazší než ruční vrtání, ale za to se více natěžilo. Rozsáhlá elektrifikace v dolech byla prováděna ve dvacátých a třicátých letech.*

K velkému ulehčení práce došlo s vrtacími stroji, které fungovaly na principu stlačeného vzduchu. „*Těmi se mohlo pracovati i na pilířích a pro horníky byly ulehčením v práci. To bylo v letech asi kolem 1909-1910.*“³²⁶ Práci se vzduchovou vrtačkou zaznamenává ve svých vzpomínkách i Josef Koniček: „*V roce 1912 jsem byl přeložen na důl Krahulov pod správou inž. Součka, který za I. světové války narukoval a na frontě padl. Na Krahulově jsem pracoval na pilíři a zde jsem po první dostal do rukou vzduchovou vrtačku.*“³²⁷ Stlačený vzduch byl hojně zaváděn na dolech ve dvacátých letech 20. století. Vlivem stlačeného vzduchu bylo ruční kopání uhlí substituováno uplatněním sbíjecích kladiv. V mnoha dolech byly zabudovány kompresory a s tím rovněž zavedeno vzduchové potrubí. Jiné využití našel stlačený vzduch v některých dolech i pro odvodnění odlehlých částí revíru nebo pro pohon vrátků.³²⁸ V době první republiky byla typická pro vrtání v tvrdších horninách vrtací kladiva rotačně příklepného typu.

³²⁴ SKALNÍKOVÁ, Olga. *Kladensko: život a kultura lidu v průmyslové oblasti*. Praha. str. 24.

³²⁵ SOkA Kladno, Rež František 1936-1960, MO-III-596, Ex. č. 2/62, F. J. Rež: Štěpán Horčic, str. 6.

³²⁶ Archiv NTM, Sbirka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 632, Hlaváček, Karel: Nučice, str. 7.

³²⁷ Archiv NTM, Sbirka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 631, Koniček, Josef: Z paměti pensionovaného horníka Josefa Konička, str. 6.

³²⁸ KURIAL, Jan. ed. *Dobývání uhlí na Kladensku: historie kladensko-slánsko-rakovnické pánve*. str. 476.

8.6. Další pozice v hornickém zaměstnání

V následující části mé práce bude provedena charakteristika dalších profesních pozic v dole, které byly též důležité pro celý chod závodu. Některé posty budou doplňovány ze vzpomínek pamětníků.

Mladí chlapani se dostali například na pozici důlního zámečnicka. Jejich hlavní náplní bylo umisťovat potrubí a hadice na přívod stlačeného vzduchu a zajišťovat jejich následnou opravu. Důlní zámečnick se mohl starat taky o drobnější opravy důlního nářadí či důlních strojů. Na pozici důlního zámečnicka se dostal František Ševíd, který líčí své místo takto: „*Asi po 5 měsících dostal jsem se na revírního zámečnicka s úkolem spravovat horníkům hadice- to byly hadice, potrubí na přívod stlačeného vzduchu, který poháněl nebozezy a sbíjecí kladiva při rubání rudy, dále jsem natahoval potrubí pro stl. vzduch a stále někde něco ucházelo.*“³²⁹ Natahování kabelů, elektrického vedení, telefonu a signálního přístroje prováděli důlní elektrotechnici.

Důlní strojníci se zase starali o důlní čerpadla a pohon lanových a řetězových drah. Jejich práce s někdy mohla i prolínat s profesí důlních strojvedoucích, kteří řídili důlní lokomotivy. „*Jezdil jsem s benzinovou lokomotivou, jak se říkalo „na fedrunk“.* As 1928 postavena druhá vlečná jáma to jsem už prodělal zkoušky jako strojník. Byla to ostrá práce, byl jsem strojníkem u té lanovky, současně musel jsem stačit zapínat prázdný vozy a vypínat plné při plném fendrunku bylo to perné otáčení!“³³⁰ Nesmíme zapomenout také na pracoviště na povrchu, kdy například tzv. lampář měl na starosti vydávat a udržovat v bezvadném stavu všechny lampy.

Z vyšších postavení lze potřebovat jmenovat těžmistra, který měl na starost dopravu a koloběh důlních vozíků. Důlním dozorcem se mohl stát člověk, který vystudoval horní školu, měl zodpovědnost za jednotlivé havířské skupiny v konkrétní části dolu. Mohl mít pomocníka z řad havířů, ten ovšem musel mít určitou praxi, byl označován jako poddůlní. Důlní dozorce měl krom zodpovědnosti plno jiných úkolů: rozčlenit jednotlivé havíře do příslušných důlních pracovišť, zapsat je do cáchovnice, minimálně dvakrát za směnu musel projít a prohlédnout určená důlní díla, ale také důležité bylo změřit denní postup i kvalitu důlního ovzduší.³³¹

³²⁹ SOka Kladno, Rež František 1936-1960, MO 586/1953, ex. č. 51/53, F.J. Rež: František Ševíd, str. 8.

³³⁰ Tamtéž.

³³¹ JIRÁSEK, Václav. *Ve znamení mlátka a želízka: o hornictví na Jestřebích horách a okolí.* str. 58.

Z dalších nezbytných činností lze jmenovat: „...postarat se o přísun prázdných vozů a odtažení vozů naplněných, sledovat splnění plánu, vynadat havířům za nekvalitně postavenou výdřevu a nezajištěný strop, trvat na předělání špatně provedené práce i zajistit havíře na mimořádné práce třeba o svátcích. A také umět poskytnou první pomoc při úrazech a nehodách a mnoho jiných zdánlivě nepotřebných věcí. V neposlední řadě také umět jednat s havíři.“³³² Ovšem poslední bod se všem ne vždy podařil. Důlní dozorcí se vryli mnohým horníkům do paměti, zvláště kvůli braní „kozí daně“. „Ani v dole nebylo jinak a někteří dozorcí byli tak „krotcí“ že kozí daň pro ně nebyla nic zvláštního.“³³³ Obecně to byla dosti individuální záležitost, jak se který dozorce choval. „Někteří dozorcí se chovali k horníkům slušně, ale někteří zanechali na sebe vzpomínky nedobré.“³³⁴

Směnmistr měl na starost veškeré podzemí dolu a naddůlní měl dohled nad konkrétním důlním revírem. Pro poslední dvě jmenované funkce bylo potřeba opět mít vystudovanou horní školu. „Byly i takové doby, kdy ani služba dozorců zvláště těch nižších nebyla závidění hodná. Ráno nejdříve na závodě přečíst raport co je nového po III. směně, prohlédnout knihu těžební, knihu o příjmu a vydání střeliva, knihu o průměrech jednotlivých paret, číst příruční, kde kolega z noční směny psal co je nového v důle, a co je třeba ještě zařídit v zájmu těžení a bezpečnosti. Připravit knížku jako střelmistr aj.“³³⁵ Ve větších dolech můžeme najít taky báňského inženýra, který měl na starost technický dozor v dolech. Ředitel odpovídal za celý komplex závodu, byl označován jako tzv. závodní. Ti pak podléhali báňským inspektorátům, kteří spravovaly různé území revíru. Báňské inspektoráty byly zase dále podřízeny jednotlivým ředitelstvím národních podniků.

8.7. Po uzavření dolu...

Příčin uzavření dolu mohlo být hned několik. V zásadě se jednalo buď o vyčerpání těžebních surovin nebo při důlních neštěstích, např. požáru či průvalu důlních vod. V důsledku podobných událostí došlo k dlouhodobému nebo trvalému uzavření dolu. V takovém případě horníci zažívali většinou dvě situace. Buď byl důl ve společném vlastnictví jedné společnosti, která vlastnila několik dolů a horníci byli přeřazeni na jiný důl. Podobné okolnosti popisuje ve

³³² Tamtéž.

³³³ Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 506, Rež, František J.: Jan Metal z Buštěhradu, str. 12.

³³⁴ Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 712, Tón, Josef: Hornické vzpomínky, str. 10.

³³⁵ Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 632, Hlaváček, Karel: Nučice, str. 8.

svých pamětech Josef Dušek z Kladenska. Ten byl v roce 1923 přeložen z dolu Jan v Libušíně na důl Mayrau ve Vinařicích u Kladna. „*Já jsem byl přeložen spolu s některými kamarády na Majrovku jako cimrhajr.*“³³⁶ *Přišel jsem do party s Franckem Tlustým z Vinařic. Dlouho nemohl jsem si zvyknout na jiné šachtě, a to nejenom já, ale i ostatní kamarádi, když jsme se dívali z dáli na bývalou Janovku, vždycky objevila se naše stará bývala Janovka, daleko lepší nežli Mayrovka-Trhanka.*“³³⁷ Ovšem ne všichni horníci byli přeloženi. Někteří horníci museli být propuštěni a hledat si práci jinde, přičemž někteří nemuseli dostat ani žádnou náhradu. V jiném případě horníci dostávali určité odškodnění. Například v roce 1904 byl následkem průvalu důlních vod zatopen důl Carolli u Slaného. Škody byly tak rozsáhlé, že se musel důl uzavřít na trvalo. Firma Haas a spol., která v té době důl vlastnila, vyplatila každému havíři na 14 dní mzdu napřed a starším, dlouholetým zaměstnancům odstupné v průměru 4 zl 50 krejcarů za každý odpracovaný rok.³³⁸

8.8. Shrnutí profesního postupu na havíře

Z výzkumu, který jsem provedl, vyplývá, že mladí chlapci byli zaměstnáni v hornictví nejčastěji od svých čtrnácti let. Jejich první práce v závodě byly směřovány k činnostem na povrchu, kde pracovali v sortýrce nebo na haldě. Tam pracovali jeden až dva roky, než byli posláni do dolu pod zem. V patnácti až v sedmnácti letech se dostávali pod zem. Ze začátku pomáhali v různých činnostech starším havířům nebo zastávali lehčí práce, například vynášení vody, či obsluhovali přístroj na větrání v dole. Další profesní růst prodělávali v sedmnácti až v devatenácti letech, kdy se z chlapců stávali běhači, odbíhači, hašplíři a vozači. Hoši byli přidělováni na jednotlivá stanoviště s konkrétními úkoly pro danou pracovní pozici. Tyto pozice vykonávali mnohdy řadu let bez profesního růstu. Někdy kolem dvaadvacátého věku se z mladíků stávali lejhaři (havířští učni), což byl krůček od postu havíře. Havířští učni byli pravá ruka havířů a přijímali od nich potřebné znalosti, aby i oni sami mohli za pár let vykonávat havířskou práci. Havířem se často stávali muži ve věku okolo 24 až 30 let. Ovšem museli prokázat odbornou způsobilost s několikaletou praxí v dole. Poté se z mužů mohl stát havíř, jakožto mistr v hornické profesi.

³³⁶ Cimrhajr byl důlní dřevič.

³³⁷ Archiv NTM, Sbirka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 751, Dušek, Josef: Paměti horníka, str. 12.

³³⁸ SOkA Kladno, Rež František 1936-1960, 4/165/1958, Historie dolu Caroli ve Slaném 1830-1904, str. 14.

9. Mzdové poměry

V této části se budu zabírat vývojem hornických mezd, kdy budu v řadě případů vycházet ze vzpomínek pamětníků. Zabývat se budu nominální mzdou, ke které připojím ceny základních životních potřeb (především potravin a oděvů), které byly důležitým faktorem pro formování reálné mzdy, poněvadž klíčový prvek pro výzkum životních podmínek horníků byl ten, jak mohli horníci se mzdou naložit a zda s ní dokázali zabezpečit rodinu. Na závěr budou analyzovány dvě možnosti, díky kterým si horníci mohli přilepšit materiálně i finančně.

Co se týče mzdových poměrů horníků, byly závod od závodu různé, ovšem pamětníci je spíše hodnotili negativně, především ve vícečlenné rodině plat horníka většinou dle pamětníků nestačil na uživení rodiny, a tak pomáhaly přispět do rodinného rozpočtu ženy či nejstarší děti. Co je potřeba si také uvědomit, že horníci pracovali v jednom z nejdůležitějších, a proto i ekonomicky preferovaných odvětví produkce, s tím, že byli velmi hojnou a dobře systematizovanou částí dělnické třídy, která byla schopna prosazovat rozmach své životní úrovně.³³⁹

Dle Libora Dürrera průměrný plat horníků v 90. letech 19. století byl 30 zl. měsíčně a u běhačů činil 22 zl. měsíčně. Velká část výdělku připadla na stravu, další pak na byt, otop, světlo a nejnnutnější ošacení. Přehled možného výdělku jednotlivých pracovních pozic si můžeme ukázat na příkladu, který uvádí ve svých pamětech Josef Eret: „*Havíř-kopáč měl 1 zlatý 20 až 1 zlatý 50 krejcarů. Naražec (fedrák) měl 80 krejcarů denně. Běháči, to byli ještě mladší chlapci než fedráci, měli 60 krejcarů denně. Výpomocné práce dělali chlapci, kteří měli 14-15 let, kteří měli 45-50 krejcarů denně.*“³⁴⁰ Uvedený přehled mezd se týkal v období konce 19. století. Podle Jiřího Matějčka až do konce 19. století vznikaly v hornických rodinách jen velmi málokdy úspory. Rodina, která měla něco málo našetřeno, vyčerpala své úspory většinou v hospodářsky nepříznivých dobách.³⁴¹

Jak mohli být havíři placeni na konci 19. století lze demonstrovat z vyprávění Františka Zelenky. Ten pracoval na dole Luisa v obci Studeňovsi nedaleko města Slaný. Havíři tu byli placeni podle dvou základních kritérií. „*1) havíři měly od metru /tj. hloubky vykopané chodby*

³³⁹ MATĚJČEK, Jiří. K reálným mzdám horníků uhelných dolů v českých zemích do roku 1914. In *Studie z dějin hornictví*, 1984, č. 14, str. 171.

³⁴⁰ Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 646, Eret, Josef: Paměti, str. 8.

³⁴¹ MATĚJČEK, Jiří. K reálným mzdám horníků uhelných dolů v českých zemích do roku 1914. str. 172.

v uhlu či ve skále a pak od vozu. ³⁴² Záleželo tudíž, kolik uhlí havíři vytěžili. V druhém případě byla mzda od toho: „...*jaká byla vzdálenost k odbíhání a jaké bylo uhlí, kusové či drobné, dle toho se platilo.*“ ³⁴³ Takže záviselo i na tvaru a tvrdosti uhlí. Od toho se odvíjela mzda havířů, která byla různá. Dle Františka Zelenky si na směnu havíř mohl vydělat 90 krejcarů, 1 zl. 20 až i 1 zl. 80, někdy i více. ³⁴⁴

Pomocí následující tabulky si lze ukázat přehled cen základních potravin a oděvů ze vzpomínek dvou pamětníků a zjistit, co si horník mohl dovolit koupit. V prvním sloupci jsou uváděny ceny ze vzpomínek Václava Malce, který zaznamenává ceny pro oblast Slaný. V druhém sloupci jsou ceny, které poskytuje pamětník Vojtěch Šaroch pro území Kladna. Pro lepší porovnání s tabulkami, co si horník mohl dovolit, můžeme doplnit, že v tu dobu Vojtěch Šaroch uvádí, že za den si vydělal 1 zlatý 60 krejcarů. ³⁴⁵ Povšimnout si lze zvláště větších rozdílů u cen vepřového a hovězího masa. Přehled cen, které uváděli pamětníci, se týkaly kolem roku 1900.

Potravina	Slaný³⁴⁶	Kladno³⁴⁷
Chleba (4 kg)	36 krejcarů	35 krejcarů
Větší houska	2 krejcarey	2 krejcarey
Pivo (1 litr)	11 krejcarů	12 krejcarů
Hovězí maso (1 kg)	58 krejcarů	36 krejcarů
Vepřové maso (1 kg)	60 krejcarů	40 krejcarů

Tab. č. 1: Přehled cen potravin roku 1900. ³⁴⁸

³⁴² Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 732, Rež, František J.: Z paměti řisutského rodáka, str. 5.

³⁴³ Tamtéž.

³⁴⁴ Tamtéž.

³⁴⁵ Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 1990, Kolektiv: Hornické vzpomínky. nestr., Vojtěch Šaroch, str. 9.

³⁴⁶ SOkA Kladno, Rež František 1936-1960, MO-III-494/1952, Hornické vzpomínky, str. 7.

³⁴⁷ Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 1990, Kolektiv: Hornické vzpomínky. nestr., Vojtěch Šaroch, str. 9.

³⁴⁸ Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 1990, Kolektiv: Hornické vzpomínky. nestr., Vojtěch Šaroch, str. 9./ SOkA Kladno, Rež František 1936-1960, MO-III-494/1952, Hornické vzpomínky, str. 7./

Oblečení	Slaný	Kladno
Pracovní obuv	3 zlatý	2 zlatý 30 krejcarů
Pracovní oblek	2 zlatý 80 krejcarů	2 zlatý 50 krejcarů
Sváteční oblek	19 zlatých	15 zlatých

Tab. č. 2: Přehled cen oblečení roku 1900.³⁴⁹

O nepříznivých mzdových poměrech hovoří i Josef Klain, který roku 1901 pracoval na šachtě Mortitz blízko Lomu na „kříži“, tzn. křižovatka dráhy, místo, kde se odváděly vozy k šachtě a prázdné zase od šachty k „předkům“, pracovním místům. *„Mzda: měl jsem 1 zlatý 65 krejcarů. Za šichtu musel jsem odbavit nejméně 220-250 vozů plných a nejméně tolik prázdných. Výplata konala se vždy za 4 týdny, sráželo se do nem. pokladny – a ještě byly nějaké, mě neznámé srážky, celkem to bývalo as 3 zl 90 kr. Dobíral jsem 6 zlatých. Z toho jsem dal na stravu a byt 5 zlatých, zbyla mě zlatka.“*³⁵⁰

Z mezd horníků mohly být dále odpočteny srážky na bratrskou pokladnu, byt a otop v kolonii, splátky za mouku a chléb ze skladu nebo nájem za políčko od důlní společnosti. Dlouho se také platilo za olej do lamp, přispívalo na hudbu nebo si horník musel platit nářadí, s kterým pracoval.³⁵¹

K markantnímu zvýšení mezd v následujících letech podle Libora Dürerra nedocházelo, například v roce 1913 byly tyto průměrné mzdy za směnu na Kladensku: *„Haviři 4,12 Korun, vozači 3,01 K, ostatní dospělí (důlní) 3,42 K, mladiství důlní 2,17 K, dospělí povrchoví 3,13 K, mladiství povrchoví 1,37 K a ženy 1,60 K. Platy dozorců byly v průměru 1 788,35 K za rok.“*³⁵²

Následky první světové války se přenesly i do mzdových poměrů. Docházelo ke zvyšování cen potravin a věcí denní potřeby, které následně znehodnocovaly mzdu, přičemž se zhoršovaly také poměry hornických rodin. Například dle pamětníka Františka Ševída si

³⁴⁹ Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 1990, Kolektiv: Hornické vzpomínky. nestr., Vojtěch Šaroch, str. 9./ SOKA Kladno, Rež František 1936-1960, MO-III-494/1952, Hornické vzpomínky, str. 7./.

³⁵⁰ SOKA Kladno, Rež František 1936-1960, MO-III- 536/1952, ex. č. 22/445, Životní osudy havíře Josefa Klaina, str. 8.

³⁵¹ KURIAL, Jan. ed. *Dobývání uhlí na Kladensku: historie kladensko-slánsko-rakovnické pánve.* str. 628.

³⁵² KURIAL, Jan. ed. *Dobývání uhlí na Kladensku: historie kladensko-slánsko-rakovnické pánve.* str. 645.

v roce 1914 mohl za 10 Korun horník koupit: 21 kg pšeničné mouky, 27 kg žita, 132 kg brambor, 24 kg hrachu, 33 l mléka, 2,6 kg másla, 4 kg sádla, 5 kg hovězího masa, 4 kg vepřového nebo 5 kg skopového.³⁵³

Po první světové válce byly pracovní a především mzdové poměry horníků uspořádány kolektivními smlouvami mezi organizacemi horníků a asociacemi majitelů dolů. I v poválečných letech rostly ceny životních potřeb, což mělo za následek v jednotlivých báňských revírech silný nárůst stávkového hnutí, které žádalo zvýšení mezd. Jakmile v daném revíru stávkové hnutí dosáhlo mzdových úprav, vzápětí se ozývali horníci z jiných krajů, kteří žádali obdobné regulace mezd.³⁵⁴ Například v roce 1919 v severočeské pánvi bylo ve dnech od 3.-11.1. zaznamenáno 2 222 horníků na 14 důlních závodech, kteří stávkovali za mzdové požadavky. Nedodržování kolektivní smlouvy byla jedna z příčin mnohých sporů a stávek. Po stávce byla dne 14. ledna 1919 uzavřena mezi zástupci horníků a majitelů v severočeské pánvi kolektivní mzdová smlouva, která stanovila průměrný výdělek havíře 16,25 Kč na směnu.³⁵⁵

Vývoj mezd byl revír od revíru odlišný. Například v Nýřanech po první světové válce si havíři vydělali kolem 54 Kč denně, dřeviči 48 Kč a vozači 33 Kč. V té době byly mzdy na tu dobu značné, ovšem po stávce v roce 1923 mzdy horníků v Nýřanech klesly a po celé období první republiky byly obdobné. Havíř za denní šichtu měl 35-36 Kč, dřeviči 33 Kč a vozači 27 Kč.³⁵⁶ Oproti tomu Ladislav Štěpánek ve své studii uvádí, že za první republiky si havíř za směnu vydělal 22-37 Kč hrubého. Z toho pak se pak strhávaly srážky na daně, bratrskou pokladnu, eventuálně za nájem na byt.³⁵⁷

9.1. Intepretace vývoje mzdových poměrů na příkladu pamětníka

Zajímavý pramen pro studium mzdy horníků lze najít v pamětech Josefa Zvonaře, který zaznamenal převážnou část svých ročních výdělků za dobu, kdy pracoval v hornickém řemeslu. Josef Zvonař se narodil 5. srpna 1865 na Kladensku a život strávil v kamenouhelném dole Thinfeld na Kladně.

³⁵³ SOkA Kladno, Rež František 1936-1960, MO 586/1953, ex. č. 51/53, F.J. Rež: František Ševíd, str. 9.

³⁵⁴ Archiv NTM, Sbirka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 1775, Lehár, Bohumil: K dějinám hornictví v ČSR v letech 1918–1929, str. 161.

³⁵⁵ Archiv NTM, Sbirka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 1775, Lehár, Bohumil: K dějinám hornictví v ČSR v letech 1918–1929, str. 163.

³⁵⁶ JANUSOVÁ, Jana. Hornické kolonie v Nýřanech u Plzně. str.167.

³⁵⁷ ŠTĚPÁNEK, Ladislav. Horníci a dělníci ve Svatavě na Sokolovsku. str. 80.

Zápis ročních výdělků začíná v době, kdy už pracuje jako havíř. Zároveň ve svých pamětech přikládá počet směn za určitý rok. Jeho zápis počtu směn začíná rokem 1895 a končí roku 1924. Z těchto údajů lze určit průměrný výdělek za daný rok. (viz tabulka č.3)³⁵⁸

Rok	Roční mzda	Průměrná mzda za jednu směnu	Počet směn
1895	555.28	1.86	299
1896	575.40	1.90	303
1897	506.19	1.68	301
1898	513.33	1.67	307
1899	499.63	1.68	297
1900	461.98	1.92	241
1901	1129.13	3.62	312
1902	1027.34	3.58	287
1903	1113.68	3.52	316
1904	1222.81	3.43	357
1905	1330.46	3.72	358
1906	1282.18	3.70	347
1907	1397.76	4	349
1908	1467.28	4.14	354
1909	1286.94	4.09	315
1910	1173.54	3.76	312
1911	1406.66	4.22	333
1912	1458.32	4.35	335

³⁵⁸ Pozn: Od roku 1895 do roku 1900 je uváděna měna ve zlatých. Od roku 1901 se mzda udává v nové měně, v korunách a haléřích, a to v poměru 1 zlatý= 2 koruny. Od roku 1918 je měna uváděna v československých korunách.

1913	1480.45	4.50	329
1914	1556.99	4.91	317
1915	1467.90	4.28	343
1916	1914.62	6.56	292
1917	2419.83	7.33	330
1918	3250.80	10.49	310
1919	7282.40	22.07	330
1920	14787.37	44.14	335
1921	14787.37	45.50	325
1922	22002.43	86.97	253
1923	14502.19	44.08	329
1924	13650	42.39	322

Tab. č. 3: Přehled jednotlivých ročních mezd Josefa Zvonaře.³⁵⁹

Z uvedené tabulky vyplývá, že výdělek Josefa Zvonaře za jednotlivé roky měl vesměs stoupající tendenci. Srovnáme-li výzkumy z předchozích řádcích, můžeme konstatovat, že výdělek Josefa Zvonaře byl téměř nadprůměrný. Z paměti Josefa Ereta se lze dozvědět, že havíř vydělával v 90. letech 19. století 1 zlatý 20 až 1 zlatý 50 krejcarů, na konci 19. století pamětník František Zelenka uvádí, že havíř si za směnu mohl vydělat 90 krejcarů, 1 zl. 20 až 1 zl 80. V obou případech se jednalo o menší mzdu v poměru k průměrné mzdě za směnu Josefa Zvonaře. Libor Dürrer ve své studii uvádí, že v roce 1913 byl průměrný výdělek havíře 4,12 korun, v našem případě Josef Zvonař dosahoval v tomto roce průměrné výše mzdy 4,50 korun za jednu směnu. Naproti tomu Ladislav Štěpánek předkládá běžný výdělek havíře za první republiky za směnu 22-37 Kčs, i v tomto ohledu se dá považovat příjem Josefa Zvonaře též za nadprůměrný.

Pro další komparativní šetření lze využít další pramen, který v sobě skrývá mimo jiné i výzkum hornických mezd. Jedná o statistické příručky, které přinášely výsledky statistických

³⁵⁹ Sbíрка vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Klepřova sbírka, inv. č. 168, Josef Zvonař, str. 6.

šetření, jenž můžeme dále analyzovat. Před první světovou válkou vyšly dvě publikace pod názvem *Statistická příručka Království českého*, a to v roce 1909 a 1913. V roce 1919 vznikl Státní úřad statistický, který vydal pod názvem *Statistická příručka Republiky československé*, čtyři publikace roku 1920, 1925, 1928 a 1932. Statistické příručky pak vystřídaly od roku 1934 *Statistické ročenky Republiky československé*. Statistické monografie nám neposkytnou přehled všech roků za zkoumané období, ovšem vypovídající hodnotu si jednotlivé roky zachovají.

Rok	Průměrná mzda havířů – Revírní báňské okresy Praha – Slaný	Průměrná mzda havířů – Revírní báňské okresy Plzeň a Stříbro	Průměrná mzda havířů – Revírní báňský okres Kutná Hora	Průměrná mzda havíře Josefa Zvonaře
1901	3.14	3.09	2.92	3.62
1902	3.06	2.82	2.73	3.58
1903	2.94	2.80	2.72	3.52
1904	2.97	2.82	2.79	3.43
1905	2.99	2.87	2.73	3.72
1906	3.11	3.00	2.82	3.70
1907	3.29	3.28	3:20	4
1908	3.46	3.55	3.39	4.14
1909	3.38	3.45	3.36	4.09
1910	3.36	3.37	3.34	3.76

Tab. č. 4: Srovnání průměrné mzdy havířů pracujících v dolech zaměřené na těžbu kamenného uhlí.³⁶⁰

Porovnáme-li výsledky z výzkumů statistického úřadu, zjistíme, že průměrná mzda Josefa Zvonaře byla ve sledovaném období 1901-1910 taktéž spíše nadprůměrná než průměrná

³⁶⁰ KREJČÍ, Dobroslav. *Statistická příručka království Českého*. Praha: Zemská statistická kancelář království Českého, 1909./KREJČÍ, Dobroslav. *Statistická příručka království Českého*. Praha: Zemská statistická kancelář království Českého, 1913. /Sbírka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 168, Josef Zvonař, str. 6.

mzda havířů pro Revírní báňský okres Praha-Slaný, Revírní báňský okres Plzeň a Stříbro a pro Revírní báňský okres Kutná Hora. Všechny uvedené hornické revíry včetně dolu, kde pracoval Josef Zvonař, byly zaměřené na těžbu kamenného černého uhlí. (Viz tab. čísl. 4)³⁶¹

Srovnáme-li průměrnou mzdu Josefa Zvonaře s průměrnou mzdou havířů pracujících v dolech, které jsou zaměřené na těžbu hnědého uhlí, dostane se nám zcela jiných výsledků než v předchozím příkladě. Vidíme, že průměrná mzda havířů pro Revírní báňské okresy Teplice, Most a Chomutov byla vyšší než u Josefa Zvonaře a průměrná mzda havířů Revírních báňských okresů Falknov a Loket byla v řadě roků stejná, podobná a lehce vyšší než u Josefa Zvonaře. (Viz tab. čísl. 5)³⁶²

Rok	Průměrná mzda havířů – Revírní báňské okresy Teplice, Most a Chomutov	Průměrná mzda havířů – Revírní báňské okresy Falknov a Loket	Průměrná mzda havíře Josefa Zvonaře
1901	4.64 -korun	3.93-korun	3.62 - korun
1902	4.21	3.54	3.58
1903	4.09	3.52	3.52
1904	4.04	3.59	3.43
1905	4.09	3.71	3.72
1906	4.26	3.84	3.70
1907	4.65	4.06	4
1908	4.90	4.27	4.14
1909	4.87	4.28	4.09
1910	4.92	4.36	3.76

³⁶¹ Česko (Rakousko-Uhersko) a Dobroslav KREJČÍ. *Statistická příručka království Českého*. Praha: Zemská statistická kancelář království Českého, 1909. s. 237.

³⁶² Tamtéž.

Tab. č. 5: Srovnání průměrné mzdy havířů pracujících v dolech zaměřené na těžbu hnědého uhlí s havířem Josefem Zvonařem.³⁶³

Pro doplnění následného vývoje průměrných mezd havířů vypovídá tab. čísl 5, která ukazuje vývoj průměrných mezd havířů při těžbě kamenného a hnědého uhlí. Z tabulky vyplývá, že v obou případech mzdy havířů se postupně zvyšovaly, přičemž havíři, kteří pracovali v dolech zaměřených na těžbu hnědého uhlí měli průměrné mzdy vyšší než havíři, jenž byli zaměstnáni v závodech specializovaných na těžbu kamenného uhlí.

Shrneme-li výsledky našeho výzkumu o vývoji mezd, lze konstatovat, že platy horníků se postupně zvyšovaly, ovšem nominální mzdy nebyly hlavní položkou pro zjištění životní úrovně horníků. Důležitou složkou byla skutečnost, jak mohli s penězi naložit. Například vytvoříme-li tabulku s vývojem cen důležitých potravin, dojdeme k závěru, že taktéž ceny potravin měly vesměs stoupající tendenci. (Viz přílohy č.2-4.)

Rok	Vývoj průměrné mzdy havířů (v Kč) při těžbě kamenného uhlí	Vývoj průměrné mzdy havířů (v Kč) při těžbě hnědého uhlí
1919	18.32	18.71
1920	39.37	41.47
1921	55.74	59.38
1922	51.47	54.92
1923	38.92	39.66
1924	36.39	37.72
1925	46.00	48.89
1926	49.46	49.17
1930	51.76	52.72
1932	55.82	57.37

³⁶³ KREJČÍ, Dobroslav. *Statistická příručka království Českého*. Praha: Zemská statistická kancelář království Českého, 1909./KREJČÍ, Dobroslav. *Statistická příručka království Českého*. Praha: Zemská statistická kancelář království Českého, 1913. /Sbírka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 168, Josef Zvonař, str. 6.

9.2. Výplata mezd

Mzdy se vyplácely většinou každých 14 dní. Jak se horníkům vyplácena mzda si lze doložit na konkrétním případu z Kladenska. Příklad se týká začátku 20. století, ovšem způsob, jak se prováděla výplata, zůstal relativně dlouho až na malé výjimky nepozměněn. Josef Tón vypráví, že při výplatě se postupovalo takto: „...vyvolalo se jméno, hlášený se ozval „Zde!“, přistoupil k oknu, dozorce, který havíře pravidelně cáchoval, přečetl obnos pravidelně k výplatě předepsaný. Jeden pokladník měl zlatky, druhý šestáky, třetí grejcary čtyráky. Havíř si to přepočítal a shrábl. také k oknu přicházely manželky havířů, když havíř nemohl přijít sám, nebo neměl k tomu šichtu anebo manželka byla dobrá hospodyně. tu se dozorce ptal havířů, jestli ji znají. Pak se hlásilo „žena bere“ nebo také „paní bere“.“³⁶⁵

V den výplaty bylo v závodě poměrně živo. O tom vypovídá i následující úryvek: „Když byla výplata zahájena, dostavili se na šachtu: párkaři, ševci, ovocnáři, klempíři, a různí gránové – pomáhali havířům rozměnit peníze, neboť mzda se vyplácela pro celou partu.“³⁶⁶ Mnoho horníků si kupovalo další potřebné věci na dluh, většinou co se jeden dluh zaplatil, vznikl hned vzápětí další.

Taktéž Jan Hausner vzpomíná na velmi živelné dny v době výplaty. „To bývalo tak 10. dne v měsíci. Prodávala se tam obuv, cukroví, hlavně tam byla bába s kořalkou a měla housky, někdy vybírala na starý dluh a někdy se zas udělal nový. Byly tam 2 hospody u Barušky a u Blažků, o platě tam bývalo vždy živo.“³⁶⁷ V den výplaty si někteří horníci dopřáli zpestření stereotypního jídelníčku, ovšem změna stravy nemusela udělat horníkům dobře. Vznikaly pak situace, kdy horníkům bylo z jídla špatně. Takovou příhodu píše ve svých pamětech například Jaroslav Ortčík: „Jednou když jsem přišel na předeck, jeden z kopáčů stál v rohu, naříkal a zvracel. Ptám se Martina co mu je, on povídá, „Vidiš ho vola, celý týden žere suchej chleba a že včera byla výplata tak si ho namazal vepřovým sádlem a teď ho to může strhat, když to

³⁶⁴ *Statistická příručka republiky Československé 1920*. Praha: Státní úřad statistický, 1920. /*Statistická příručka republiky Československé 1925*. Praha: Státní úřad statistický, 1925. /*Statistická příručka republiky Československé 1928*. Praha: Státní úřad statistický, 1928. /*Statistická příručka republiky Československé 1932*. Praha: Státní úřad statistický, 1932.

³⁶⁵ Archiv NTM, Sbirka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 712, Tón, Josef: Hornické vzpomínky, str. 10.

³⁶⁶ Tamtéž.

³⁶⁷ SOkA Kladno, Rež František 1936-1960, 25/159/1957, F.J. Rež: Vzpomínky vinařického havíře Jana Hausnera, str. 6.

nesnese at' to nežere“.³⁶⁸ Jiní horníci v den výplaty nacházeli své záliby v kartách nebo v pití alkoholu, proto se stávalo, že při dnu vyplácení chodila před důl i horníková manželka, aby její muž peníze nepropil nebo neprohrál v kartách.

9.3. Formy přilepšení

V následujících řádcích budou rozebrány dvě formy přilepšení horníků, ať už finančně či materiálně. Pomocí vzpomínek pamětníků bude provedena analýza dvou možných projevů obohacení.

9.3.1. „Domák“

Prvním typem přilepšení bylo nošení tzv. domáků. Domák byl kus uhlí nebo dřeva, který si nosili horníci tajně domů. Jak to horníci dělali se lze dozvědět z ukázky Václava Malce: *„Abychom v těch našich rodinách jak ženatí, tak ti jako já, co jsme spali v rodinách jako strážníci, trochu pomohli, tak jsme my běháči přerážli 2 m stojku na 2 části po 1 m, na konce přitloukli po skobce či hřebík zarazili a kus špagátu a už si to nesli štolou ven.“*³⁶⁹ To byl domák v podobě kusu dřeva, kdy horníci uřezávali často ze stojek. Domáky v podobě kusu uhlí nosívali horníci na zádech, kde pod oblečením měli udělanou desku například z plechu, kam si připevňovali uhlí.

Někdy se domáku říkalo „podpažd'och“, poněvadž si horníci ukrývali kus uhlí v podpaždí. Pamětníci se shodovali v názoru, že nosit ze šichty uhlí případně dříví je tak starý zvyk jako doly samy. Někteří si nošení domáků nahrazovali tím, že nebylo zavedeno možnosti odebrání deputátního uhlí. *„Deputátní uhlí nebylo žádný, havíři si nosily volně domáky, kus uhle a také i kus dřeva.“*³⁷⁰ O nošení domáků vznikaly i různé historky, které si mezi sebou horníci vyprávěli. Takovou příhodu zaznamenal ve svých pamětech Antonín Vácha; *„Jednou v noci vracel se závodní z Thienfeldu inž. Novák domů z Kladna a na pěšině od hřbitova potkal havíře, jak nese na zádech kus uhle. Poznal jej a volá: „Co si to Varhulo dovolujete?“ Ten neztratil duchapřítomnost: „Zdař Bůh, pane závodní, tak jsme se vsadili při debatě v hospodě v Braškově s havíři z Majrovky, kde že je lepší uhel: na Tynfeldě neb na Mayurau? Pan závodní*

³⁶⁸ Archiv NTM, Sbirka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplová sbírka, inv. č. 1990, Kolektiv: Hornické vzpomínky. nestr., Jaroslav Ortčík, str. 7.

³⁶⁹ SOkA Kladno, Rež František 1936-1960, MO-III-494/1952, Hornické vzpomínky, str. 8.

³⁷⁰ Archiv NTM, Sbirka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplová sbírka, inv. č. 732, Rež, František J.: Z paměti řisutského rodáka, str. 5.

*musel jej za to pochválit, ač věděl, že pravda je jiná.*³⁷¹ Postava horníka Varhulíka byla velmi známá hlavně na Kladensku.

9.3.2. „Kozí daň“

Druhým typ přilepšení byla „kozí daň“, kterou platili někteří horníci důlním dozorcům. Co to bylo? Byla to určitá forma úplatku, kdy horníci odváděli některým nadřízeným dozorcům kozí daň v podobě nejčastěji finanční částky, ale i v jiné podobě, například se dávala husa, aby příslušný dozorce s nimi slušně jednal či přiděloval lepší práci. *„Ten, který byl větší, dostal práci ve vysokém. Nebo také ten, který nosil vajíčka, máslo nebo dal ovci na krk známku od lampy a pustil ji do zahrady, tam kde bydlel směnmistr. Ten dostal lehčí práci. Dostal se na kolesku vozit s koněm, že jenom otvíral koňovi dveře, nebo se dostal za vozače neb havíře.*³⁷² Slovní spojení kozí daně bylo známé především na Kladensku a Příbramsku.

Způsob, jak se odváděla kozí daň, lze sledovat na několika příkladech. *„Aby byl větší kding- „Gedinge-úkolová sazba“-Tak se před odebráním práce úkolové odevzdal některému dozorcovi ten bakšiš. Kozí daň – výše byla různá a podle toho pak i byl lón.*³⁷³ *A tak jeden dozorce pověsil si jeho farací kazajku na „firtok“³⁷⁴ a ti zájemci se šikovně, odděleně jeden od druhého odskočili a do té jedné kapsy tomu důlnímu strkali.*³⁷⁵ V některých dolech vybírali kozí daň od ostatních vybraní jedinci, kteří osobně shromážděnou částku dozorcům doručovali. *„Akt tento odbýval se velmi hladce. „Kozí daň“ sebral obyčejně od celé party jeden spolehlivý kamarád a nenápadně stranou od pracovního místa dozorcovi odevzdal, nebo každý z havířů sám osobně, tento důležitý úkon vykonal.*³⁷⁶

Kozí daň nemusela zůstat jen ve formě peněžního příspěvku. Mnohdy se dávalo domácí zvířectvo, například husa za plot, kde dotyčný dozorce bydlel. *„Kupř. časně ráno před započítím šichty, z hejkala na dvorku „štajgrova“ domku husa a ještě téhož dne dárce husy, tajemně, někde stranou od pracovního místa, dozorcovi důvěrně sděloval. „Pane štajgr, tak jsem tam dal ráno husičku“. Štajgr poděkoval a havířovalo se vesele dál. Ovšem, za tak cenný dar*

³⁷¹ SOkA Kladno, Rež František 1936-1960, 16/150/1957, F. J. Rež: Antonín Vácha, str. 4.

³⁷² Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Klepova sbírka, inv. č. 644, Krečmer, Rudolf: Vzpomínky, str. 6.

³⁷³ Podle slova lohm-mzda.

³⁷⁴ Firt byl část dřevění, který podpíral strop.

³⁷⁵ SOkA Kladno, Rež František 1936-1960, MO-III-596, Ex. č. 2/62, F. J. Rež: Štěpán Horčic, str. 6.

³⁷⁶ Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Klepova sbírka, inv. č. 439, Rež, František J.: Životopis směnmistra Jana Wolfa z Chrutenic, str. 11.

*už se muselo oko trochu přimhouřit a nějakou tu vyraženou šichtu havířovi dovolit anebo jiným způsobem se revanšovati.*³⁷⁷

Část horníků využívala kozí daně například proto, aby mohli odejít dříve z práce. Takovou situaci zažil i Jan Metal: „*A tu se stal případ, že běháč Franta potřeboval vyjet z odpolední šichty dříve. Žádal štajgra Hanuše a vstrčil mu do kapsy 12 krejcarů na litr piva.*“³⁷⁸ Jan Metal dále popisuje, jak Štajgr Hanuš vzal dotyčného horníka s sebou do klece a vyjel s ním o hodinu dříve. Druhý den běháč Franta potřeboval opět vyjet z dolu dříve, a tak se zeptal důlního Hanuše, zda by nemohl vyjet o hodinu dříve, přičemž mu strčil do kapsy jen šesták (10 kr.) místo 12 krejcarů. Důlní Hanuš ale běháčovi Frantovi ujel a narážeči zakázal pouštět Frantu dřív ven. Následující den se šel Franta Hanušovi zeptat proč ho štajgr Hanuš nepustil, ten mu na to odpověděl, „*ty prase co také je za šesták litr piva?*“³⁷⁹

Byly případy, kdy si i sami dozorcí říkali v jaké podobě chtějí kozí daň mít. Josef Fryč vypráví ve svých pamětech, že v čase, kdy pracoval na dole Ronna, dělal tam důlního jakýsi Naiman z Brandýska, „*byl takový podivín, nosíval kadetku s kšiltem na stranu a brýle na čele, z tužkou za uchem a na místě „c“ říkal „č“ aneb „s/š“.*“³⁸⁰ Josef Fryč popisuje, jak jednoho dne před šichtou čekali havíři venku a povídali si, když v tom k pamětníkovi přišel havíř Frt. Sandholz z dolu Theodor a ptal se Josefa Fryče, zda neviděl důlního Naimana, načež Josef ukázal na osobu, která stála nedaleko od něj. Havíř Sandholz odešel k Důlnímu Naimanovi a zeptal se ho, zda by nemohl dnes dřív vyjet z dolu. Z vyprávění Josefa Fryče se lze dozvědět, že odpověď pro tázajícího havíře nebylo zrovna přívětivá. „*čo ši mišlíš ty vrtáku, ty honzo hloupej, že je tu nějaký holubník?*“³⁸¹ Josef Fryč dále líčí, jak z toho měl dotyčný havíř další nepříjemnosti, které odnesli i jeho kamarádi. Nicméně jeho vyprávění dál pokračovalo, kdy autor dál sděluje, že po chvílce se důlní Naiman vrátil k Sandhozovi s úplně jiným názorem. „*Frančku, tak to budou 2 litry piva, 2 vyržynky a 2 buřty a můžeš jít, a víš kam se to dává?*“³⁸²

Z uvedených příkladů vyplývá, že kozí daň, alespoň na Kladensku a na Příbramsku nebylo nic neobvyklého. Jinak tomu asi bylo jinak ku příkladu v Ostravském revíru, kde

³⁷⁷ Tamtéž.

³⁷⁸ Archiv NTM, Sbirka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplová sbírka, inv. č. 506, Rež, František J.: Jan Metal z Buštěhradu, str. 13.

³⁷⁹ Tamtéž.

³⁸⁰ SOkA Kladno, Rež František 1936-1960, Dělnický deníček, Životopisný náčrt Josefa Fryče, str. 8.

³⁸¹ SOkA Kladno, Rež František 1936-1960, Dělnický deníček, Životopisný náčrt Josefa Fryče, str. 8.

³⁸² Tamtéž.

nejspíše slovní spojení kozí daň nebylo známé, nicméně formy úplatku důlním dozorcům lze můžeme zaznamenávat. „*Ten, který byl větší, dostal práci ve vysokém. Nebo také ten, který nosil vajíčka, máslo nebo dal ovci na krk známku od lampy a pustil jí do zahrady, tam kde bydlel sněnmistr. Ten dostal lehčí práci. Dostal se na kolesku vozit s koněm, že jenom otvíral koňovi dveře, nebo se dostal za vozače neb havíře.*“³⁸³ Pozoruhodnou změnu lze spatřovat v darování jiného zvířectva směnmistrovi za plot, a to ovce namísto husy, která se dávala spíše na Kladensku a Příbramsku.

³⁸³ Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Klepova sbírka, inv. č. 644, Krečmer, Rudolf: Vzpomínky, str. 5.

10. Stávky

Předmětem mého dalšího zájmu budou v této kapitole stávky. Pokusím se reflektovat stávky z vyprávění pamětníků, tzn. rekapitulovat, jak je vnímali či jak je prožívali sami aktéři. Z velké části se budu věnovat konkrétní stávce, která proběhla v roce 1900 s doplněním výpovědí pamětníků. V další části se budu zaměřovat na jednotlivé příčiny, díky kterým mohly stávky vzniknout.

Začátek větších stávek horníků lze datovat do druhé pol. 19. století, kdy stávky jsou využívány jako nástroj pro zlepšení sociálních podmínek. Kolem 70. let 19. století můžeme zaznamenat nárůst horníků z uhelných dolů, kteří se začínají seskupovat do jedné sociálně profesní skupiny.³⁸⁴

Početné propouštění horníků a výrazné snížení finančního zabezpečení mělo za následek vytvoření společné nespokojenosti z podnětu volání po kolektivní ekvivalenci základních zájmů u podstatné majority horníků. Jiří Matějček ve své studii mluví o vytváření vědomí třídního antagonismu, která byla v řadě revírů posilována socialistickou agitací, což mělo za následek utváření dělnické třídy.

V druhé polovině 70. let se Kladensko stalo střediskem pro konání větších stávek horníků. Stávky, která proběhla v roce 1876, se zúčastnilo přibližně 100 horníků a o rok později se na dolech Amalie a František podílelo na stávce 370 horníků.³⁸⁵ Hlavním důvodem obou stávek byly požadavky po vyšších mzdách. Stávky v 70. letech probíhaly formou zastavení práce horníků, které vesměs vedlo buď k přistoupení k dohodě s majiteli závodu či odmítnutí požadavků, jenž si nárokovali horníci.

V 80. letech devatenáctého století se v Čechách objevuje nová podoba stávkového hnutí ve formě masových stávek s vlivem sociálně demokratického vedení. Tento vliv sociálně demokratického vedení lze spatřovat zvláště v severních Čechách, který se dovršil v severočeském hnědouhelném revíru velkou stávkou v roce 1882.³⁸⁶ Šlo o vůbec první masovou stávku v Čechách, v čele se sociálně demokratickým vedením. Jednou z příčin

³⁸⁴ MATĚJČEK, Jiří. Stávky horníků v českých zemích za kapitalismu. In *Studie z dějin hornictví*, roč. 17, Praha, 1985. str. 222.

³⁸⁵ Taktéž. str. 224.

³⁸⁶ MĚCHÝŘ, Jan. *Počátky dělnického hnutí na hornickém severu*. Praha, 1967. str. 183.

vyvolání stávky bylo i požadování změny stanov revírní bratrské pokladny.³⁸⁷ Horníci dále žádali snížení pracovní doby na osm hodin denně a zvýšení mezd. Stávka započala 18. dubna a byla ukončena po jedenácti dnech. Stávky se zúčastnilo kolem 12 000 horníků z více než 100 dolů a jednalo se do té doby o jednu z nejmasovějších stávek v Čechách.³⁸⁸ Stávka skončila v konečném měřítku neúspěchem, poněvadž žádosti horníků nebyly vyslyšeny. O ukončení stávky se zasloužila klesající stávková nálada současně s přivoláním vojsk a četnictva. Vůdcové byli postupně zatýkáni nebo vykázáni z revíru.

V roce 1889 se odehrála rovněž masová stávka, která začala na Kladensku za účasti 6500 horníků. Horníci požadovali zkrácení délky směny a modifikace mezd. V tom samém roce stávkovalo kolem 5000 horníků na Nýřansku, kde rovněž požadovali zkrácení pracovní doby, zvýšení mezd a mimo jiné i reformu bratrských pokladen. Nicméně obě stávky skončily neúspěšně a horníci se museli vrátit zpět do práce.³⁸⁹

Některé stávky se neobešly bez násilí, někdy i za použití střelných zbraní. Takový případ se stal v roce 1890 v ostravském revíru. Stávku osobně zažil pamětník Rudolf Krečmer. V té době bylo Rudolfovi Krečmerovi 7 roků, když se ve Ostravě střílelo do horníků. „*Padlo tenkrát 11 lidí. Odnegli je do márovny ke kostelu a položili jich na podlahu jednoho ke druhému. Já jsem byl malý. Vylezl jsem na okno a všechny jsem uviděl. V noci je vojáci pochovali. Nosili je na hřbitov. Já jsem byl s otcem skryt za zdí, aby nás nikdo neviděl. Přes den je nepochovali, neboť měli strach, aby se lidé nevzbouřili.*“³⁹⁰

Rok 1893 sebou přinesl další vzrůst větších stávek, kdy nejprve v únoru stávkovali horníci na Mostecku (3222 horníků) s požadavkem na zvýšení mezd a zkrácení pracovní doby a poté v červnu na Teplicku a Duchcovsku (3544 horníků), souběžně s horníky na Kladensku a Slánsku (7683 stávkujících) rovněž s podobnými požadavky.

Po stávkách některé horníky vedoucí závodů vyhazovali z práce, přičemž na dalších závodech je poté nechtěli přijmout. V řadě případů hrála roli horníkova pracovní knížka, kde

³⁸⁷ MATĚJČEK, Jiří. Stávky horníků v českých zemích za kapitalismu. str. 226.

³⁸⁸ SOkA Most, Fröhlichová Zdenka, PhDr. (1952-1988), inv. č. 17, ev.j. 3, Dělnické hnutí a revoluční boje horníků, str. 3.

³⁸⁹ MATĚJČEK, Jiří. Stávky horníků v českých zemích za kapitalismu. str. 227.

³⁹⁰ Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 644, Krečmer, Rudolf: Vzpomínky, str. 4.

byla malá poznámka, podle které ředitelé podniků poznali, že dotyčný horník je pro ně problémový. Takový případ si lze ukázat na otci Rudolfa Krečmery. *„Mého otce po stávce vyhodili z práce a také jeho několik kamarádů, protože organisovali dělnictvo. To se pánům nelíbilo. Chodil od závodu k závodu a nikde nemohl najít práci i když jí bylo dost. Když přišel k závodnímu, podíval se do pracovní knížky a řekl: Já nepřijímám, a neb. „Já mám dost lidí“. Ti páni věděli o každém horníkovi, kterého měli za rebela, v té pracovní knížce byla jen malá poznámka a horník na to nepřišel.“*³⁹¹

Horníkům nezbývalo nic jiného než jít na úřad obce a vyzvednout si novou pracovní knížku. Novou pracovní knížku mohl horník dostat, pokud vypověděl, že starou ztratil. Otec Rudolfa Krečmery si novou pracovní knížkou vyzvedl a byl přijat na důl Teresia, kde na povrchu vyvážel kamení na haldu. Nicméně po pár měsících na jeho minulost majitelé dolu přišli a z práce dostal výpověď. V takové fázi horník mohl udělat jediné, a to opustit hornické řemeslo a věnovat se jiné práci. *„Našel si práci zednickou. Nejdříve byl jako učeň a potom byl vyučený a dělal práci zednickou až do konce života.“*³⁹²

10.1. Stávka roku 1900 v reflexi pamětníků

Pro mnohé pamětníky byla tahle stávka nazývána stávkou „Velkou“, a nesla v sobě jakýsi dějinný přelom. Pamětníci chápali stávku jako časový mezník, kdy dál popisovali, co například už se po „Velké stávce“ nedělalo či bylo změněno. Stávka začala 15. ledna a skončila o necelé tři měsíce později, tedy 7. dubna (v některých revírech už březnu). Zasáhla vesměs všechny hornické revíry v Čechách. Jaké byly příčiny této stávky pamětníci spíše neuváděli, nejčastější byl popis průběhu celé stávky. Jedna z příčin, která nahromadila vzájemnou nespokojenost, byla nevěle vůči tzv. sanovacímu plánu, který měl být v platnost uveden od ledna 1900. Horníci plán chápali jako zvýšení pracovní činnosti a zmenšení penze. *„Horníci všech dolů podali protest, ten byl zamítnut mocnými pány hor, a dělníkům vnucovány knížky, pěkně vázané a mnoho výpočty podle „sanovacího plánu“.“*³⁹³

Základní požadavky kladenských horníků lze vytyčit do sedmi bodů. První zásadní požadavek bylo odstranění sanovacího plánu a zlepšení zabezpečení v případě nemoci a stáří.

³⁹¹ Tamtéž.

³⁹² Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č 644, Krečmer, Rudolf: Vzpomínky, str. 5.

³⁹³ SOkA Kladno, Rež František 1936-1960, 16/150/1957, F. J. Rež: Antonín Vácha, str. 13.

Druhý se týkal zvýšení minimální mzdy pro havíře. Ve třetím bodě chtěli horníci zkrátit délku pracovní doby na osm hodin. Čtvrtý bod souvisel s výplatou, kterou chtěli dostávat pravidelně po 14 dnech. V pátém požadavku horníci žádali, aby veškeré pomůcky potřebné k vykonání práce v dolech, jako bylo svítivo, lopaty, motyky, helmy, provazy nebo také střelivo, kupoval závod. V šestém bodě požadovali uhlí a dříví pro domácnost zdarma a v posledním sedmém bodě požadovali zrušit placení na závodní kapelu.³⁹⁴

Začátek stávkový byl vesměs na všech dolech obdobný jako v případě Josefa Tona, ten ve svých pamětech počátek stávkový popisuje takto: „*Přišli jsme na šachtu, kde vystoupil jeden havíř/myslím, že se jmenoval Vlček/, který ke shromážděným horníkům – před ranní šichtou prohlásil: „Budeme si klásti požadavky. Když se nám nesplní zastavíme!“ Ještě ten den stávka vypukla. Mayrovka zastavila asi první a ostatní šachty se přidávaly. Do týdne byla stávka na Kladensku a Slánsku úplná.*“³⁹⁵ Exkurz do průběhu stávkový si můžeme sestavit pomocí jednotlivých pamětí.

Někteří pamětníci vypovídali o určitých podporách, které jim pomáhaly v době, kdy nechodili do práce. Existovala i tzv. stávková podpora, ale braní stávkový podpory bylo individuální. Našli se i horníci, kteří ji nebrali. „*Stávková podpora – já ji nebral, dědeček který byl mistr. Nám vypomohl, já chtěl, aby ta podpora na kterou jsem měl nárok mohla přijít tomu potřebnějšímu.*“³⁹⁶ Podpory byly poskytovány hlavně na začátku stávkový v době největší stávkový nálady. „*Zprvu docházelo stávkujícími havířům dosti podpor, i z Anglie, ale pak méně. Protože uhlí v domácnost nebylo, rabovány staré haldy u dolů v Brandýsku za nádražím, u dolu Antonín, pod Ferdinandkou atd. Ty haldy přišly velmi vhod a bylo z nich sta for uhlí vyvezeno.*“³⁹⁷ Stávkový podpory byly vypláceny podle toho, zda stávkující byl ženatý a podle počtu dětí v rodině. „*Ženatý stávkující s jedním dítětem zlatku týdně, s dvěma i více dětmi zlatý padesát.*“³⁹⁸ Podpory vesměs vydržely po dobu tří týdnů.

³⁹⁴ Tamtéž.

³⁹⁵ Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 712, Tón, Josef: Hornické vzpomínky, str. 9.

³⁹⁶ SOkA Kladno, Rež František 1936-1960, 25/159/1957, F.J. Rež: Vzpomínky vinařického havíře Jana Hausnera, str. 9.

³⁹⁷ SOkA Kladno, Rež František 1936-1960, 16/150/1957, F. J. Rež: Antonín Vácha, str. 13.

³⁹⁸ Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 712, Tón, Josef: Hornické vzpomínky, str. 7.

Po pár týdnech stávky a po vyčerpání všech možných podpor včetně stávkové, se v rodinách objevoval hlad. Václav Toncar uvádí ve svých pamětech, že v poslední fázi jeho rodina obcházela po vesnicích s prosbou o nějaký kus jídla: „*Chodili jsme žebrat do okolí po sedlácích a co kdo dal, to vzal.*“³⁹⁹ Obchodníci stávkujícím horníkům spíše nechtěli dávat zboží na dluh, což umožnilo dřívější dychtivost po hladu. „*Asi za měsíc po vypuknutí stávky počal se objevovati v rodinách hornických příznak hladu. Obchodníci, až na malé výjimky, nedávali na dluh.*“⁴⁰⁰ Podobnou zkušenost zažil i Jan Halamka, kterému v době stávky, obchodníci rovněž nechtěli dávat zboží na úvěr. „*Byl sem živ s manželkou v nouzi – nikdo mi nepočkal.*“⁴⁰¹ Ovšem záleželo na prodejci, zda přistoupí s dáváním zbožím na dluh či nikoliv. Z pamětí Jana Hausnera lze uvést například i jména obchodníků kteří dávali rodině Hausnerům zboží na dluh. „*Byl hlad, někteří obchodníci nám čekali. Nám čekal Srousil, pak Grünvaldová a Ziková.*“⁴⁰² Mnohé rodiny pak volily raději útěk do ciziny za vidinou lepšího živobytí.

Někteří horníci postupně dostávali výpovědi z práce i z bytů. Práci po stávkujících hornících vykonávali tzv. stávkokazové, kteří byli zaměstnáváni v době stávek. Mezi horníky nebyli stávkokazové v oblibě. O působení stávkokazů vypovídá například Josef Ton: „*Stávkokazové“ také byli a věděli jsme o nich. Násilím jsme sice žádnému neublížili, ale dali jsme jim znát, že jsou škůdci dělnického hnutí. Jináč jsme jim neřekli než „mrvové“.*“⁴⁰³ Také z pamětí Antonína Váchy se lze dozvědět o přítomnosti stávkokazů. „*V březnu pak již nastává bída v rodinách, a tak přibývá stávkokazů den ode dne a přec jednání nevede ku konci a dne 28. března 1900 píší Dělnické Listy, že stávka trvá neztenčeně.*“⁴⁰⁴

Stávkokazové byli velmi často ostatními stávkujícími horníky zastrášováni. „*Stávkokaze Musila jsme vystrašili tím, že jsme mu postavili vyčpaného panáka před vrátka.*“

³⁹⁹ Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 448, Rež, František J.: Václav Toncar, horník z Kladna, str. 12.

⁴⁰⁰ Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 712, Tón, Josef: Hornické vzpomínky, str. 7.

⁴⁰¹ SOkA Kladno, Rež František 1936-1960, MO-508/1952, F.J. Rež: Cesta životem Jana Halamky z Mayrovky, str. 6.

⁴⁰² SOkA Kladno, Rež František 1936-1960, 25/159/1957, F.J. Rež: Vzpomínky vinařického havíře Jana Hausnera, str. 9.

⁴⁰³ Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 712, Tón, Josef: Hornické vzpomínky, str. 8.

⁴⁰⁴ SOkA Kladno, Rež František 1936-1960, 16/150/1957, F. J. Rež: Antonín Vácha, str. 6.

*Když chtěl jít na noční šichtu, lekl se panáka a udělal povyk, že jsme mu chtěli ublížit.*⁴⁰⁵ O tom vypovídají i různé zprávy z tištěných periodik například z Plzeňském kraje. „*Z Nýřan. Situace se nezměnila. Včera byli zatčeni dva stávkáři pro veřejné násilí a dnes čtyři havíři z Tlučné, kteří vytloukli okna v domech stávkokazů: dodáni byli ke krajskému soudu do Plzně.*“⁴⁰⁶ U pouhého zastrašování leckdy nezůstalo, a tak nebylo nic neobvyklého, že se na stávkokaze nebo na horníky, kteří šli v době stávky do práce, použilo i násilí.

V době stávky bylo povoláno vojsko s četnictvem, které hlídalo přímo v závodech. Využívalo se vojsko i jiné národnosti (většinou maďarské), aby vznikla jazyková bariéra a stávkující horníci se nemohli s vojáky domluvit. Dle vyprávění Josefa Tóna četníci hlídali po celém kraji. „*Vojsko bylo nasazeno na Kladně a na Mayrovce, kde jich bylo asi 40 ve starém cechu a byli to vojáci od pražského pěšího pluku č. 28. Vojáci stáli stráž na šachtě, po chodbách, u kotelny – stávkující chodili kolem šachty, ale do závodu nebyl nikdo vpuštěn.*“⁴⁰⁷ O působnosti vojsk v době stávky vypovídá i například Vojtěch Šaroč: „*Vím, že bylo na šachtě ubytováno i vojsko.*“⁴⁰⁸

Prakticky v každém hornickém revíru lze zaznamenat připojení do Velké stávky. Požadavky, které horníci kladli ,byly ve všech dolech navzájem velmi podobné, nejčastěji se jednalo o zvýšení mzdy a zkrácení pracovní doby. Snížit pracovní dobu požadovali například horníci na Nýřansku, kteří vstoupili do stávky 22. ledna. Stávka zde skončila 19. března. Dle Josefa Vršického horníci hodnotili stávku jako úspěšnou, neboť jejich požadavek na snížení pracovní doby se jim splnil na devět hodin na směnu.⁴⁰⁹ Ovšem dle pamětníka Jaroslava Ortčíka, který pracoval v dole na Nýřansku, stávka v roce 1900 neskončila pro horníky úspěchem, poněvadž, jak vypovídá: „*...mnoho jich bylo z práce propuštěno. Na dole Ziegler*

⁴⁰⁵ Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Klepova sbírka, inv. č. 712, Tón, Josef: Hornické vzpomínky, str. 8.

⁴⁰⁶ Čas. Praha: Jan Herben, 23.01.1912, r. 26, č.23, s. 7.

⁴⁰⁷ Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Klepova sbírka, inv. č. 712, Tón, Josef: Hornické vzpomínky, str. 8.

⁴⁰⁸ Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Klepova sbírka, inv. č. 1990, Kolektiv: Hornické vzpomínky. nestr., Vojtěch Šaroč, str. 12.

⁴⁰⁹ VRŠECKÝ, Josef. *Horníci Nýřanska v boji*. Praha, 1955. str. 55.

musel každý, kdo chtěl fárat, opatřit si lístek v kanceláři, že může nastoupit. Na pohled byly to obyčejné lístky ale proti světlu byla na nich oslí hlava. to bylo bezpochyby úmyslně zařízeno.“⁴¹⁰

O průběhu stávky v roce 1900 na Nýřansku vypráví i pamětník Alois Weinfuter, který pracoval na dole Starý Sulkov: „*V roce 1900 vypukla stávka horníků v celé České zemi, která trvala 7 týdnů. Hornické revíry byly obsazeny vojskem. Shromažďování nebylo dovoleno. Zprávy z jiných revírů donášeli nám referenti tajně. Vystávkovali jsme 9. hodinovou pracovní dobu se sjezdem a výjezdem a zvýšení mezd na 2 zl. za směnu.*“⁴¹¹ Z ukázky vyplývá, že vojsko bylo povoláno vesměs v každém hornickém revíru. Zde se podařilo horníkům získat alespoň částečný úspěch v podobě zkrácení pracovní doby a zvýšení mezd.

Do stávky se připojily rovněž i závody z moravských a slezských revírů. O průběhu stávky vypovídá například Jan Tichý, který pracoval na dole v Karviné. „*Stávka byla ohromná. Již kolikrát fárala až polovina horníků, ale já jsem neudělal ani jednu směnu. Jen jsem chodil po schůzích. Byla bída. Měl jsem souseda Potáka, který měl 6 dětí a nebylo co jíst. Já jsem měl hodně brambor, tak jsem ho podporoval. Stávka trvala 3 měsíce. Vydržel jsem to až do konce.*“⁴¹² Taktéž si lze všimnout určitých charakteristických znaků v době stávky jako byly bída a hlad. Ty se projevovaly prakticky ve všech revírech, kde se stávkovalo. Například na Mostecku, ale i v jiných revírech, v sedmém týdnu stávky se v důsledku hladu a beznaděje postupně narůstal počet horníků, kteří byli svolní k nástupu do práce. „*Na začátku osmého týdne už pracovala třetina horníků v revíru a stávkový výbor musel hledat cestu k čestnému ústupu.*“⁴¹³

V dubnu (někde už i březnu) Velká stávka postupně a souběžně na všech dolech skončila a horníci opět nastupovali do práce. Podnikatelé přistoupili na některé body, které horníci žádali. Z pohledu horníků jako celku byla stávka spíše hodnocena jako úspěšná. Pro některé horníky to ovšem znamenalo výpověď z práce a hledání nového místa. Největší výhody viděli pamětníci v možnosti získání deputátního uhlí, které měli horníci v určitém množství za rok

⁴¹⁰ Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 1990, Kolektiv: Hornické vzpomínky. nestr., Jaroslav Ortčík, str. 7.

⁴¹¹ Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 1990, Kolektiv: Hornické vzpomínky. nestr., Alois Weinfuter, str. 5.

⁴¹² Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 642, Tichý, Jan: Vzpomínky, str. 7.

⁴¹³ SOkA Most, Fröhlichová Zdenka, PhDr. (1952-1988), inv. č. 17, ev.j. 3, Dělnické hnutí a revoluční boje horníků, str. 5.

k odběru pro svou potřebu. Na mzdách se v některých závodech rovněž přidalo. Pracovní doba byla v některých dolech postupně zkrácena někde i na 8 hodin za směnu.

Horníci si nově nemuseli kupovat pracovní pomůcky ze svého, ty opatroval závod. Bod, který se týkal k přispíváním na závodní hudbu, obešli podnikatelé tak, že ji většinou zcela zrušili. „*Výsledky stávky jsme se dověděli, že byly požadavky, větším dílem splněny. Po stávce rozpadla se závodní hudba. Stávka byla sice vyhrána, ale páni to udělali tak, že nám dávali málo dynamitu a chtěli, abychom více kopali. To nás zdržovalo a zase jsme měli menší mzdy.*“⁴¹⁴

10.2. Další stávky první poloviny 20. století optikou pamětníků

Některé stávky měly krátkodobé trvání, někdy i v rozmezí pár dnů. Tyto stávky pak většinou končily vyhozením z práce několika stávkujících horníků. Toto tvrzení lze doložit na pár ukázkách. Například Alois Weinfuter vypráví: „*Menších stávek dvou – třídních zde bylo více a v roce 1911 byla stávka 3 denní, byla to stávka místní za zvýšení mezd. Já jsem byl jednou propuštěný, že jsem nechtěl nastoupit vozačskou práci.*“⁴¹⁵

V druhém případě Jan Metal hovoří ve svých pamětech o třídní stávce běhačů, která skončila neúspěchem, včetně podáním výpovědi pamětníka samotného. „*A tak samozřejmě následoval „vandr“ zpět na důl TRAGY, kde byl jsem přijat jako běháč a kde bylo možno vydělat až 3 koruny na šichtu. Tam byl vrchním správcem závodu němec, ing. Štýr, který ještě češtinu zadržoval. Jeho povaha nebyla štvavá, měl rád klid na závodě. Pak ho vystřídal ing. Mrvík a začal snižovat úkolové sazby běhačům, čímž vyvolal stávku! Stávka běhačů skončila po třech dnech a to vypovězením 12. běhačů mezi nimi byl jsem i já.*“⁴¹⁶ Neúspěšná stávka běhačů se konala 7. února 1907.

Ve válečném roce 1917 proběhla na přelomu srpna a září sedmidenní stávka na Kladensku a v severočeském revíru v důsledku nepříznivých hospodářských a sociálních poměrů. Průběh stávky si můžeme ukázat na příkladu z paměti Josefa Duška. „*Asi v polovině stávky nechal si nás zavolat hejtman Bauman, a to do hospody na Zastávce, kde měl*

⁴¹⁴ Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 712, Tón, Josef: Hornické vzpomínky, str. 8.

⁴¹⁵ Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu (tzv. Kleplova sbírka, Alois Weinfuter, str. 5.

⁴¹⁶ Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 506, Rež, František J.: Jan Metal z Buštěhradu, str. 14.

velitelství.⁴¹⁷ Josef Dušek dále líčí, jak do hospody přišli všichni členové báňského společenstva PŽS (Pražská železářská společnost), usadili se a hejtman Bauman začal křičet následující řeč: „*Pánové, vidíte, jak situace vypadá. V jakém světle jsem já postavenej před těma s hora, že jsem nemohl dosud stávkou zlomit. Chci na Vás jednu věc. Abyste zítra ráno sjeli všichni do dolu, nemusíte tam nic dělat, jen když tam budete. Jakmile tam sjedete vy, půjdou tam za vámi ostatní.*“⁴¹⁸ Josef Dušek dále popisuje, jak jeho řeč doprovázela přirovnání k rybníku, do kterého, když se hodí beran, tak půjde za ním celé stádo. První odpověď na sebe nenechala dlouho čekat a přihlásil se havíř Mert z dolu Max, ten prohlásil: „*Pane hejtmana jsem vdovec a mám čtyři děti, nevím kdo se bude o ně starat, ale než bych tam sfáral, zastřelte mne.*“⁴¹⁹ Po jeho výroků se všichni horníci shodli, že pracovat nepůjdou. Na to hejtman Bauman dle vyprávění Josefa Duška řekl: „*Dobrá, já vám nechám 5 minut na rozmyšlenou.*“⁴²⁰ Ani po pěti minutách horníci nezměnili názor. „*Čekali jsme to nejhorší, ale on se obrátil, že tolik moci nemá a že už se nějak sprátelí s tím, jak s ním ti se shora naloží. Pak jsme šli domů. Pamatuji se, že jsme byli a ž k slzám pohnutí nad tou naší pevnou solidaritou a nad tím, že z nás nikdo neuhnul. Stávka se pak během x krátké doby ukončila.*“⁴²¹

Za dobu první světové války byly doly pod vojenskou správou. O působení vojsk se lze dozvědět ve vzpomínkách Jaroslava Ortcikra, který líčí stávkou v roce 1917 na Nýřansku takto: „*...nás vojáci honili do práce, chodili po bytech a na ulici koho chytli odvedli na šachtu na nucenou práci. Vycházeli jsme proto časně ráno do polí a lesů, aby nezastihli doma. Venku jsme paběrkovali brambory a pekli si je. Vojáci když viděli někde kouř ihned místo obklopili a chytali nás.*“⁴²² Jaroslav Ortcikr hodnotí stávkou jako úspěšnou, neboť horníkům byly zvýšeny mzdy.

⁴¹⁷ Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 751, Dušek, Josef: Paměti horníka, str. 8.

⁴¹⁸ Tamtéž.

⁴¹⁹ Tamtéž.

⁴²⁰ Tamtéž.

⁴²¹ Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 751, Dušek, Josef: Paměti horníka, str. 8.

⁴²² Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 1990, Kolektiv: Hornické vzpomínky. nestr., Jaroslav Ortcikr, str. 6.

10.3. Příčiny konání stávek

Nejčastější příčinou konání stávek byly nízké mzdy, které si horníci přáli zvýšit. „Nespokojenost s havířskými platy ty byly časté, to si pamatuju.“⁴²³ Toto tvrzení lze doložit na průzkumu stávek v konkrétním dolu, který jsem provedl. Pro výzkum stávek jsem zvolil důl Mayrau ležící na Kladensku. Metodou sondy jsem se zaměřil na stávky, které se konaly na dole v období 1905-1930.⁴²⁴ Do výzkumu byly započítány i generální a všeobecné stávky, které měly kolektivní požadavky několika dolů. Výsledné zjištění jsem zanesl do tabulky, kterou jsem rozdělil na tři sloupce. V prvním se lze dozvědět, kdy stávka probíhala a jak dlouho trvala. V druhém jaké měli horníci požadavky nebo jaká byla příčina stávky a v posledním výsledek dané stávky. (Viz tab. čísl. 7.)⁴²⁵

Datum a trvání stávky	Příčina	Výsledek
25. 7.-10.8. 1907	Mzdové požadavky	Nesplněno (propuštění všech 24 stávkujících z práce)
5.4.-8.4. 1909	Mzdové požadavky Úprava pracovní doby	Nesplněno
2. 5.-3.5. 1911	Politické	Žádný
20.3.-22.3. 1912	Mzdové požadavky	Mzda částečně zvýšena
18.10.-22.10. 1912	Mzdové požadavky	Nesplněno
12-5.-13.5. 1917	Zvýšení přidělu potravin Mzdové požadavky Zavedení 8hodinové směny	Částečný, mzda zvýšena

⁴²³ SOkA Kladno, Rež František 1936-1960, MO-III- 536/1952, ex. č. 22/445, Životní osudy havíře Josefa Klaina, str. 9.

⁴²⁴ Pramennou základnu výzkumu stávek na dole Mayrau tvořily archivní zprávy tzv. dotazníky o výskytu stávek, které zpracovávaly příslušné Revírní báňské úřady k jednotlivým závodům. V našem případě jsem čerpal z fondu Revírní báňský úřad Slaný-Kladno, uloženého ve Státním okresním archivu Rakovník. Dále jsem vycházel z fondu Důl Mayrau 1874-1945, uloženého ve Státním oblastním archivu Praha.

⁴²⁵ SOkA Rakovník, Revírní báňský úřad Slaný – Kladno (1850-1950), kt. 400-402, Zastavení práce, stávky, pracovní spory, výluky, Důl Mayrau-1905-1930.

23.5.-25.5. 1917 Generální stávka	Zvýšení přídělů potravin Mzdové požadavky Zavedení 8hodinové směny	Částečný, mzda zvýšena
20.2.-21.2. 1920	Mzdové požadavky	Úprava mezd
21.7. 1920	Zvýšení mezd	Nesplněno
10.-15. 12 1920 Generální stávka	Politické	Žádný
4.2.-14.2. 1922 Generální stávka	Proti redukci mezd	Pražské ujednání ze dne 10.2. 1922 (Kolektivní smlouvy zůstaly v platnosti do 31.8. 1922- poté upraveny)
20.8. -8.10. 1923 Generální stávka	Proti redukci mezd	Dohoda o nové úpravě mezd
28.8. 1926	Za sympatie se stávkujícími horníky v Anglii	Žádný
24.3 1927 Všeobecná stávka horníků	Demonstrační stávka proti zamyšlení zhoršení hornického pojištění	Žádný
1928 1. 10. – 27.10	Mzdové požadavky	Dohoda o nové úpravě kolektivní smlouvy, částečné zvýšení mezd

Tab. č. 7: Stávky konané na dole Mayrau za roky 1905-1930.⁴²⁶

Z tabulky tudíž vyplývá, že největší podíl příčin stávek byl kvůli mzdovým požadavkům. Z výsledných 15 stávek se 11 stávek konalo za lepší mzdové poměry. Z toho v 7 případech byly mzdy horníkům zvýšeny, přičemž ne vždy o tolik, kolik si horníci žádali, ale

⁴²⁶ SOA Praha, Důl Mayrau, Vinařice (1874-1945), kt.17, Arbeiterstreik (1905-1925), Zählblatt für Arbeitseinstellungen. Revírní báňský úřad Slaný – Kladno (1850-1950), kt. 400, Zastavení práce, stávky, pracovní spory, výluky, Důl Mayrau-1905-1915./Revírní báňský úřad Slaný – Kladno (1850-1950), kt. 401, Zastavení práce, stávky, pracovní spory, výluky, Důl Mayrau-1916-1921.Revírní báňský úřad Slaný – Kladno (1850-1950), kt. 402, Zastavení práce, stávky, pracovní spory, výluky, Důl Mayrau-1922-1930.

alespoň částečně. V dalších příčinách stávek se jednalo například o úpravě pracovní doby nebo se vyskytovaly také stávky politického charakteru. V dalších řádcích proto rozeberu jednotlivé příčiny stávek na konkrétních případech.

Jedním z důvodů, jež podnítily ke vzrůstu stávky horníků byly otázky pracovní doby a pracovního poměru. Co se týče pracovní doby, tak se stávkovalo, jak za její zkrácením, tak i za prodloužením. Zkrácení pracovní doby se týkalo převážně za účelem snížení pracovní doby na směnu, například z deseti hodin na devět nebo na osm hodin. Prodloužení pracovní doby se vztahovalo k celým směnám, kdy horníci požadovali zvýšit počet směn v týdnu. Například v roce 1938 lze zaregistrovat takový případ na dole Adolf-Marie v severočeském uhelném revíru, kde za prodloužení pracovní doby ze tří na čtyři směny v týdnu stávkovalo 232 horníků. Stávka přinesla jen partikulární úspěch, jelikož jen každý druhý týden byla pracovní doba prodloužena ze tří na čtyři směny.⁴²⁷

Otázky pracovního poměru byly rovněž jedny z častých příčin konání stávek. Vztahovaly se například za znovupřijetí propuštěných horníků z práce. Naproti tomu se vyskytovaly stávky ku příkladu za nespokojenost z řad úředníků na závodě či třeba proti důlním dozorcům, kteří ztratili u horníků důvěru. Jako příklad stávek proti propuštění horníků si lze ukázat důl Ella v Rosnicích u Karlových Varů, kde se konala od 29. 6. – 2.7. 1926 stávka 56 horníků. Ti požadovali znovupřijetí jednoho horníka do práce. Výsledek jejich úsilí byl kladný, protože horník byl znovu přijat do práce.⁴²⁸ Obdobný příklady stávek proti výpovědím horníků lze nalézt i mimo Čech, například v ostravském revíru v roce 1932 z celkového počtu 293 horníků stávkovalo 208 proti propuštění 53 horníků. Úspěch této stávky byl jen částečný, neboť počet propuštěných zaměstnanců byl snížen na 45 horníků.

Jedna z největších stávek v Čechách, kdy horníci žádali stažení výpovědí horníků z práce a zvýšení mezd, se stala na Mostecku roku 1932. Stávka probíhala od 21. března do 19. dubna a zapojilo se do ní kolem 37 191 stávkujících. Příčiny stávky lze najít na dole Nelson v Oseku, kde Mostecká uhelná společnost propustila z práce 153 horníků a Severočeská uhelná společnost dala na dole Humboldt II výpověď 383 horníků. To v řadě horníků zavládla nevole nespokojenosti a postupně zastavovali na dolech práci a požadovali stažení výpovědí. Po

⁴²⁷ Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 1775, Lehár, Bohumil: K dějinám hornictví v ČSR v letech 1918–1929, str. 56.

⁴²⁸ Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 1775, Lehár, Bohumil: K dějinám hornictví v ČSR v letech 1918–1929, str. 38.

částečném splnění požadavků stávka skončila a horníci se dne 20. dubna vrátili zpátky do práce.⁴²⁹

Dalším důvodem, proč horníci stávkovali, bylo přidělování kvalitnějšího deputátního uhlí. Na získané dávce deputátního uhlí si horníci zakládali, některé rodiny část deputátního uhlí prodávaly dál obchodníkům a sloužilo rodinám jako slušný přívýdělek. Takový příklad stávky se stal od 16. -22. 3 v roce 1925 v obci Kněžves u Rakovníka. Zde na dole Karel ze 180 horníků se zúčastnilo stávky 120 horníků. Výsledek stávky byl kladný, poněvadž se horníkům podařilo vyjednat se závodem dohoda přidělení kvalitnějším deputátním uhlí.⁴³⁰

Časté byly také tzv. stávky ze solidarity vůči stávkujícím horníkům na jiných dolech. Horníci tímto aktem chtěli podpořit ostatní stávkující horníky. Takové stávky neměly v řadě případů dlouhého trvání. Většinou se doba stávky pohybovala v rámci pár dní. Ovšem lze najít zprávy ze stávek, které probíhaly jen v několika minutách. Například na dole Christián v Hrádku nad Nisou proběhla desetiminutová stávka ze solidarity se stávkujícími horníky v severočeské pánvi.⁴³¹ Mezi dalšími důvody, proč horníci stávkovali, mohly být například otázky bezpečnosti práce, životních potřeb či za revizi úkolových sazeb.

Z několika stávek, které byly dlouhodobého charakteru, se po čase v rodinách vyskytly hlad a bída. To bylo pro řadu stávek typické. Hlad a bída byla všudypřítomná, přičemž někteří jedinci raději volili útěk do jiné země v naději na získání lepšího živobytí. První vlnu nevole mohla vyvolat právě stávka, kdy se v některých případech hlad a bída ještě více prohlubovala a rodiny mohla jak psychicky, tak fyzicky vyčerpávat. Případ odchodu za lepším žitím si lze ukázat na příkladu Valentina Šupíka. *„Režim, který té doby panoval, nám mnoho nedal. Po šesti týdenní stávce roku 1923 se pracovalo omezeně a to 3-4-5 dnů v týdnu a tak, ačkoliv jsme byli skromni, měli jsme ve všem nedostatek. Velmi často měli jsme jak k obědu, tak i k večeři jen talíř polévky a krajíc chleba. V takových poměrech se nám tedy těžko žilo. A tak pod tlakem poměrů dne 1. května 1925 odjel jsem do Francie.“*⁴³²

⁴²⁹ Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 1775, Lehár, Bohumil: K dějinám hornictví v ČSR v letech 1918–1929, str. 44

⁴³⁰ Taktěž, str. 33.

⁴³¹ Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 1775, Lehár, Bohumil: K dějinám hornictví v ČSR v letech 1918–1929, str. 44.

⁴³² Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 795, Rež, František J., ing.: Životopis Valentina Šupíka, str. 11.

Na závěr předložím ukázkou z vyprávění pamětníka, kde se lze setkat se subjektivním hodnocením stávky. To byl příklad Antonína Váchy, který pracoval na Kladensku a zaznamenal stávku, která proběhla v roce 1928. „*Nespokojenost se stupňuje až v říjnu r. 1928 vypukla stávka nejlepší, co já pamatuji. První tři dny byla všeobecná, bylo to nějak na podzim, zásoby uhlí žádné, snad ano stávkokazů mnoho nebylo. A tu těžaři pochopili, že musí rychle jednat a proto hned vylepili všude i na platné vyhlášky, že přistupují na některé požadavky hned a o ostatních se bude hned jednat, jen nastoupiti práci – leč vedení, hlavně komunisté nedovolilo práci nastoupit. Ale zase šiky byly porušeny a za měsíc stávka bez výhody skončena.*“⁴³³ Při této ukázkě se naskýtá otázka, v čem byla stávka podle autora nejlepší. Stávka trvala od 1.10. do 27.10. 1928. Hlavní požadavek horníků se týkal zvýšení mezd o 17,5 % u směnařů a o 12,5 % u havířů v úkolu. Výsledkem počínání horníků byla dohoda o nové úpravě kolektivní smlouvy a částečné zvýšení mezd. To se mohlo zdát jako nejlepší pro pamětníka nebo se mu mohlo jevit početné zapojení horníků na stávce, jelikož počet stávkujících se vyšplhal na 6 643 zaměstnanců a lze tuto stávku řadit do kategorie nejpočetnějších v historii Kladenského revíru.⁴³⁴

⁴³³ SOkA Kladno, Rež František 1936-1960, 16/150/1957, F. J. Rež: Antonín Vácha, str. 10.

⁴³⁴ Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplová sbírka, inv. č. 1775, Lehár, Bohumil: K dějinám hornictví v ČSR v letech 1918–1929, str. 38.

11. Pracovní úrazovost horníků

„Smrt chodila na šachtě všady kolem, nebylo ji vidět, jen když někoho potrefila.“⁴³⁵

Jelikož hornické povolání byla nebezpečná práce, riziko úrazu hrozilo na každém kroku. V této kapitole provedu rozbor možných nebezpečí, s kterými se horníci mohli potkat. Doplněny budou s příklady úrazů ve vzpomínkách pamětníků. Úrazy lze definovat na jednotlivé a hromadné. Jednotlivé úrazy budu dále rozřazovat od lehčích úrazů přes těžké až po smrtelná neštěstí. V části, která bude zaměřená na hromadné úrazy, představím některé důlní katastrofy doplněné v reflexi pamětníků. Důraz bude kladen na příklady úrazů, které nastaly. Nezbytná část bude věnována jejich příčinám, které k nehodě vedly. Součástí této kapitoly bude i úsek věnovaný nemocem z povolání, konkrétně silikóze. Možných úrazů, které se mohly stát, bylo opravdu velké množství, proto se nebudu zabývat všemi, ale vyberu pouze výčet úrazů, které byly časté.

11.1. Úrazy jednotlivé a hromadné

Největší procento úrazů tvořily úrazy jednotlivců, jednalo se o lehké, těžké, ba i smrtelné. Příčin mohlo být hned několik. Špatné zacházení s pomůckami, nedbalost bezpečnostních předpisů, či velkou roli mohla hrát souhra nešťastných náhod.

Hromadné úrazy byly převážně důlní katastrofy, které ve své podstatě nebyly tak časté, ale mohly zasáhnout velkou část horníků v dole. O jaké katastrofy se jednalo? Nejčastěji o exploze traskavých plynů, průvaly vod, průvaly nedýchatelných plynů, výbuch skladů výbušnin, důlní požáry, přetržení těžního lana, náhlé závaly apod. Ovšem na co nesmíme zapomenout je to, že některé nehody by se nemusely stát, kdyby horníky nepoháněly rozkazy důlních dozorců a vedoucích podniků, kteří se snažili dosáhnout větších zisků. Bezpečnostní opatření některých dolů taktéž nebyly na dobré úrovni, z toho pramenily jednotlivé úrazy. Na vině v některých případech byli i samotní majitelé dolů, kteří upřednostňovali zisk a na výstrojích šetřili. V mnoha dolech nejsou žádné zprávy o fungování záchranářských stanic. K jistému prvnímu kroku pro zavedení záchranářských stanic na území Čech přispěla Pražská železářská společnost, která v roce 1907 založila na dole Jan v Libušíně záchranou stanic, jednalo se vůbec o první na území Rakousko-Uherska. K nim se postupně přidávaly další

⁴³⁵ SOkA Kladno, Rež František 1936-1960, MO-III-596, Ex. č. 2/62, F. J. Rež: Štěpán Horčic, str. 6.

závody, které zakládaly záchranné stanice a o rok později byl tento krok zpečetěn úředně, kdy bylo vydáno nařízení o zřizování záchranných stanic pro uhelné doly.⁴³⁶

11.2 Lehké úrazy

Jak vůbec lze definovat lehké úrazy? Velmi často šlo například o různé naraženiny, přiskřípnutí a pohmožděniny. Velká část vznikala například neopatrností, únavou, opilostí, nemocí, nesprávným pracovním postupem, či nešťastnou náhodou. Mnoho úrazů se stávalo i tím, že horníkům zhasly jejich osobní svítilny a ve tmě si horník už lehko přivodil úraz.

V bádání o úrazovosti horníka lze použít protokoly o oznámení úrazu, které byly pod správou Revírních báňských úřadů. Kladný přínos na těchto protokolech je, že dodávají základní informace o postiženém horníkovi tzn. jméno, rok narození, bydliště, pracovní pozice v zaměstnání, místo zaměstnání a úrazu, datum úrazu, druh zranění, děj a příčina úrazu, svědky, ale i jméno manželky a dětí, pokud dotyčný měl, dále ošetřujícího lékaře nebo u jaké nemocenské pojišťovny byl dotyčný přihlášen. Negativum tohoto pramenu je, že se vztahují pouze ke čtyřicátým letům a výš 20. století. Protokoly pro předešlé roky nejsou zaznamenány, proto předložím čtyři ukázky lehkých úrazů jako reprezentativní příklady.

První se týká Josefa Lejnara narozeného v roce 1909 s rodným bydlištěm v obci Nučice. Ten pracoval jako kopáč hlíny v kaolinitovém dolu v Kostelci n. Černými lesy. Dle zprávy utrpěl 16. ledna 1945 lehké zranění na palci levé ruky. Podle zápisu se to stalo tak, že dotyčný „...točil u vrátku, při vytažení vozíku – vypínal tažné lano, uklouzl a pravou rukou zachytil se vozíku, který popojel a prst u levé ruky, kterou vypínal byl přiskřípnut lanem.“⁴³⁷

V druhém případě se jedná o Josefa Vaňka narozeného v roce 1903, zaměstnaného též jako kopáč, s bydlištěm v obci Vyžerky nedaleko Kostelce n. Černými lesy. Ten utrpěl 11. srpna 1944 přetržení šlach ve stehně na levé noze. Dotyčný následně vypovídá: „*Jeli jsme s naloženým vozem dolů pod kolnu, Povolný Václav byl v zadu a já v předu, Průša Václav šel opodál za námi a já nešťastnou náhodou jsem se smeknul a dostal jsem se pod kola vozu.*“⁴³⁸ V tomto případě se jednalo o zranění dlouhodobého charakteru.

⁴³⁶ SULDOVSKÝ, Josef. *Kronika hornictví zemí Koruny české*. Ústí nad Labem, 2006. str. 255.

⁴³⁷ SOA Praha, Revírní báňský úřad Kutná Hora 1850-1954, kt. 191, Důlní úrazy, Státní oblastní archiv Praha, revírní báňský úřad Kutná Hora fond, Lehké úrazy na kaolinových dolech Jana Hejtmánka, Kostelec nad Černými lesy 1944, Zpráva – Ohlášení úrazu: Josef Lejnar.

⁴³⁸ SOA Praha, Revírní báňský úřad Kutná Hora 1850-1954, kt. 191, Důlní úrazy, Státní oblastní archiv Praha, revírní báňský úřad Kutná Hora fond, Lehké úrazy na kaolinových dolech Jana Hejtmánka, Kostelec nad Černými lesy 1944, Zpráva – Ohlášení úrazu: Vaněk Josef.

Třetí případ se týká Vladimíra Štíchy z Křesetic na Kutnohorsku. Ten pracoval v Turkaňském dole v Kutné Hoře, kde vykonával práci důlního tesaře. V roce 1948 utrpěl pohmožděninu na zádech. Z výpovědi svědka se to stalo tak, že „...*při vrtání lůžek praskla jmenovanému fošna lešení, při čemž jmenovaný spadl na záda na spodek chodby z výše asi 2,5 m.*“⁴³⁹

V těchto protokolech lze najít i úrazy, které se nestaly v práci, ale například při cestě na směnu nebo z práce. Takový případ lze najít u Karla Školného z Kutné Hory, který byl zaměstnán jako důlní tesař. Z jeho výpovědi se lze dozvědět, že dotyčný „...*při cestě ze šachty po noční směně ve 24 hod. lesem směrem k Sedlci zakopl o kořen a upadl.*“⁴⁴⁰ Karel Školný si následkem pádů vyvrknul pravou nohu. O dva dny později šel na směnu, ale bolest nepovolila, a tak byl poslán k lékaři na ošetření.

11.3. Těžké úrazy

Těžké úrazy oproti lehkým mohly vyřadit horníka z činnosti až na několik měsíců. Mohlo se jednat o různé tržné rány, zlomeniny a jiná zranění, které vedly k pracovní neschopnosti. Z častých příčin se mohlo jednat například o prolomení klenby komory, náhlý pád horniny, u narážení vozíků nebo při nástupu nebo výstupu z klece.

Těžká zranění, která mají dlouhodobé následky, si lidská mysl pamatuje pochopitelně více než lehčí úrazy. Pozoruhodný zdroj k další studii o úrazovosti horníků, nám mohou přinést samotné paměti horníků. V pamětech, které jsem měl možnost vidět, autoři často vzpomínali na svůj první úraz v hornickém zaměstnání. Příkladem nám mohou posloužit vzpomínky Adolfa Horkela, který svůj první úraz líčí takto: „*První úraz, který sem obdržel, se mi stal pod jámou, už sem byl ostříleným spínačem, při trochu volna mi lokomotiváři dovolili se učit jezdit/. Koncem ledna 1926 se pokazil vrátek, takže narážeči museli ručně si vozíky ku kleci dovážet, také se ručně naráželo, bylo to na odpolední šichtě, pod jámu přijely najednou dva vlaky a já sem si chtěl rozpínání vozíků ulehčit tím, že lokomotivář potlačoval strojem vlak a já v dřepu spinky vyhazoval, jednu sem špatně vyhodil, chytila za kolej, já ji chtěl vytrhnout, stroj v tom znovu potlačil, zatlačil spinku na spoj koleje, kde ta přední kolej byla o centimetr vyšší, vozy se zpřičily a už sem nemohl utéct. Vidím to podnes, jak se vůz na mne převracel a má myšlenka*

⁴³⁹ SOA Praha, Revírní báňský úřad Kutná Hora 1850-1954, kt. 192, Důlní úrazy, Kutná Hora 1941-1952, Lehké úrazy, Zpráva – Ohlášení úrazu: Vladimír Štícha.

⁴⁴⁰ SOA Praha, Revírní báňský úřad Kutná Hora 1850-1954, kt. 192, Důlní úrazy, Kutná Hora 1941-1952, Lehké úrazy, Zpráva – Ohlášení úrazu: Karel Školný.

*byla smrt. Ale když sem procitnul, to již narážeci odhrnovali kusy uhlí na boky a já byl pod vozem, který silou nárazu nadzvednut na první převrácený vůz čili štěstí v neštěstí. Výsledek, rozdrčená levá ruka, přes tři měsíce nemocen, a několik roků následky.*⁴⁴¹

Dalším příklad si můžeme ukázat ve vzpomínkách Josefa Duška z Vinařic u Slaného, narozeného v roce 1881. Ten kromě svého úrazu zmiňuje i úraz kamaráda, který „...při vrtání, když bylo vrtací zařízení v chodu, strčil nešťastnou náhodou kamarád Tonda Krejčík levou ruku do otvoru válce a v okamžiku po zaražení mašiny jsem viděl, jak se válejí 3 prsty na zemi. Kamarád omdlel, měl však dobrou náturu. Cestou do Váňovské nemocnice již chtěl cigaretu.”⁴⁴²

Ani Josef Dušek nebyl bez těžkého zranění. V pamětech dále dodává: „Jako havíř jsem vytrval až do roku 1914, kdy jsem se v ortě⁴⁴³ pomlátil na levé noze a velmi těžce na chodidle. Byl jsem tři měsíce v nemocnici a asi dva měsíce jsem byl doma v léčení v botě se sádrovou podrážkou. Po uzdravení úrazu jsem přišel jako cimerhajn⁴⁴⁴ do noční šichty a tam jsem už zůstal až do uzavření Janovky roku 1923.”⁴⁴⁵

11.4. Smrtelné úrazy

Někteří horníci se stali svědky smrtelných úrazů, na které mnohdy nešlo zapomenout. Vznikly například nešťastnou náhodou, nedbalostí, neopatrností, hloupostí či z jiných příčin, kterých byla spousta. Jednu z příčin, proč se mohly stávat těžké i smrtelné úrazy poznamenává ve své práci Rakes H. Paul, který mimo jiné, se věnoval i úrazovosti horníků v Západní Virginii. Dle autora významný podíl úrazů, mohl hrát i příchod hlasitých strojů do podzemí, které tlumily hornické schopnosti slyšet zvuky blížících se pádů. Hlasité strojní přístroje v dolech horníky více učily, spoléhat se na vizuální znaky, načež si někteří více uvědomovali, že smrt často přicházela bez varování.⁴⁴⁶

⁴⁴¹ Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 640, Horkel, Adolf: Hornické vzpomínky, str. 5-6.

⁴⁴² Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 751, Dušek, Josef: Paměti horníka, str. 7.

⁴⁴³ Ort byl předek v důlním prostoru, kde se těžilo.

⁴⁴⁴ Cimerhajn byl důlní dřevič.

⁴⁴⁵ Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 751, Dušek, Josef: Paměti horníka, str. 7.

⁴⁴⁶ RAKES, Paul H. *Acceptable casualties: Power, culture, and history in the West Virginia coalfields, 1900--1945*. Morgantown, 2003. str. 31.

Příklad nešťastné události si můžeme ukázat na příkladu z paměti Karla Hlaváčka, který vypráví případ horníka, který nestačil včas utéct a v šachtě se něho zřítíl strop s kamením. „*Vzpomínám si na jeden případ: Havíř Fr. Dvorský – jinak velmi opatrný při práci na piliři, obdělával na podvalu asi v 5 m výšce ve velké vyrubané prostora stropy.*“⁴⁴⁷ V tom náhle dotyčný havíř Dvorský uviděl, jak nepatrné množství kamene se drolí ze stropu, udělal rychle dva kroky dozadu, aby si sebral lampu, ale toto rozhodnutí se mu stalo osudným. Opodál stál jeho kamarád, který stačil křiknout jenom: „*Uteč!*“, ale již bylo pozdě. Stropy se prolomily a jeho to zasypalo. „*Tenkrát jsme ho na noční směně dobývali /20 lidí/ od večera do rána. Když jsme se na něho dostali, byl děsně zohaven. Údy polámaný tak, že žádný nechtěl mi pomoci ho vytáhnout. Dopadlo to tak, že já ho chytil za límec u šatu, mne pak jiný za druhou ruku, opět jiný za něho a řetězovitě jsme ho vytáhli.*“⁴⁴⁸ Tento případ smrti zavalením byl poměrně častým. „*Také se stala v těchto soukromých dolech zasypáním četná neštěstí, jež mnohého horníka o život oloupila.*“⁴⁴⁹ Mnoho horníků ve svých pamětech vypovídalo právě o smrti, kdy se na nešťastníky sesunula půda. „*Případy neštěstí za dobu na „Moritzi“: Pamatuji se, že za tu dobu bylo asi 5 zabitých havířů v důle. Většinou zavalených uhlím.*“⁴⁵⁰

V druhém případě jednalo o nedbalosti bezpečnostních pokynů ze strany horníků, jenž vedly ke smrti, ke které nemuselo dojít. František Zelenka ve svých pamětech líčí jeho otce, který byl přímým svědkem události, kdy zemřeli dva horníci vlastní vinou, poněvadž se chtěli dostat dřív z šachty nahoru. Tuto příhodu popisuje takto: „*Svážná ku šachtě byla 350 m dlouhá, úpad as 18 cm v 1 m. Tedy dosti příkrý tudy šel fedrunk, vozy spojována lanem. Ti dva byli: Lukáš Petr a Adolf Rudolf. Na úpadní šly vždy 3 vozy plné nahoru k šachtě a 3 prázdné zase dolu, tahala to parní hašple. U té hašple byl strojník Ad. Chlumecký.*“⁴⁵¹ S vidinou dřívějšího dostání z dolu, si ti dva dotyční vlezli na plné vozy uhlí a doufali, že budou brzo venku, ale špatně to pro ně dopadlo. „*As v půli té svážné se nešťastnou náhodou přetrhlo lano a vozy, na kterých seděli ti dva nešťastníci řítily se velikou vahou a rychlostí dolů. Při zřícení a vykolejení dole se pod svážnou přerazily vozy parní rouru, která vedla k parní pumpě a ti nešťastní havíři*

⁴⁴⁷ Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 632, Hlaváček, Karel: Nučice, str. 5.

⁴⁴⁸ Tamtéž.

⁴⁴⁹ SOkA Kladno, Rež František 1936-1960, Ex. č. 25/85/1954, F. J. Rež: Havířská reportáž o slánské visuté sloji, str. 4.

⁴⁵⁰ SOkA Kladno, Rež František 1936-1960, MO-III- 536/1952, ex. č. 22/445, Životní osudy havíře Josefa Klaina, str. 6.

⁴⁵¹ Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 732, Rež, František J.: Z paměti řisutského rodáka, str. 10.

*byli vklíněni mezi vozy a pára do nich silným tlakem proudila, takže byli doslova uvařeni.*⁴⁵² Podobné příhody se stávaly i v jiných zemích. Pro zajímavost lze uvést nehodu, která se stala 21. ledna 1912 v Německém městě Gelsenkirchen. *„Při střídě v dolu Graf Bismarck použili čtyři havíři proti zákazu zdviže určené k dopravě uhlí. Při tom se přetrhlo lano, havíři zřítily se do hlubiny a byli na místě mrtví.*⁴⁵³

Ve třetím příkladě lze demonstrovat smrt horníka způsobenou jak nešťastnou náhodou, tak i jistou dávkou neopatrnosti. Tuto příhodu dokládá Václav Toncar ve svých pamětech. Stala se při manipulaci s důlními vozy. Tou dobou pracoval Václav Toncar jako fedrovník neboli běhač, jeho úkolem bylo spolu s druhým fedrovníkem odtáhnout vůz na pilíř a tam založit železné základky, aby vůz neujel. Jakmile byl vůz naplněn, vyndaly se klíny a vůz jel dále dopředu k postavené stojce. Jeden člověk běžel před vozem, svítil před vůz, a druhý vzadu přibrzdňoval vozík. Jednoho dne se ovšem stalo to, že Václav Toncar měl s kamarádem naplněný vozík, jeho kamarád vyndal klíny, vůz se dal do chodu a v tom okamžiku kamarádovi, který měl běžet před vozíkem zhasla ochranná lampa, „...*já mu sice svítil ze vzadu, ale nebylo to už nic platné-on do předu neviděl a plný vůz jel jako čert, mi ho nemohli zadržet, tak jsme do chodby před sebe vykřikli „uhni se na stranu“, neboť jsem myslel, že snad šťastnou náhodou se kamarád ve tmě uhne mezi stojku.*⁴⁵⁴ Ke ztrátě života možná nemuselo dojít, kdyby třetí kamarád stál za stojkou, ten ale stál před ní, a tak do něj vši rychlostí narazil plný vozík. „...*tak já jako jeho kamarád sem šel pro havíře, aby šli pomáhat ten vůz z něj odtlačit a pak ho dopravit do nemocnice. Toho mého kolegu, kdy jsme uvolnili, tak padl k zemi, načež dva kamarádi ho vzali podpaždí, že s ním pojedou ve voze k šachtě, ale on nechtěl, že prý si chvilenu odpočine a bude pracovat dál. Ale nestalo se tak! Když ho dopravení v kleci dopravili do nemocnice na Kübecku. Tam lékař bohužel zjistil že má kamarád rozbitý střeva a za týden jsme ho uložili tam, odkud není již návratu.*⁴⁵⁵

V době před první světovou válkou vznikalo mnoho těžkých a smrtelných úrazů, například z důvodu nedostačujících bezpečnostních podmínek. V některých dolech se stále svítilo pomocí olejových kahanů a v dolech bylo možné i kouřit. To v řadě případů mohly být hlavní příčiny těžkého poranění nebo smrti. Takový případ se stal například v roce 1911, kdy

⁴⁵² Tamtéž.

⁴⁵³ Čas. Praha: Jan Herben, 23.01.1912, r. 26, č.23, s. 7.

⁴⁵⁴ Archiv NTM, Sbírká vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 448, Rež, František J.: Václav Toncar, horník z Kladna, str. 11.

⁴⁵⁵ Tamtéž.

na jileveckém „Karlšachtu“ nedaleko Trutnova byl havíř Brejtr z Bystrého při odstřelování těžce raněn společně se třemi spolupracovníky. Havíři Brejtovi zasáhl plamen do očí a následkem poranění zemřel. Následujícího roku Revírní báňský úřad v Kutné Hoře vydal nařízení, které zakazovalo používat otevřené světlo a kuřácké potřeby v dole.⁴⁵⁶

Již dříve zmiňovaný Josef Dušek popisuje ve svých pamětech ještě jednu událost, která mu utkvěla v paměti, a to sebevraždu horníka na Kladensku. Důvod, proč si jeho spolupracovník vzal život, se nedozvěděl. Nešťastnou událost popisuje takto: „*Před sfáraním stojím já a kamarád Vojtěch u klece a chtěli jsme sfárat. S Vojtěchem tam stál kamarád Peterka ze Smečna. Tu vidíme jak Peterka pokládá lampu a hadry, které měl přes ruku. Mysleli jsme, že se shýbá, že si bude něco opravovat na botě a on náhle beze slova skočil za sjíždějící klecí do šachty. Důvod nevím.*“⁴⁵⁷ Podobnou událost jsem v probádaných pamětech zaznamenal už jen jednou, ta se stala na Nýřansku a líčil ji ve svých vzpomínkách Jaroslav Ortčík: „*Kolem roku 1890, skočil v sebevražedném úmyslu na dole Humboldt, na věži zaměstnaný horník do šachty a svým pádem zabil dole stojícího narážče.*“⁴⁵⁸

11.4.1. Výzkum četnosti těžkých a smrtelných úrazů

Na základě prostudovaných pramenů⁴⁵⁹ jsem provedl výzkum v oblasti četnosti úrazů v konkrétních dolech. Výzkum jsem vytyčil na tři dole na Kladensku z toho jeden větší a dva středně velké, co se týče do počtu zaměstnaných horníků. Z archivních zpráv jsem sestavil dvě tabulky. První se vztahovala k dolu Ronna, kde se průměrný počet pracujících na dole, pohyboval okolo 1025 horníků. V tabulce č. 8 jsou zaznamenány počty těžkých a smrtelných úrazů od roku 1902-1941. Lehké úrazy nejsou uváděny poněvadž, ani v archivních zprávách nebyly dokládány. V tabulce č. 9 srovnávám četnost těžkých a smrtelných úrazů dvou dolů s přibližně podobným průměrným počtem zaměstnaných horníků. Jedná se o důl Engerth, kde se pohyboval průměrný počet pracujících okolo 404 horníků a důl Theodor, který průměrně zaměstnával na 511 horníků. Četnost těžkých a smrtelných úrazů na dole Engerth a Theodor jsou uváděny od roku 1902 do roku 1934. (Viz tab. č. 9.)

⁴⁵⁶ JIRÁSEK, Václav. *O dolování černého uhlí ve Rtyňsko-Bohdašínské oblasti na Jestřebích horách*. Trutnov, 2012. str. 102.

⁴⁵⁷ Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 751, Dušek, Josef: Paměti horníka, str. 8.

⁴⁵⁸ Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 1990, Kolektiv: Hornické vzpomínky. nestr., Jaroslav Ortčík, str. 7.

⁴⁵⁹ SOA Praha, Důl RONNA, Švermov (1892–1945), inv. č. 228, kt.8, Úrazy. Výkazy těžkých a smrtelných úrazů od roku 1902 do roku 1941.

Rok	Počet těžkých úrazů	Počet smrtelných úrazů
1902	6	1
1903	6	0
1904	10	2
1905	18	3
1906	8	4
1907	6	2
1908	8	1
1909	13	1
1910	5	0
1911	11	1
1912	4	3
1913	8	2
1914	15	2
1915	25	2
1916	15	0
1917	16	1
1918	13	3
1919	27	1
1920	12	0
1921	23	0
1922	36	0
1923	27	0
1924	37	1
1925	35	1
1926	39	3
1927	38	0
1928	39	1
1929	39	0
1930	36	0
1931	35	0
1932	45	1
1933	42	1
1934	44	3
1935	14	1
1936	18	0
1937	24	3
1938	21	2
1939	15	0
1940	9	3
1941	17	1
Celkem	859	50

Tab. č. 8: Četnost těžkých a smrtelných úrazů na dole Ronna.⁴⁶⁰

⁴⁶⁰ SOA Praha, Důl RONNA, Švermov (1892–1945), inv. č. 228, kt.8, Úrazy. Výkazy těžkých a smrtelných úrazů od roku 1902 do roku 1941.

Z výsledné tab. č.1 se lze dozvědět o četnosti těžkých a smrtelných úrazů na dole Ronna v roce 1902-1941. Ve sledovaném období bylo zaznamenáno celkem 859 těžkých úrazů a 50 smrtelných úrazů. Aritmetickým průměrem můžeme zjistit, že na jeden rok vychází 21 těžkých a 1 smrtelný úraz.

V druhé tabulce můžeme porovnat četnost těžkých a smrtelných úrazů dvou dolů. Z výzkumu, který jsem provedl plyne, že za stanovené období bylo celkem na dole Theodor 357 těžkých a 28 smrtelných úrazů. V druhém případě na dole Engerth lze zaznamenat celkem 396 těžkých a 43 smrtelných úrazů. Srovnáme-li výsledné součty těžkých úrazů obou dolů, dojdeme k závěru, že ačkoliv na dole Engerth pracovalo průměrně menší počet horníků, jejich úrazovost byla vyšší, jak u těžkých úrazů, tak i smrtelných. Na vině mohly být, například horší bezpečnostní podmínky na dole nebo výrazně vyšší pobízení horníků k většímu výkonu práce od majitelů dolů, což mělo za následek další příčiny.

Rok	Počet těžkých úrazů		Počet smrtelných úrazů	
	Důl Theodor	Důl Engerth	Důl Theodor	Důl Engerth
1902	1	6	0	1
1903	1	5	0	2
1904	3	3	0	0
1905	3	13	0	5
1906	9	5	3	1
1907	4	4	0	2
1908	12	8	3	1
1909	14	5	0	0
1910	4	3	1	2
1911	9	4	0	1
1912	4	3	1	2
1913	5	2	0	1
1914	12	4	1	1
1915	11	13	1	2
1916	13	10	0	3
1917	13	11	1	0
1918	12	13	1	3
1919	14	8	1	0
1920	15	7	2	0
1921	19	12	2	1
1922	17	17	1	2
1923	11	9	2	2
1924	12	17	1	0
1925	11	32	0	2
1926	15	25	2	3
1927	15	19	1	1

1928	16	23	0	2
1929	22	20	0	0
1930	12	28	0	0
1931	14	20	0	0
1932	17	13	2	0
1933	10	19	1	2
1934	7	15	1	1
Celkem	357	396	28	43

Tab. č. 9: Četnost těžkých a smrtelných úrazů na dole Theodor a Engerth.⁴⁶¹

11.5. Důlní plyny

Velkým nebezpečím pro horníka byl výskyt důlních plynů, hlavně oxidy uhlíku, metan a další škodlivé plyny. Zrádný byl i oxid uhelnatý, dříve známý jako kysličník uhelnatý, jenž je bezbarvý. Obvykle není cítit nebo jen slabě nakysle, nehoří, ale je jedovatý. Vyskytoval se v horninách a v důlních vodách. Při velké koncentraci se v důlních prostorech zaviněním tohoto plynu mohl horník udusit.⁴⁶²

Případ udušením zaznamenává Emil Pondělíček, kdy zemřeli dva bratři havíři. Neštěstí se stalo na menším dolu na Kladensku. Kolem r. 1895 přijel sem povoz pro uhlí. „*V zásobě na povrchu uhlí nebylo, aby na dešti a slunci se rychle nerozpadalo ale po šachtou v placech bylo uhlí dosti připraveného.*“⁴⁶³ V té době byl ředitel dolu jistý Pokorný, který měl několik dětí a synové pracovali na dole jako horníci. „*Právě v ten den, kdy přijel povoz pro uhlí v šachtě světlo nehořelo a vše bylo zamořeno silnými dusivými plyny.*“⁴⁶⁴ Pokorný nechtěl, aby kupec, co přijel pro uhlí odjel s prázdnou, a tak jeden jeho syn šel do šachty bez světla, že bude uhlí házet do kbelíků. Šachta byla poměrně mělká, proto bylo v šachtě docela jasno. Pokorného syn nenaložil však ani jeden kbelík. „*Když jej ze shora zavolali, a on se neozýval, sfáral druhý syn Pokorného zachrániti svého otráveného bratra. Stihl jej však stejný osud. Zůstali pod šachtou oba mrtví.*“⁴⁶⁵

⁴⁶¹ SOA Praha, Důl RONNA, Švermov (1892–1945), inv. č. 228, kt.8, Úrazy. Důl Engerth, Důl Theodor, Výkazy těžkých a smrtelných úrazů od roku 1902 do roku 1935.

⁴⁶² LUXA, Jan. *Doly Bílina: z historie hornictví k současnosti dolování na Bílinsku*. Teplice, 1997. str. 90.

⁴⁶³ SOkA Kladno, Rež František 1936-1960, MO-541/1952, Paměti Emila Pondělíčka z Jedoměřic, str. 8.

⁴⁶⁴ Tamtéž.

⁴⁶⁵ Tamtéž.

Své si zažil i horník Kalivoda, který ve svých pamětech zaznamenává: „*Byl jsem několikrát otráven plyny, často jsem nerozeznával stojky od uhlí, v očích se mně setmělo a viděl jsem všechno černé. Odnesli mne na vzduch, kde jsem ležel v klidu až jsem přišel k sobě.*“⁴⁶⁶

Někteří horníci se museli potýkat s nebezpečím v podobě třaskavých plynů v dolech, které mohly vybuchnout a nadělat velké škody i na jejich životech. K takovému neštěstí došlo například 19. září roku 1900 na dole Frisschglück (Svěží štěstí) ve Verneřicích na Mostecku, při kterém zahynulo kolem 60 havířů. Josef Suldovský popisuje ve své práci z jakých příčin se tato nehoda stala. „*Zpráva uveřejněná v Arbiter Zeitung dne 20. září uvádí, že týden před katastrofou vnikla voda do jednoho díla dolu a v příslušné chodbě se musela zastavit práce. Aby nedošlo ke ztrátám, nařídilo ředitelství Mostecké uhelné, již důl patřil, otevřít starou štolu, která byla před deseti lety uzavřena pro výrony výbušných plynů. V 9 hodin dopoledne, když se ovzduší v dole stalo téměř nedýchatelné, žádali horníci, aby byli vytaženi z dolu, že nemohou pracovat. Dozorci je však přinutili, aby pracovali dále. Půl hodiny poté nastal výbuch, jehož oběti se stali téměř všichni, kteří v té části dolu pracovali.*“⁴⁶⁷

Jedním z nebezpečných plynů, které se tvořily v dolech, byl metan. Metan patří do kategorie uhlovodíků. Je lehčí než vzduch, proto methan hořel zcela vždy na stropěch. Stačilo málo a horník mohl skončit popálený do konce života, ne-li hůř. Takový případ poznamenal František Ševíd, který uvádí: „*As v r. 1918 na 40 patře za XI. svážnou byl popálen Špaček z Vráže na rukou a obličej/vysypal někdo ještě žhavý karbid z důlní lampy a od toho vznícení metanu.*“⁴⁶⁸

11.6. Katastrofy na dolech a jiné nebezpečí

Do kategorie hromadných úrazů lze jednoznačně zařadit důlní katastrofy, které se neobešly bez zranění horníků. V řadě případů došlo i ke ztrátám na životech. Takové katastrofy zasáhly širokou vrstvu obyvatel v dané lokalitě a ti soucítili s pozůstalými. Důlních katastrof mohla být celá řada s jinými příčinami, proto v následujících řádcích ukážu pár příkladů ostatních důlních katastrof. Jedna z nejčastějších příčin byl náhlý pád předmětu nebo horniny, výbuch důlních plynů, utonutí při průvalu vody či uhoření při důlním požáru.

⁴⁶⁶ Archiv NTM, Sbirka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 747, Kalivoda, V.: Mé vzpomínky na havířinu, str. 17.

⁴⁶⁷ SULDOVSKÝ, Josef. *Kronika hornictví zemí Koruny české*. str. 244.

⁴⁶⁸ SOkA Kladno, Rež František 1936-1960, MO 586/1953, ex. č. 51/53, F.J. Rež: František Ševíd, str. 8.

V prvním příkladě se jedná o důlní katastrofu, kdy se na Kladensku zřítily klec obsazená dvaceti havíři. Štěpán Horčic si tuto příhodu vybavuje takto: „...*to byl hrozný rachot, stačil jsem vykřiknout „honem odtud“ - ozvala se rána a už to dopadlo na podvaly a ještě do žumpu a v tom lidé, děsně zranění. To mašinářovi prý selhaly brzdy a několik havířů zemřelo, řada byla nadosmrti těžce zraněna.*“⁴⁶⁹ Obdobné příklady lze nalézt i v zahraničních dolech, kdy například v německém Eislebenu se stala 8. srpna nehoda se zřícením těžní klece. „*Na kruhovém dole u Klostermansfeldu přetrhlo se dnes ráno při sjíždění do dolu lano vážné kleci. Klec zřítily se do hlubiny, při čemž byli 3 havíři zabiti a 3 zraněni.*“⁴⁷⁰

Velký pozor si museli dát horníci na nebezpečí uhelného prachu, ten se totiž mohl lehce stát výbušninou s otřesnými následky. Značné množství se tvořilo při trhacích pracích, vrtání, rozpojování, nakládání, při dopravě, pádem a drcením uhlí. Usazoval se prakticky všude (na stěnách, strojích, i na oblečení). Uhelny prach se musel zkrápět a zvlhčovat, jinak ve směsi se vzduchem znamenal nebezpečnou výbušnou směs. S přidavkem alespoň 4 % metanu stačila směs k výbuchu mechanická jiskra, o kterých v dolech nebylo nouze. Dříve se tyto praktiky nedělaly, což zapříčinilo několika nehod s uhelným prachem.⁴⁷¹

K výbuchu důlních plynů a uhelného prachu se roku 1934 na dole Nelson III v Oseku udála jedna z největších důlních katastrof v Čechách. Do celé krajiny pronikl silný výbuch, který zdemoloval jak celé podzemí, tak i na povrchu vesměs veškeré objekty včetně těžní věže a třídírny.⁴⁷² Téměř všichni horníci, kteří byli na směně zemřeli, pouze čtyřem horníkům se podařilo utéct. Silný výbuch byl zaznamenán po celém kraji. O této katastrofě píše Roman Makarius ve své monografii: „*V Oseku i v Duchcově byly pocítěny otřesy v podzemí, svědci uváděli násobné slyšitelné detonace, což způsobovalo jednak šíření zvuku vyražených plynů z důlních prostor v rozlehlém důlním poli, jednak skutečnost několika po sobě jdoucích explozí. Na osecké silnici prchali vystrašení chodci ze silnice do lesa. Silná záře plamenů, které vyšlehly z vtažné jámy do výše asi 30 metrů a ohnivá koule na jejím vrcholu osvětlila na několik vteřin zimní oblohu. Světlo bylo viditelné i z velké vzdálenosti. Poté se ozvala ohlušující rána talková*

⁴⁶⁹ SOkA Kladno, Rež František 1936-1960, MO-III-596, Ex. č. 2/62, F. J. Rež: Štěpán Horčic, str. 11.

⁴⁷⁰ Čas. Praha: Jan Herben, 09.08.1907, r. 21, č. 218, s. 8.

⁴⁷¹ LUXA, Jan. *Doly Bílina: z historie hornictví k současnosti dolování na Bílinsku.* str. 90.

⁴⁷² VALÁŠEK, Václav; CHYTKA, Lubomír. *Velká kronika o hnědém uhlí: minulost, současnost a budoucnost těžby hnědého uhlí v severozápadních Čechách.* Most, 2009. str. 74.

vlna se projevila i v blízkém okolí dolu. Dým se ještě po půlhodině převaloval na šachetním nádvoří.“⁴⁷³

Celkové ztráty na životech činily na 139 obětí. Jednalo se vůbec o první případ v dějinách uhelného průmyslu v Čechách, kdy bylo prokázáno, že Lomská uhelná společnost nedbala bezpečnostních předpisů⁴⁷⁴ a k zodpovědnosti byli převedeni i samotní úředníci postiženého dolu.⁴⁷⁵

Dalším nebezpečím v dole mohla být podzemní voda. Voda mohla zatopit důl, kdy mohlo dojít až k úplnému uzavření dolu. Václav Malec ve svých pamětech zaznamenal, jak velké riziko přinášela voda v dolech. „*Při práci v dole Luisa šlo směrem od cukrovaru tolik vody, že se to muselo zazdíť ochrannou zdí, několik metrů silnou, ale tlak byl tak velký, že tu zeď prorazilo a havíři byli rádi, že včas utekli-zůstalo tam mnoho provozního materiálu.*“⁴⁷⁶ V některých případech s přičiněním průvalu vody zemřelo i několik horníků. Důkazem může být příklad ze 14. ledna 1902, kdy došlo k průvalu vod ze stařin na dole Jupiter v Komořanech na Mostecku. Tato katastrofa si vyžádala 43 obětí.⁴⁷⁷

Obdobný příklad k průvalu důlních vod se stal roku 1937 na dole Ferdinand v Chomli u Radnic. Dne 24.4. 1937 vykonal důlní technik prohlídku dolu, kterou v 10 hodin ukončil s nezjištěnými nedostatky. V této době se nacházelo v podzemí 30 horníků. Práce pokračovaly dál a v 10:30 byl nařízen odstřel. Těsně po tom došlo z čelby k průvalu vod. Přítok vody byl tak silný, že došlo k zatopení celého podzemí dolu Ferdinand. Uběhlo téměř patnáct minut a bylo zatopeno 2 700 metrů důlních děl. Voda rychle stoupala a při této katastrofě zemřelo čtrnáct horníků.⁴⁷⁸

Ku protikladu strachu z vody byl dalším velkým postrachem horníků v dole oheň. Ten někdy napáchal škody, které mohly vést taktéž až k uzavření dolu. Takový případ se stal v roce 1917 na dole Austria III. u Chabařovic, kde zahynulo 23 horníků. Příčinou neštěstí byl oheň, který prohořením srazil klenbu chodby, která podpírala strop. Oheň se rychle dál rozšířil a už nebylo možné utéct. Navíc proti požáru nebylo možno přímo zakročit, poněvadž důlní požární

⁴⁷³ MAKARIUS, Roman; FASTER, Petr. *Memento důlních nehod v českém hornictví*. Ostrava, 2008. str. 191.

⁴⁷⁴ ŠEFL, Alois. *Uhlí a smrt, kapitola z hornických tragédií*. Most, 1936. str. 64.

⁴⁷⁵ ŠEFL, Alois. *Uhlí a smrt, kapitola z hornických tragédií*. str. 67.

⁴⁷⁶ SOka Kladno, Rež František 1936-1960, MO-III-494/1952, Hornické vzpomínky, str. 6.

⁴⁷⁷ SULDOVSKÝ, Josef. *Kronika hornictví zemí Koruny české*. str. 248.

⁴⁷⁸ MAKARIUS, Roman; FASTER, Petr. *Memento důlních nehod v českém hornictví*. str. 204.

vodovod nebyl v provozu.⁴⁷⁹ Následkem nedůsledných bezpečnostních opatření se horníkům nepodařilo pomoc včas, a ti se postupně otrávil oxidem uhelnatým. Po katastrofě byl důl až do konce první světové války uzavřen.⁴⁸⁰

Nebezpečí, která přinášela taktéž mnoho úrazů, často i smrtelných, byla elektřina. Například v roce 1930 bylo v Československu zaznamenáno 132 úrazů elektřinou v dolech a z toho 68 bylo smrtelných. Jedna z příčin, proč skončily úrazy smrtelně, byla nevědomost horníků, kteří byli svědky. Při nehodě zasažení elektřinou nevěděli, jak správně pomoci postiženému.⁴⁸¹ V některých případech mohly hrát roli i nedostačující bezpečnostní opatření. Takový případ se stal na dole Mayrau ve Vinařicích u Kladna v roce 1937, kdy se havíř Bohumil Tlustý dotkl nešťastně holým zátylkem signálového vedení, které viselo ve výši 1,5 metru nad zemí, ačkoliv drátem procházel proud slabého napětí, Bohumil Tlustý byl na místě mrtvý.⁴⁸²

Na závěr této podkapitoly uvedu výčet z poznámek, které si zapsal František Ševíd ve svých vzpomínkách na havířinu. Ve stručných poznámkách uvádí příklady smrtelných nehod v rozmezí pěti let z konkrétního závodu v Chrustenicích. „*R. 1907 zasypán a zahynul dělník Jirák z Bubovic při skrývce na povrchu. V důle: asi r. 1910 důlní Rajtr zabit stojkou, na které připevnění signálové lanko. Ludvík Zajíc, na pilíři na místě skalami rozmačkán. Josef Petráček na III. svažné uhozen železnou klecí do hlavy a na místě usmrcen. R. 1912 Bulíček z Podkozí zabit na 25 patře VI. svažná.*“⁴⁸³ Z ukázky vyplývá smrtelná různorodost, která se mohla horníkům přihodit.

11.7. Nemoci z povolání

V následujících řádcích se budeme věnovat nemocem z povolání. Hlubší popis bude zaměřen na konkrétní nemoc z povolání, a to silikózu. Silikóza plic patří do skupiny nemocí z povolání jako jedna z nejdéle známých, nejčastějších a zároveň nejzávažnějších nemocí.⁴⁸⁴ Silikóza patří do kategorie pneumokonióz, kam patří všechny nemoci, kterou jsou způsobené zaprášením plic prachem. Z dalších nemocí z povolání můžeme jmenovat například antrakózu,

⁴⁷⁹ MAKARIUS, Roman; FASTER, Petr. *Memento důlních nehod v českém hornictví*. str. 163.

⁴⁸⁰ LUXA, Jan. *Doly Bílina: z historie hornictví k současnosti dolování na Bílinsku*. str. 93.

⁴⁸¹ SOA Praha, Revírní báňský úřad Kutná Hora 1850-1954, kt. 214, Úrazy způsobené elektřinou: záchranná opatření. Zpráva: Ministerstva veřejných prací 1931.

⁴⁸² SOA Praha, Revírní báňský úřad Kutná Hora 1850-1954, kt. 214, Úrazy způsobené elektřinou: záchranná opatření. Zpráva- č.5.535-1938.Smrtelný úraz Bohumila Tlustého na dole Mayrau.

⁴⁸³ SOkA Kladno, Rež František 1936-1960, MO 586/1953, ex. č. 51/53, F.J. Rež: František Ševíd, str. 7.

⁴⁸⁴ SLEPIČKA, Jiří – Zdeněk TESAŘ. *Silikóza plic a uhlokopská pneumokonióza*. Ostrava, 1993.str. 11.

což je nemoc vyvolaná zaprášením plic uhelným prachem, další sideróza je nemoc způsobená železitým prachem. Dále aluminioza je nemoc vyvolaná prachem hliníku a jeho sloučenin.⁴⁸⁵

Podle Ludmily Šimákové-Preinigerové byla silikóza z historického hlediska dříve považována za „*důlní souchotiny*“.⁴⁸⁶ Název silikóza je odvozeno z latinského silicium-křemen, tudíž se jedná o nemoc zapříčiněnou křemenným prachem. Dle Marie Spáčilové a Pravoslava Hykeše je silikóza „*nejvýznamnější nemocí z povolání pro svoji závažnost, četnost i ekonomické důsledky*“.⁴⁸⁷

Jeden z prvních, kdo se věnoval a popsal působení prachu na plíce horníka byl v 16. století Georgius Agricola. Dlouho poté se žádné nové poznatky neobjevovaly, teprve až konec 19. st. nás obohacuje o nové informace především z řad lékařů, kteří napsali řadu studií o zaprášení plic. Výzkumy J. Hlavy, O. Obrzuta a L. Haškovce byly stavěny na pitevních nálezech. Velmi přínosná práce je monografie A. Kříže z r. 1900 „*O nemocech, úrazech a ochraně horníků*“. Další výzkumy staví do popředí pro nové poznání rentgenový nález a klinický obraz nemoci, jsou to práce především Č. Parmy „*O pneumokoniózách*“, S. Basaře a E. Menšíkové „*O pneumokonióze a jejím vztahu k tuberkulóze*“ z r. 1929.⁴⁸⁸

Jistý přelom ve zvýšení studiu nemocem z povolání nastal po uzákonění zákona č. 99/1932, který poprvé v Československu dovolil rekompenzovat silikózu a pneumokoniózu uhlokopů jako nemoc z povolání. Za zmínku stojí uvést autory J. Urbánka, H. Šikla, M. Očenáška, S. Věšina, A. Nováka a R. Hazuku. Asi největší přínos na poli vědeckého bádání v novém poznání o nemocech z povolání, přinesli doc. MUDr. E. Graubner a prof. MUDr. J. Vyskočil, DrSc., kteří spolu sepsali monografii „*Pneumokonióza uhlokopů*“, v níž mimo jiné popsaly a vyčlenily rozdíly mezi silikózou a pneumokoniózou uhlokopů.⁴⁸⁹

Z druhé poloviny 20. století je potřeba zdůraznit monografii Bohuslava Stočese „*Důlní prach a silikóza*“, a práci Jiřího Slepíčky a Zdeňka Tesaře „*Silikóza a uhlokopská pneumokonióza*“, které přispěly ve vědecké oblasti zkoumání o nemocech z povolání.

⁴⁸⁵ STOČES, Bohuslav. *Důlní prach a silikóza*. Praha, 1964. str. 34.

⁴⁸⁶ ŠIMÁKOVÁ-PREININGEROVÁ, Ludmila. Nástin vývoje zdravotnické techniky v hornictví. In *Studie z dějin hornictví*, 1981. č.11, str.238.

⁴⁸⁷ SPÁČILOVÁ, Maria-HYKEŠ, Pravoslav. Silikóza a její následky a komplikace. In *Praktický lékař*. 1984. roč. 64. č. 19. str. 699.

⁴⁸⁸ HŮZL, František. Sondy do novodobé historie silikózy a uhlokopské pneumokoniózy v západních Čechách. In *Plzeňský lékařský sborník*. 1995, č. 62, str. 141.

⁴⁸⁹ Tamtéž.

Kde a jak vznikal v dolech prach? Prach vznikal prakticky vsude pri jakékoliv práci, tedy tam, kde docházelo k pádu, otěru a rozpojování hornin.⁴⁹⁰ Nejčastěji se prach tvořil v suchých dolech, s měkkou a křehkou horninou. Prach vznikal například při vrtání, odstřelu, očišťování stěn po odstřelu, při srážení a sbíjení rudy nebo uhlí, roztloukáním rudy, odvozu vozíky a při pásové nebo žlabové dopravě nebo například při sesuvu horniny, překládání a přesypávání.⁴⁹¹ Z hlediska technického opatření, která by zmírňovala tvoření prachu se až pozdějších dobách provádělo například vrtání na výplach či svlažování stěn injekcí vody za užití smáčidel, ale i odsávání přímo u zdroje prachu.⁴⁹²

11. 7.1. Postup prachu do plic

Náš lidský organismus je sestaven tak, aby co nejvíce zamezil nahromadění prachu do plic. Nejhrubší prach, který je přenášen vzduchem, se zadržuje v nose pomocí chloupků. Podle Bohuslava Stočese se 75-90 % prachu se zadrží právě v nose.⁴⁹³ Podstatná funkce je i na dráždivosti sliznic, poněvadž nahromaděný prach se může odstranit vyčištěním nosu a vykašláním. Do plic vnikne jen jemný prach, poněvadž dýchací cesty jsou před vlastním napojením do plic velmi zúženy. V těchto cestách se nacházejí kmitající řasinky, které zachycují prach a dále ho vedou do míst, kde se může vykašlat s hlenem.⁴⁹⁴ Některé buňky v našem těle se starají o odstraňování prachu z průdušek, ovšem pokud dochází příliš velkému nahromadění prachu, tak nedokáží všechny prach odstranit. Ten nejjemnější prach se pak do plic dostane, kde napomáhá ke vzniku pletiva, které vyloučí určitou část plic z funkce.

Dle Bohuslava Stočese jde o buď: „...vliv roztoku křemene, nebo o vliv krystalové mřížky křemene, která je shodná s mřížkou některých bílkovin a působí jako matrice, na kterou se pak ukládají další vrstvy nově tvořené organické látky.“⁴⁹⁵ Tento proces nevznikne hned po vdechnutí prachu, ale působí několik let. To má za následek, že horníkům rychle dochází pracovní schopnost a co může být více závažné, že takto napadnuté plíce mají větší riziko onemocnění tuberkulózou. Onemocní-li horník silikózou, většinou si zkrátí život o pár let. Přitom nemocný horník nemusí mít z počátku žádné potíže.

⁴⁹⁰ SLEPIČKA, Jiří – Zdeněk TESAŘ. *Silikóza plic a uhlokopská pneumokonióza*. Ostrava, 1993. str. 12.

⁴⁹¹ STOČES, Bohuslav. *Důlní prach a silikóza*. Praha, 1964. str. 84.

⁴⁹² ČERNÁ, Ludmila. Silikóza, onemocnění z prachu. In *Zdravotnická pracovnice*. 1959, roč. 9, č. 10, str.590.

⁴⁹³ STOČES, Bohuslav. *Důlní prach a silikóza*. Praha: Práce, 1964. str. 36.

⁴⁹⁴ Tamtéž.

⁴⁹⁵ Tamtéž.

Pro úplné doplnění, jaký vliv měla silikóza na lidský organismus, lze ukázat ze studie MUDr. V. Fostera a MUDr. V. Volfa,⁴⁹⁶ kteří podávají zprávu o pacientovi F.M., nar. 1922. Pacient ve 14 letech nastoupil do hornictví a od r. 1950 byl veden v evidenci pro těžkou komplikovanou silikózu. Ten po roční práci na povrchu nastoupil v roce 1937 k práci vozače v kamenouhelných dolech ve Francii. Od roku 1941 pracoval jako vrtač při ražení chodby ve velmi tvrdé hornině. Pracoval na čele chodby s velkou vrtačkou. „*O hornině, kterou vrtali, říká, že byla tak tvrdá, že všichni čtyři při plném výkonu zpracovali za směnu jen jeden metr do hloubky. Každé 3 měsíce byli rentgenováni a vždy uznáni plně schopnými. V r. 1942, tedy v druhém roce práce s vrtačkou, začaly se objevovat první dechové obtíže ve sportu: nestačil s dechem při boxu, nemohl se rozběhnout na skok do dálky. Dostavilo se píchání na prsou, kašlal, při kašli expektoroval sklovité sputum s prachem. V noci se občas zpotil. Váha začala kolísat mezi 71 a 65 kg. Pracoval však dále při vrtání do r. 1944.*“⁴⁹⁷ Zpráva dále uvádí, že dotyčný pacient se roku 1945 přihlásil do armády a odjel do Anglie, kde se mu podle něj u moře velmi dobře dařilo. Jeho váha se ustálila na 75 kg a dřívější potíže s dýcháním vcelku vymizely. „*Zůstával jen kašel, dostavující se zvláště po vydatném jídle. Vykašlával nažloutlý chrchel, přitom měl pocit skelného, prachu mezi zuby. V r. 1946 po návratu do vlasti byl zaměstnán jako údržbář v továrně na obkládačky, potom asi rok jako elektromechanik ve Stalinových závodech, nato přijal místo komisionáře ve velkém hotelu.*“⁴⁹⁸ Roku 1947 pacient F.M. odjel do Duchcova, kde mu při lékařské prohlídce byla diagnostikována silikóza. „*Říká, že byl v té době dušný při chůzi do schodů, že chtěl zase začít hrát kopanou ale nemohl běhat, cítil rozpálené plíce. z Duchcova odešel, rok byl řidičem, potom elektrikářem.*“⁴⁹⁹ Na závěr této studie autoři konstatují, že pro vznik těžkého plicního procesu bylo vysoce prašné prostředí, kde čtyři roky vykonával práci vrtání tvrdé horniny na sucho, výše zmíněný F. M. Podle autorů mohl hrát roli i nízký věk nemocného v době, kdy byl zaměstnán v hornictví.⁵⁰⁰

V knize *Důlní prach a silikóza*⁵⁰¹ autor překládá práci dr. Spence Frasere, jež se zabýval průběhem a průměrném trvání nemoci v jihoafrických zlatých dolech. Rozděлил průměrné trvání do jednotlivých fází: „*Čtyři roky si dělník zachoval skoro plnou výkonnost, po čtyřech letech*

⁴⁹⁶ VOLF, Vladimír: Rychle probíhající silikóza u mladého horníka po krátké expozici. In *Pracovní lékařství*, 1953, roč. 5, č.6, str. 349-351.

⁴⁹⁷ VOLF, Vladimír: Rychle probíhající silikóza u mladého horníka po krátké expozici. str. 349-350.

⁴⁹⁸ Tamtéž.

⁴⁹⁹ Tamtéž.

⁵⁰⁰ Tamtéž.

⁵⁰¹ STOČES, Bohuslav. *Důlní prach a silikóza*. str. 60.

však jeho pracovní schopnost značně klesla a za další 4 a půl roku přešla nemoc v trvalou neschopnost k těžké práci a těžkou tuberkulózu. Průměrná doba od nástupu do práce až do smrti byla 13 let. Tato data platila však pro případ, kdy byl dělník z práce na nebezpečných místech včas vyřazen. Pracoval-li nadále v ovzduší, které obsahovala prach, nastával zrychlený průběh nemoci a dělník zemřel dříve.⁵⁰²

11.8. Když se havíř těžce zranil nebo zemřel...

V době nemoci se někteří horníci podpořili sami. Antonín Vácha líčí průběh této podpory takto: „...při výplatě ženě nemocného byl nastavený klín, neb čepice a spolukamarádi házeli tam v drobných peníz na přilepšenou.“⁵⁰³ Avšak tento typ podpory platil jen pro úzký okruh přátel. Já se dále zaměřím na širší spektrum podpory.

V případech, když si horník udělal těžký úraz, obvykle dostal nějakou náhradu, pokud byl registrován u bratrské pokladny. František Balík vypráví, že v dřívějších dobách tzn. před první světovou válkou. dostal horník: „...52 kr. nemocenský šichty a když byl v nemocnici, dostala žena polovic a když byl svobodný, nedostal nic. Až asi dva roky před válkou dostal havíř asi 90 kr. na marodní šichtu.“⁵⁰⁴ Do první světové války se týkalo úrazové pojištění hlavně dělníků, ovšem císařské nařízení č. 80. z roku 1914, rozšířilo i na horníky, to mělo partikulárně za následek to, že bánští podnikatelé byli povinni nést náklady pojišťovacích příspěvků.⁵⁰⁵ Roku 1915 byla ve Vídni zřízena Úrazová pojišťovna pro horníky. K nové úpravě úrazového pojištění se dostalo až v roce 1917 říšským zákonem č. 363. Byl odstraněn podíl dělníků na pojišťovacím příspěvku, který se týkal pouze zaměstnavatele. Dále se zvýšily nároky na úhradu za následky úrazu (bolestné, pohřebné atd.).⁵⁰⁶

Horníci byli většinou pojištěni u bratrských pokladen ponejvíce v místě bydliště. „V případech nemoci brali jsme pár krejcarů. V případě těžkého úrazu neb smrti, dostalo se jen jednorázového příspěvku, který býval spíše almužnou.“⁵⁰⁷ Účelem bratrské pokladny bylo umožňovat finanční podporu v době nemoci, invalidní rentu a penze vdovám. Před první

⁵⁰² STOČES, Bohuslav. *Důlní prach a silikóza*. str. 60.

⁵⁰³ SOkA Kladno, Rež František 1936-1960, 16/150/1957, F. J. Rež: Antonín Vácha. str. 11.

⁵⁰⁴ SOkA Kladno, Rež František 1936-1960, MO 500/1947, Paměti horníka Františka Balíka z Vinařic. str. 12.

⁵⁰⁵ SULDOVSKÝ, Josef. *Kronika hornictví zemí Koruny české*. str. 261.

⁵⁰⁶ KURIAL, Jan. ed. *Dobývání uhlí na Kladensku: historie kladensko-slánsko-rakovnické pánve*. str. 642.

⁵⁰⁷ SOkA Kladno, Rež František 1936-1960, MO-III-494/1952, Hornické vzpomínky, str. 10.

světovou válkou „...rentu dostával horník pouze tehdy, byl-li úplně neschopen práce. Za takového byl však jen zřídka kdy uznán.“⁵⁰⁸

Ovšem s pokladnami to bylo tak, že byly pro jednotlivé doly nebo skupiny dolů, zkrátka byly v Čechách roztržštěné a nejednotné. To se však změnilo rokem 1924, kdy začal platit zákon č. 242 Sb. o tzv. zaopatřovacím pojištění horníků. Stávající (celkem jich bylo 80) bratrské pokladny se spojily do osmi revírních bratrských pokladem v hornických centrech, z toho sedm jich bylo v českých zemích. Ústřední bratrská pokladna sídlila v Praze. Pokladny krom provizí horníků měly na starost též nemocenské pojištění horníků.⁵⁰⁹

Havířská činnost byla životu nebezpečným povoláním, v předešlých řádcích jsme si vysvětlili, jaké nebezpečí mohlo havíře potkat. V následujících řádcích si řekneme něco o tom, co se dělo, když havíř zemřel. Ať už byla jakákoliv příčina, kdy havíř zemřel, většinou se poté konal pohřeb. „Při pohřbech zabitých bývala hornická hudba, řeč nad hrobem byla taky, prapory sice byly, ale na pohřeb se s nimi nesmělo!“⁵¹⁰ V den pohřbu mohli horníci, kteří hráli v kapele, vyjet ze šachty o několik minut dříve. Hornická kapela většinou hrála v den pohřbu zdarma. Na některých závodech zemřelý havíř dostal bezplatně pohřební vůz. Pozůstalí obvykle dostávali provizi, „...žena dostala polovinu mužovi provise, asi tři neb 4 zlaté měsíčně, rodiče po svobodných nedostali nic.“⁵¹¹ A co děti, když horník měl? Na ty se myslelo hlavně o Vánocích. „Děti po zabitých havířích dostávali na vánoční svátky šatstvo, obuv a vánočky.“⁵¹²

Horník Kalivoda ve svých pamětech vzpomínal, kdy po nešťastném utonutí několika horníků v dolech v roce 1937 byl pro mrtvé havíře postaven společný katafalk a po stranách plály ohně. „Dne 3. prosince shromáždili se obyvatelé z celého okolí, aby je doprovodili na společné poslední cestě do neznáma. Byl to nejsmutnější den pro celý kraj.“⁵¹³ V podobném duchu vypráví Václav Malec ve svých vzpomínkách, kdy zažil smrt dvou havířů, které přejely dva utržené vozíky a „...z dělníků zbyla strašně potlučená těla. Jeden to se pamatuju byl

⁵⁰⁸ SÝKORA, Vojtěch. *Mostecká stávka v roce 1906 a první volby podle všeobecného hlasovacího práva*. Praha, 1971. str. 44.

⁵⁰⁹ SULDOVSKÝ, Josef. *Kronika hornictví zemí Koruny české*. str. 280.

⁵¹⁰ SOkA Kladno, Rež František 1936-1960, MO-III- 536/1952, ex. č. 22/445, Životní osudy havíře Josefa Klaina, str. 8.

⁵¹¹ SOkA Kladno, Rež František 1936-1960, MO 500/1947, Paměti horníka Františka Balíka z Vinařic, str. 5.

⁵¹² Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 712, Tón, Josef: Hornické vzpomínky, str. 7.

⁵¹³ Archiv NTM, Sběrka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 747, Kalivoda, V.: Mé vzpomínky na havířinu, str. 9.

přirazen k parní pumpě přímo obličejem a ucházející párou za živa uvařen. ⁵¹⁴ Za nedlouho se konal pohřeb dvou havířů, který navštívilo mnoho místních občanů, aby si s horníky přišly naposled rozloučit. *„Průvod byl dlouhý asi 1 km. 2 hornické kapely na pohřbu hrály, ale kamarády jsme tím nevzkřísili. Dlouho jsem nemohl já i celá široká veřejnost zapomenout.* ⁵¹⁵

Další z možností, kdy nemocný horník či pozůstalí po zemřelém horníkovi, dostali podporu ve formě finančního příspěvku, bylo například při hornických spolcích, kteří si většinou horníci sami zakládali. Například v roce 1896 si horníci na Nučicích založili hornických spolek „Kovkop“. *„Spolek „Kovkop“ měl své stanovy. Jeho účelem bylo podporovati své členy v nemoci a poskytovatí pozůstalým pohřebné. Za tím účelem platili členové měsíční příspěvek 30 krejcarů. V nemoci byla poskytována členům denní podpora 40 krejcarů: v případě úmrtí byl stanoven pohřební příspěvek 20 zlatých. Pohřebné za zemřelou manželku člena spolku bylo poskytováno v poloviční výši, tj. 10. zlatých.* ⁵¹⁶ V začátcích spolku bylo ve spolku zapsáno kolem 300 členů, ovšem později jejich počet klesal a příspěvky už členové ani neplatili.

Na závěr si ještě ukážeme, jak to vypadalo po smrtelné katastrofě několika havířů. Katastrofa byla již v dřívějších řádcích zmiňována. Jednalo se o explozi důlních plynů roku 1900 v dole Svěží štěstí na Mostecku. Při této tragédii zemřelo 55 horníků a dalších pět jich bylo těžce zraněno. Následující úryvek pochází z knihy *Doly Bilina*⁵¹⁷ a poskytuje ukázkou, jak vypadal pohřeb za účasti několika set lidí. *„Důlní společnost nechala každou rakev opatřiv věncem a stuhou s nápisem „Zdar k poslednímu fárání“. Církevní obřad začali trubači, na závěr přítomní třikrát provolali „Zdar Bůh“. Po obřadu šel dlouhý průvod na tři strany. V čele průvodu šli horníci ve stejnokrojích s vlastní hudbou, za nimi spolky za doprovodu svých kapel. V Duchcově bylo 27 horníků pohřbeno do hromadného hrobu. Odhaduje se, že pohřbu se zúčastnilo 40 000 lidí.* ⁵¹⁸ V důsledku katastrofy zůstalo po obětech 37 vdov a 86 sirotků. *„Od*

⁵¹⁴ SOkA Kladno, Rež František 1936-1960, MO-III- 536/1952, ex. č. 22/445, Životní osudy havíře Josefa Klaina, str. 8.

⁵¹⁵ Tamtéž.

⁵¹⁶ Archiv NTM, Sbirka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplová sbírka, inv. č. 631, Koníček, Josef: Z paměti pensionovaného horníka Josefa Koníčka, str. 5.

⁵¹⁷ LUXA, Jan. *Doly Bilina: z historie hornictví k současnosti dolování na Bilinsku.* Teplice, 1997.

⁵¹⁸ LUXA, Jan. *Doly Bilina: z historie hornictví k současnosti dolování na Bilinsku.* str. 103.

bratské pokladny obdržela každá vdova jednorázově 200 zl. a každé dítě 40 zl., z úrazové pojišťovny každá vdova 600 zl. a dítě 200 zl.“⁵¹⁹

⁵¹⁹ MAKARIUS, Roman – FASTER, Petr. *Memento důlních nehod v českém hornictví*. str. 136.

Závěr

V diplomové práci jsem se pokusil o rekonstrukci každodenního života horníků v Čechách v první polovině 20. století. Z obecnějšího hlediska lze si všimnout, že v 19. století byli horníci do značné míry ještě na pomezí tradiční řemeslné struktury, kde se prolínala víra a tradice. Příkladem mohou posloužit tradiční hornické slavnosti, jež charakterizovaly místní hornický společenský život. Zlom nastává se vstupem socialistické agitace. Horníci se postupně sdružují, kdy důsledkem jsou velké stávky za lepší mzdové poměry, zkrácení pracovní doby a jiné pracovní podmínky. Velké stávky tvořily naprostý přelom, po nich se zvyky a tradice vytrácejí. Nastupuje korporativní moderní identita profese horníka.

Dle jednotlivých kapitol jsem rozebíral více faktorů, které mohly mít vliv na utváření každodennosti horníků. Úvodní kapitolu první části jsem zaměřil na stravování horníků, snažil jsem se o vytvoření skladby hornického jídelníčku, jež by byl typický pro sledované období. Hornický jídelníček se skládal převážně ze dvou základních surovin, a to z brambor a z mouky, proto často se v hornických rodinách servírovaly brambory a knedlíky, které se jedly buď samotné či se smaženou cibulkou, nebo se přidávaly omáčky. Maso se jedlo spíše jednou do týdne, a to nejčastěji v neděli, ovšem po čase můžeme v hornických jídelničkách zaznamenat zvýšený výskyt masa. Na směnu si horníci brávali sebou v bandasce kávu a kousek suchého chleba, někdy se sádlem či máslem namazaným. Pamětníci popisovali hornickou stravu spíše jako málo pestrou, jednostrannou a chudou. V obecné rovině lze si všimnout u horníků jisté odloučenosti od zemědělského hospodářství, potraviny si horníci většinou nakupovali, nebo jen v malé míře pěstovali na svých políčkách.

V druhé kapitole rozebírám bytovou kulturu horníků a předkládám příklady možných obydlí, ve kterých mohli horníci bydlet. Zároveň věnuji pozornost struktuře hornického interiéru, přičemž k základním věcem, které tvořily interiér lze zařadit stůl s několika židlemi, jedna nebo dvě postele, skříň, police, lavice, skříňka, věšák na oblečení, nádobí a umyvadlo s kbelíkem. Jednotlivý nábytek se nekupoval najednou ale přidával postupně, tudíž se v hornických rodinách nevyskytovala vzájemná sladění nábytku.

Dále jsem se zabýval životem horníků mimo závod s možností trávení volného času. Pomocí ukázek z paměti horníků jsem doložil možné využití, jak horníci mohli trávit volný čas. Sledoval jsem volný čas dle různých faktorů, které ho mohly utvářet, například bylo důležité, zda horník měl rodinu a byl pro ni založený, aby netrpěla hlady nebo záleželo rovněž na vzdálenosti mezi místem bydliště a prací. Ve čtvrté kapitole jsem dokázal, že ženy a děti měli

podíl na formování hornické každodennosti. Pátá kapitola se soustřeďuje na charakteristické odívání horníků. V této kapitole vytvářím popis svátečního oblečení, přes všední, až po pracovní oděvy, které horníci oblékaly.

V druhé části diplomové práce jsem se soustředil na pracovní záležitosti, které vytvářely každodennost horníků. V šesté kapitole jsem zaměřil na studium horníků z pohledu sociálně-profesní skupiny. Zkoumal jsem znaky, které utvářely horníky do sociálně-profesní skupiny. Součástí kapitoly byl i průzkum do hornického názvosloví, stěžejní bylo vytvoření slovníku slov, které jsem dále rozřazoval do jednotlivých skupin podle významu slov. Z tohoto výzkumu jsem zjistil, že nejvíce slov, která se vyskytovala v pamětech, byly slova, která označovala nářadí a pomůcky pro vykonávání hornického řemesla. Druhý největší počet slov měla skupina, ve které se nacházely slova vyznačující místo na povrchu závodu nebo v dole.

V sedmé kapitole jsem zjišťoval, jakou mohli mít motivaci mladí chlapci ke vstupu do hornického povolání. Zaznamenat lze například ekonomickou motivaci, nebo motivaci, kdy se dědilo havířské řemeslo z otce na syna. Zároveň jsem nahlížel, jak pamětníci vzpomínali na svoji první šichtu, kterou nejčastěji popisovali, až se dostali prvně pod zem. V osmé kapitole jsem vytvořil model profesní cesty, kterou chlapec musel projít, chtěl-li se stát havířem. V další kapitole jsem provedl výzkum do mzdových poměrů horníků, přičemž jsem interpretoval vývoj hornických mezd na příkladu pamětníků a porovnával s dosavadními výzkumy.

Desátá kapitole úzce souvisela s předešlou kapitolou, rozebíral jsem zde stávky v reflexi pamětníků, důraz byl zde zaměřen na jednu konkrétní stávku. Dále jsem provedl analytickou sondu do výzkumu stávek na dole Mayrau. Z tohoto výzkumu jsem zjistil, že nejčastějších požadavkem a příčinou stávek, bylo kvůli mzdovým poměrům. Zároveň jsem zpracoval možné příklady příčin dalších stávek. Důvodem, jež podnítily ke vzrůstu stávky horníků byly například otázky pracovní doby a pracovního poměru, ovšem stávkovalo se například i za zlepšení přidělu deputátního uhlí pro horníky.

Poslední kapitolu jsem soustředil na průzkum pracovní úrazovosti horníků. Zabýval jsem se, jak lehkými a těžkými úrazy, tak i smrtelnými. Své spektrum bádání jsem zaměřil na konkrétní tři doly, kde jsem provedl četnost těžkých a smrtelných úrazů. Dále jsem provedl rozbor možných nebezpečí, se kterým se horník mohl potkat, dále jsem zpracoval jednotlivé příčiny, díky kterým se stávali jednotlivé nehody. V poslední části kapitoly jsem se věnoval nemocem z povolání, které mohl mít horník, detailněji jsem se zaměřil na silikózu.

Hlavní přínos práce vidím ve zmapování každodenního života v Čechách v první pol. 20. století, na základě interpretace osobních pamětí a vypracování následných analýz. Dále ze zpracování více archivních materiálů, díky kterým jsem rekonstruoval způsoby života horníků.

Seznam tabulek

- Tab. č. 1: Přehled cen potravin roku 1900.
- Tab. č. 2: Přehled cen oblečení roku 1900.
- Tab. č. 3: Přehled jednotlivých ročních mezd Josefa Zvonaře.
- Tab. č. 4: Srovnání průměrné mzdy havířů pracujících v dolech zaměřené na těžbu kamenného uhlí.
- Tab. č. 5: Srovnání průměrné mzdy havířů pracujících v dolech zaměřené na těžbu hnědého uhlí s havířem Josefem Zvonařem.
- Tab. č. 6. Vývoj průměrné mzdy havířů při těžbě kamenného a hnědého uhlí.
- Tab. č. 7: Stávky konané na dole Mayrau za roky 1905-1930.
- Tab. č. 8: Četnost těžkých a smrtelných úrazů na dole Ronna.
- Tab. č. 9: Četnost těžkých a smrtelných úrazů na dole Theodor a Engerth.

Seznam příloh

- Příloha č. 1. Hornický slovník.
- Příloha č. 2: Průměrné ceny potravin v Čechách v letech 1903-1914.
- Příloha č. 3: Průměrná cena potravin v Čechách v letech 1921-1929.
- Příloha č. 4: Průměrná cena potravin v Čechách v letech 1930-36

Seznam obrázků

- Obr. č. 1: Pamětník Antonín Vácha.
- Obr. č. 2: Pamětník Jan Halamka.
- Obr. č. 3: Pamětník Emil Pondělíček.
- Obr. č. 4: Pamětník Vojtěch Šaroch.
- Obr. č. 5: Výbuch na dole Nelson III v roce 1934.
- Obr. č. 6: Následky výbuchu na dole Nelson III v roce 1934.
- Obr. č. 7: Exploze na dole Nelson III v roce 1934.
- Obr. č. 8: Katastrofa na dole Nelson III v roce 1934.
- Obr. č. 9: Exploze na dole Nelson III v roce 1934.
- Obr. č. 10: Václav Toncar ve slavnostním hornickém kroji.
- Obr. č. 11: Pamětníci zleva Josef Klain a druhý Václav Klíma.

Přílohy

Příloha č. 1. Hornický slovník.

Hornický slovník

akord – úkol

akordní práce – druh úkolové práce

ausér-dozorce

banko – nehoda, když důlní vůz sjel z kolejí

běhač-dělník, který odvážel ručně důlní vozíky

brabčík – malá lampička, která se umísťovala do svítilny zvané klemperna

bremza-svažná důlní chodba/ brzda

cáchování – předčítání jmen horníků a jejich následné zapisování do knihy – cáchovnice, přítomnosti na směně

cáchovna-místnost, kde se shromažďovali horníci před směnou

cejchovat-označovat

cimerhajr/cimrhajr – důlní dřevič, tesal

cimrovat – dřevit

cimrunk – dřevěná výdřeva, podpěra proti propadnutí stropu v dole

čáka-hornická pokrývka hlavy, součást stejnokroje

čelba – předek štol

dávat vozy-narážet, nakládat vytěžený náklad a dopravit v důlních vozech

deka-stropní vrstva uhlí, rozsáhlý stop v pilíři, někdy taky jako fiřt

domák-kus uhle nebo dřeva, odnášený horníky tajně domů, někdy se mu také říkalo podpažd'och

dynk/gdyn/kdink – úkol, (akord) úkolová sazba

fajsl – kopáč na uhlí, těžší kladivo, které bylo na obou koncích tupé/fajslíky-hornický znak

fárat – sjíždět nebo slízat do dolu, chodit v důlních dílech, pracovat v dolech, hovořit o práci v dole

fárty-žebříky

fasovat – přijímat ze závodního skladu

fedrák/fedrhajr/fedrovnik – odbíhač, vodbíhač

fedrovat-těžít, metafora ke slovu fárat

fedrunk/fedruňk/ fendrung – těžba, doprava

ferdpuš-ozdoba na havířské slavnostní čepici

fířtok – stojka, část dřevění, která podpírala strop, podpěra ze silného kulatinového dřeva

fířtové uhlí – stropní, nadložní uhlí

flec – horní polovina, vrstva uhle,

flek-kožená zástěra nošená vzadu, která se používala v dřívějších dobách v dole a postupně se stala součástí slavnostního kroje z obvykle z černého sukna.

forota – uhelná vrstva uvolněná podkopáním, zásoba uhlí, rubanina

hajrování – pracování na havíře, práce na předku

hajrovky-hornická svítilna na olej

halda – odval, vyvezená hlušina

hašple – elektrický a vzduchový vrátek, hašplí-vrátek s hřídelem, poháněný stlačeným vzduchem

hašplíř – zaměstnanec u ručního vrátku

havířovat – pracovat na předku

hlušina-hornina, která není určena ke spotřebě

hunt – důlní vozík

jáma-šachta

jet kladivem – sbíjet sbíječkou

kasír – pokladník

klempírna/klempernička – svítlna bez skla pro běháče a odbíhače

kopáč – havíř

kopat – rubat uhlí

kozí daň – úplatek důlním dozorcům nebo úředníkům

krajčák-lehký krumpáč

křeny – zápach při vzniku důlních ohňů, dusíky

kšandy – popruh na táhání důlních vozů

kumbál – místnost k ubytování havířů při šachtách

kytle – hornická blůza, součást stejnokroje

laufr-běháč

lejhar/ linhajr/lerhhauer – havířský učeň

linhajrovat-zaučovat se na havíře

luftšachta – větrací jáma

mašinář-stojník, důlní lokomotivář

modlitebna/modlitbárna – místnost, kde se dříve horníci před směnou modlili, zároveň se používala jako cáchovna k zapisování přítomných horníků

mrva – stávkokaz

nádobí – nářadí

náraziště-manipulační místo na kontaktu jámy s důlním patrem

narážet hunty – plnit důlní vozíky, zajíždět s vozíky do těžní klece

obchůzka-prohlídka dolu

obrhajr-vedoucí revíru, poddůlní

obrštajgr-vedoucí úseku, vrchní dozorce

odbíhač – zaměstnanec, který odvážel důlní vozíky

odbíhat – odvážet

odpichovat tyčkou – zkoušet, aby se ev. uvolněné části uvolnili a spadli před započítím práce

ort-čelba, pracoviště, předeck

perkytle-havířská halena s pláštěnkovým cípatým límcem, součást stejnokroje

píchačka-sbiječka

pikovat/píchat-sbíjet sbiječkou

pilířovat-způsob dobývání, při kterém se naleziště rozdělí chodbami na jednotlivé pilíře, které se následně dobývají

pilíř-uhelný blok, který vzniknul oddělením ložiska soustavou chodeb

poddělování – podkopávání

podehnat – podepřít výdřevou

portýrna-vrátnice

pracovat na kříži – křižovatka dráhy, místo, kde se dopravovali plné vozy k šachtě a prázdné zase od šachty

prems/premz-svažná šachta/ brzdné zařízení

premza-brzda

premzovat-brzdit

presovka – tlaková pumpa, čerpací stanice pod zemí

průval-nepředvídatelné uvolnění důlní vody

předeck – pracovní místo

překop-hlavní důlní chodba směřovaná od jámy ke sloji

radvanec-kolečko na uhlí

rezepant – pás v třídírně, na kterém jelo uhlí a následně se přebíralo

rubáč-lamač

rumpál-válec vrátku, hřidel

sfárat – sjet do dolu

sichrovka – bezpečnostní benzinová lampa

skály šly – zabořují se stropy ve vyrubaných prostorech

sloj-ložisko, vrstva nerostu

sortýrka – třídírna uhlí

střelák-střelmistr

šichta-směna

šmiky-trhlina

šperák-obsluhovač stavítek u klece

špic – krátká lopatka,

šplhavec – ten, který před dozorcem jako by pilně pracoval a platil dozorcí kozí daň

šramovat-podkopat, na předku sekat v prostředku uhle

štádla-skřínky na uložení věcí

štajgr-důlní dozorce

štamlík-hůl

štěchr – ocelový klín

štola – vodorovné důlní dílo, které vedlo na povrch

štreka-těžní třída, chodba v ložisku

štůs – stěna chodby, bok v chodbě

šurf-kutání, kutiště/průzkumná šachtice

švancara – slavnostní hornická hůl

tahač – tahač vozíků, pomocník běháče

tahal na štrece – těžní třídě plné vozy s uhlím

trymlík – spodní část uhelné sloje

vanta – velký kus kamene

verk-pracoviště, dílo/ důlní závod

vrabčíky – důlní lampy

vycimrovat-vydřevit

vyfárat-vyjet, vystoupit z dolu

žentour – těžní stroj, poháněný koňmi

žump-místo, kde se usazuje v dole voda, odpadová nečistota, nalézá se pode dnem klece

Příloha č. 2: Průměrné ceny potravin v Čechách v letech 1903-1914.⁵²⁰

Potravina	Průměrná cena v Čechách v letech v korunách					
	1903	1904	1905	1906	1907	1914
Chléb žitný 1 k	0.23	0.26	0.26	0.26	0.27	0.30
Hovězí maso 1 kg	1.30	1.32	1.35	1.40	1.44	1.68
Vepřové maso 1 kg	1.57	1.55	1.71	1.80	1.68	1.90
Vejsce 1 kopa	3.57	3.81	4.09	4.01	4.12	4.30
Mléko 1 litr	0.24	0.24	0.24	0.26	0.26	0.23
Máslo 1 kg	2.46	2.56	2.68	2.67	2.68	2.77

⁵²⁰ KREJČÍ, Dobroslav. *Statistická příručka království Českého*. Praha: Zemská statistická kancelář království Českého, 1909./KREJČÍ, Dobroslav. *Statistická příručka království Českého*. Praha: Zemská statistická kancelář království Českého, 1913. /*Statistická příručka republiky Československé 1920*. Praha: Státní úřad statistický, 1920.

Příloha č. 3: Průměrná cena potravin v Čechách v letech 1921-1929.⁵²¹

Zboží	Průměrná cena v Čechách v letech v Kč								
	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929
Hovězí maso 1 kg	17.13	17.51	14.96	15.1	15.72	14.7	14.83	14.85	15.46
Vepřové maso 1 kg	24.09	23.55	19.36	17.2	16.17	15.5	16.32	15.96	17.02
Vejece 1 kus	1.23	1.16	0.87	0.87	0.81	0.82	0.79	0.88	0.90
Mléko 1 litr	3.39	3.33	2.25	1.93	1.92	1.90	1.91	1.95	2.05
Máslo 1 kg	51.65	41.28	28.29	25.8	25.24	25.0	25.83	25.76	25.50
Brambory 1 kg	1.68	1.47	0.68	0.96	0.91	0.96	1.08	0.94	0.81
Mouka žitná 1 kg	5.78	3.67	2.18	2.51	2.53	2.56	2.40	2.24	2.10
Cukr 1 kg	8.77	6.87	5.07	5.16	5.17	5.28	6.03	6.21	6.38

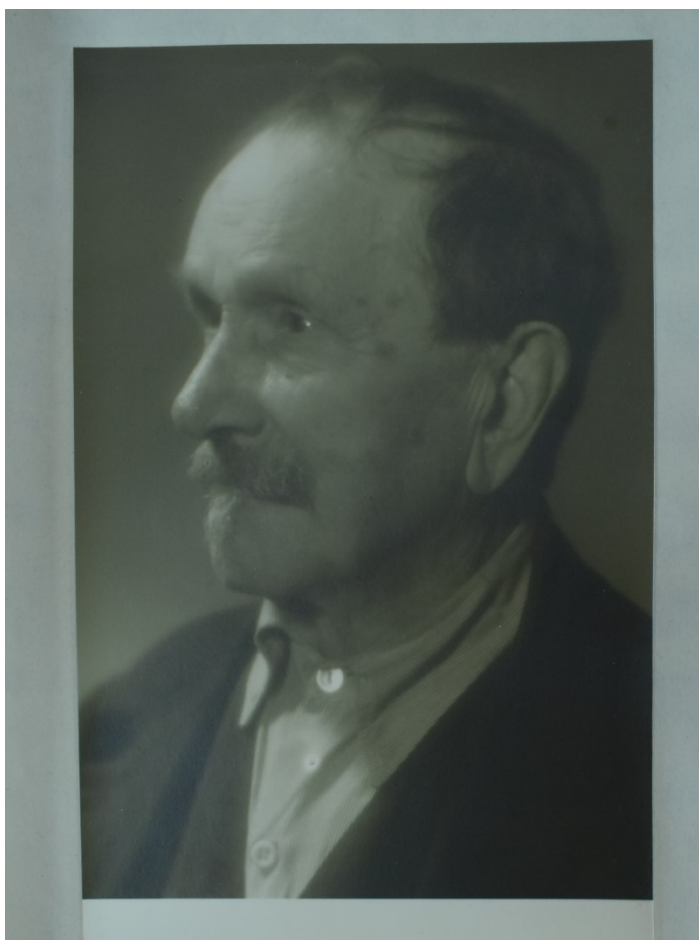
⁵²¹ *Statistická příručka republiky Československé 1925.* Praha: Státní úřad statistický, 1925. /*Statistická příručka republiky Československé 1928.* Praha: Státní úřad statistický, 1928. /*Statistická příručka republiky Československé 1932.* Praha: Státní úřad statistický, 1932.

Příloha č. 4: Průměrná cena potravin v Čechách v letech 1930-36.⁵²²

Potravina	Průměrná cena v Čechách v letech v Kč						
	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936
Hovězí maso 1 kg	15.56	13.40	11.70	11.30	10.45	11.95	12.80
Vepřové maso 1 kg	16.80	14.35	13.50	13.45	11.25	13.35	16.10
Vejce 1 kus	0.73	0.70	0.65	0.65	0.55	0.50	0.55
Mléko 1 litr	1.97	1.85	1.70	1.55	1.50	1.50	1.45
Máslo 1 kg	24.80	21.40	19.70	17.20	16.70	17.50	17.05
Brambory 1 kg	0.70	0.75	0.60	0.60	0.75	0.65	0.65
Mouka žitná 1 kg	2.13	2.10	2.20	1.75	1.80	2.10	2.15
Cukr 1 kg	6.36	6.40	6.40	6.35	6.30	6.35	6.35

⁵²² *Statistická ročenka republiky Československé 1934.* Praha: Orbis, 1934. /*Statistická ročenka republiky Československé 1936.* Praha: Orbis, 1936. /*Statistická ročenka republiky Československé 1937.* Praha: Orbis, 1937. /*Statistická ročenka republiky Československé 1938.* Praha: Orbis, 1938.

Obrazová příloha

Obr. č. 1: Pamětník Antonín Vácha
(SOkA Kladno, Antonín Vácha).

Obr. č. 2: Pamětník Jan Halamka (SOkA Kladno,
F.J. Rež: Cesta životem Jana Halamky
z Mayrovky).

Obr. č. 3: Pamětník Emil Pondělíček (SOkA Kladno, Paměti Emila Pondělíčka z Jedomělic).

Obr. č. 4: Pamětník Vojtěch Šaroch (Archiv NTM, Kolektiv: Hornické vzpomínky. nestr., Vojtěch Šaroch).

Obr. č. 5: Výbuch na dole Nelson III v roce 1934 (SOkA Most, Katastrofa na dole Nelson III v roce 1934).

Obr. č. 6: Následky výbuchu na dole Nelson III v roce 1934 (SOkA Most, Katastrofa na dole Nelson III v roce 1934).

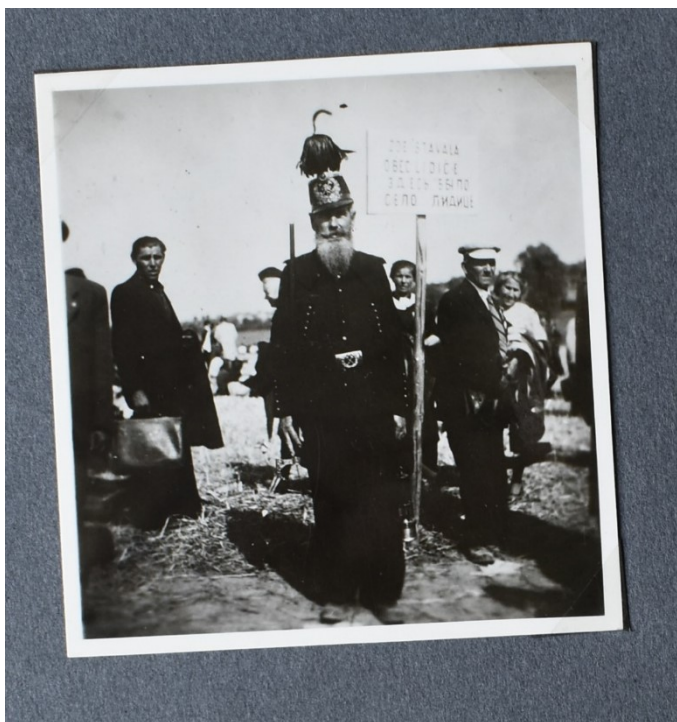
Obr. č. 7: Exploze na dole Nelson v roce 1934 (SOkA Most, Katastrofa na dole Nelson III v roce 1934).

Obr. č. 8: Katastrofa na dole Nelson v roce 1934 (SOkA Most, Katastrofa na dole Nelson III v roce 1934).

Obr. č. 9: Exploze na dole Nelson v roce 1934 (SOkA Most, Katastrofa na dole Nelson III v roce 1934).

Obr. č. 10: Václav Toncar ve slavnostním hornickém kroji. (Archiv NTM, Rež, František J.: Václav Toncar, horník z Kladna).

Obr. č. 11: Pamětníci zleva Josef Klain a druhý Václav Klíma. (SOKA Kladno, Životní osudy havíře Josefa Klaina).

Seznam pramenů a literatury

Prameny

Archiv Národního technického muzea Praha

- Sbíрка vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplová sbírka, inv. č. 289, Rež, František J.: Životopis havíře Františka Broučka (1873–1952), staršího z Malíkovíc.
- Sbíрка vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplová sbírka, inv. č. 751, Dušek, Josef: Paměti horníka.
- Sbíрка vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplová sbírka, inv. č. 712, Tón, Josef: Hornické vzpomínky.
- Sbíрка vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplová sbírka, inv. č. 632, Hlaváček, Karel: Nučice.
- Sbíрка vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplová sbírka, inv. č. 747, Kalivoda, V.: Mé vzpomínky na havířinu.
- Sbíрка vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplová sbírka, inv. č. 732, Rež, František J.: Z paměti řisutského rodáka.
- Sbíрка vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplová sbírka, inv. č. 645, Kubálek, Jan: Vzpomínky.
- Sbíрка vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplová sbírka, inv. č. 1990, Kolektiv: Hornické vzpomínky. nestr., Jaroslav Ortčík.
- Sbíрка vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplová sbírka, inv. č. 506, Rež, František J.: Jan Metal z Buštěhradu.
- Sbíрка vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplová sbírka, inv. č. 448, Rež, František J.: Václav Toncar, horník z Kladna.
- Sbíрка vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplová sbírka, inv. č. 646, Eret, Josef: Paměti.
- Sbíрка vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplová sbírka, inv. č. 792, Laučík, Adam: Vzpomínky.
- Sbíрка vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplová sbírka, inv. č. 1990, Kolektiv: Hornické vzpomínky. nestr., Antonín Fléger.

- Sbírka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 643, Kulhánek, František: Stručné dojmy a vzpomínky z hornického života.
- Sbírka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 752, Novák, František: Vzpomínky z hornického života.
- Sbírka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 631, Koníček, Josef: Z pamětí pensionovaného horníka Josefa Koníčka.
- Sbírka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 302. Rež, František J.: František Balík – Václav Neumann. Shromáždování pamětí starých horníků.
- Sbírka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 640, Horkel, Adolf: Hornické vzpomínky.
- Sbírka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 2200, Bejček, Eduard: Hornický humor a jeho místo v lidovém naturelu českého národa.
- Sbírka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 1990, Kolektiv: Hornické vzpomínky. nestr., Vojtěch Šmídl.
- Sbírka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 1990, Kolektiv: Hornické vzpomínky. nestr., Alois Weinfuter.
- Sbírka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 642, Tichý, Jan: Vzpomínky.
- Sbírka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 795, Rež, František J., Ing.: Životopis Valentina Šupíka.
- Sbírka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 733, Rež, František J.: František Brabec z Libovice u Slaného.
- Sbírka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 644, Krečmer, Rudolf: Vzpomínky.
- Sbírka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 439, Rež, František J.: Životopis směnmistra Jana Wolfa z Chrustenic.
- Sbírka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 1775, Lehár, Bohumil: K dějinám hornictví v ČSR v letech 1918–1929.
- Sbírka vzpomínek a rukopisů k dějinám techniky a průmyslu, NAD 791, Kleplova sbírka, inv. č. 1990, Kolektiv: Hornické vzpomínky. nestr., Vojtěch Šaroch.

Státní okresní archiv Kladno

- Rež František 1936-1960, 16/150/1957, F. J. Rež: Antonín Vácha.
- Rež František 1936-1960, 25/159/1957, F.J. Rež: Vzpomínky vinařického havíře Jana Hausnera.
- Rež František 1936-1960, 4/165/1958, Historie dolu Caroli ve Slaném 1830-1904.
- Rež František 1936-1960, Dělnický deníček, Životopisný náčrt Josefa Fryče.
- Rež František 1936-1960, Ex. č. 25/85/1954, F. J. Rež: Havířská reportáž o slánské visuté sloji.
- Rež František 1936-1960, MO 500/1947, Paměti horníka Františka Balíka z Vinařic.
- Státní okresní archiv Kladno, Rež František 1936-1960, MO 586/1953, ex. č. 51/53, F.J. Rež: František Ševíd.
- Rež František 1936-1960, MO-490, Životopis havíře Františka Broučka st. z Malíkovíc.
- Rež František 1936-1960, MO-508/1952, F.J. Rež: Cesta životem Jana Halamky z Mayrovky.
- Rež František 1936-1960, MO-511/1952, Josef Bejvl.
- Rež František 1936-1960, MO-539/1952, Cesta dělnickým životem Václava Klímy ze Srbče.
- Rež František 1936-1960, MO-541/1952, Paměti Emila Pondělíčka z Jedomělic.
- Rež František 1936-1960, MO-545/1952, Životopis Josefa Pozděny.
- Rež František 1936-1960, MO-568/1953, Zákolanský havíř Antonín Podroužek: Paměti.
- Rež František 1936-1960, MO-III- 536/1952, ex. č. 22/445, Životní osudy havíře Josefa Klaina.
- Rež František 1936-1960, MO-III-494/1952, Hornické vzpomínky.
- Rež František 1936-1960, MO-III-596, Ex. č. 2/62, F. J. Rež: Štěpán Horčic.
- Rež František 1936-1960, MO-III-604/1954, F.J. Rež: Václav Benda.
- Rež František 1936-1960, MO-III-607/1955, F. J. Rež: Žena havíře a její život, Vzpomínky Marie Kratochvílové z Hřešic na Slánsku.

Státní okresní archiv Most

- Fröhlichová Zdenka, PhDr. (1952-1988), inv. č. 25, ev. j. 3, Sociální postavení horníků.

- Fröhlichová Zdenka, PhDr. (1952-1988), inv. č. 17, ev.j. 3, Dělnické hnutí a revoluční boje horníků.

Státní oblastní archiv Praha

- Důl Mayrau, Vinařice (1874-1945), kt.17, Arbeiterstreik (1905-1925), Zählblatt für Arbeitseinstellungen.
- Důl RONNA, Švermov (1892–1945), inv. č. 228, kt. 8, Úrazy. Výkazy těžkých a smrtelných úrazů od roku 1902 do roku 1941.
- Důl RONNA, Švermov (1892–1945), inv. č. 228, kt. 8, Úrazy. Důl Engerth, Důl Theodor, Výkazy těžkých a smrtelných úrazů od roku 1902 do roku 1935.
- Revírní báňský úřad Kutná Hora 1850-1954, kt.192, Důlní úrazy, Kutná Hora 1941-1952, Lehké úrazy, Zpráva – Ohlášení úrazu: Vladimír Štícha.
- Revírní báňský úřad Kutná Hora 1850-1954, kt. 192, Důlní úrazy, Kutná Hora 1941-1952, Lehké úrazy, Zpráva – Ohlášení úrazu: Karel Školný.
- Revírní báňský úřad Kutná Hora 1850-1954, kt. 191, Důlní úrazy, Státní oblastní archiv Praha, revírní báňský úřad Kutná Hora fond, Lehké úrazy na kaolinových dolech Jana Hejtmánka, Kostelec nad Černými lesy 1944, Zpráva – Ohlášení úrazu: Josef Lejnar,
- Revírní báňský úřad Kutná Hora 1850-1954, kt.191, Důlní úrazy, Státní oblastní archiv Praha, revírní báňský úřad Kutná Hora fond, Lehké úrazy na kaolinových dolech Jana Hejtmánka, Kostelec nad Černými lesy 1944, Zpráva – Ohlášení úrazu: Vaněk Josef.
- Revírní báňský úřad Kutná Hora 1850-1954, kt.214, Úrazy způsobené elektřinou: záchranná opatření. Zpráva: Ministerstva veřejných prací 1931.
- Revírní báňský úřad Kutná Hora 1850-1954, kt. 214, Úrazy způsobené elektřinou: záchranná opatření. Opis. Ministerstvo veřejných prací. č.j. 10.516-1938.Smrtelný úraz Bohumila Tlustého na dole Mayrau.

Státní okresní archiv Rakovník

- Revírní báňský úřad Slaný – Kladno (1850-1950), kt. 400, Zastavení práce, stávky, pracovní spory, výluky, Důl Mayrau-1905-1915.
- Revírní báňský úřad Slaný – Kladno (1850-1950), kt. 401, Zastavení práce, stávky, pracovní spory, výluky, Důl Mayrau-1916-1921.

- Revírní báňský úřad Slaný – Kladno (1850-1950), kt. 402, Zastavení práce, stávky, pracovní spory, výluky, Důl Mayrau-1922-1930.

Statistické ročenky

- KREJČÍ, Dobroslav. *Statistická příručka království Českého*. Praha: Zemská statistická kancelář království Českého, 1909.
- KREJČÍ, Dobroslav. *Statistická příručka království Českého*. Praha: Zemská statistická kancelář království Českého, 1913.
- *Statistická příručka republiky Československé 1920*. Praha: Státní úřad statistický, 1920.
- *Statistická příručka republiky Československé 1925*. Praha: Státní úřad statistický, 1925.
- *Statistická příručka republiky Československé 1928*. Praha: Státní úřad statistický, 1928.
- *Statistická příručka republiky Československé 1932*. Praha: Státní úřad statistický, 1932.
- *Statistická ročenka republiky Československé 1934*. Praha: Orbis, 1934.
- *Statistická ročenka republiky Československé 1936*. Praha: Orbis, 1936.
- *Statistická ročenka republiky Československé 1937*. Praha: Orbis, 1937.
- *Statistická ročenka republiky Československé 1938*. Praha: Orbis, 1938.

Periodikum

- *Čas*. Praha: Jan Herben, 23.01.1912, r. 26, č.23, s. 7.
- *Čas*. Praha: Jan Herben, 09.08.1907, r. 21, č. 218, s. 8.
- *Plzeňské listy*. Plzeň: J.R.Port. 28.2. 1900, r. 36, č. 48, s. 4.

Literatura

- FOJTÍK, Karel. *Rosicko-Oslavansko: život a kultura lidu v kamenouhelném revíru*. Praha, 1961.
- JEMELKA, Martin. *Na kolonii: život v hornické kolonii dolu Šalomoun v Moravské Ostravě do začátku socialistické urbanizace*. Ostrava, 2007.
- JEMELKA, Martin. *Z havířských kolonií, aneb, Jak se žilo havířským rodinám*. Ostrava, 2008. ISBN 978-80-7329-185-3.

- JIRÁSEK, Václav. *O dolování černého uhlí ve Rtyňsko-Bohdašínské oblasti na Jestřebích horách*. Trutnov, 2012.
- JIRÁSEK, Václav. *Ve znamení mlátka a želízka: o hornictví na Jestřebích horách a okolí*. Liberec, 2003. ISBN 80-902901-9-1.
- KURIAL, Jan, ed. *Dobývání uhlí na Kladensku: historie kladensko-slánsko-rakovnické pánve*. Ostrava, 2006. ISBN 80-254-0490-0.
- LUXA, Jan. *Doly Bílina: z historie hornictví k současnosti dolování na Bílinsku*. Teplice, 1997.
- MAKARIUS, Roman – FASTER, Petr. *Memento důlních nehod v českém hornictví*. Ostrava, 2008.
- MĚCHÝŘ, Jan. *Počátky dělnického hnutí na hornickém severu*. Praha, 1967.
- PETRÁŇ, Josef. *Zarostlé cesty*. Praha, 1950.
- RAKES, Paul H. *Acceptable casualties: Power, culture, and history in the West Virginia coalfields, 1900—1945*. Morgantown, 2003.
- SKALNÍKOVÁ, Olga. *Kladensko: život a kultura lidu v průmyslové oblasti*. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd, 1959.
- SKALNÍKOVÁ, Olga. *Pět století hornického kroje*. Příbram, 1986.
- SLEPIČKA, Jiří – Zdeněk TESAŘ. *Silikóza plic a uhlokopská pneumokonióza*. Ostrava, 1993.
- STOČES, Bohuslav. *Důlní prach a silikóza*. Praha: Práce, 1964.
- SULDOVSKÝ, Josef. *Kronika hornictví zemí Koruny české. Ústí nad Labem, 2006*.
- SÝKORA, Vojtěch. *Mostecká stávka v roce 1906 a první volby podle všeobecného hlasovacího práva*. Praha, 1971.
- ŠEFL, Alois. *Uhlí a smrt, kapitola z hornických tragédií*. Most. 1936.
- VALÁŠEK, Václav; CHYTKA, Lubomír. *Velká kronika o hnědém uhlí: minulost, současnost a budoucnost těžby hnědého uhlí v severozápadních Čechách*. Most, 2009.
- VOPASEK, Stanislav. *Dějiny hornictví, aneb, Jak to bylo s uhlím na Ostravsku*. Ostrava, 2005.
- VOPASEK, Stanislav. *Heraldická historie hornických symbolů*. Ostrava, 2002. ISBN 80-239-2152-5.
- VRŠECKÝ, Josef. *Horníci Nýřanska v boji*. Praha, 1955.

Časopisecká studie

- ČERNÁ, Ludmila. Silikóza, onemocnění z prachu. In *Zdravotnická pracovnice*, 1959, roč. 9, č. 10, str. 590.
- HŮZL, František. Sondy do novodobé historie silikózy a uhlokopské pneumokoniózy v západních Čechách. In *Plzeňský lékařský sborník*, 1995, č. 62, str. 141-145.
- JANUSOVÁ, Jana. Hornické kolonie v Nýřanech u Plzně. In *Český lid*, 1980, 67, č. 3, str.160-170.
- MATĚJČEK, Jiří. K reálným mzdám horníků uhelných dolů v českých zemích do roku 1914. In *Studie z dějin hornictví*, 1984, č. 14, str. 170-187.
- MATĚJČEK, Jiří. O životě horníků na Sokolovsku před a po první světové válce. In *Český lid*, 1978. str. 40-41.
- MATĚJČEK, Jiří. Stávky horníků v českých zemích za kapitalismu. In *Studie z dějin hornictví*, roč. 17, Praha, 1985. str. 221-245.
- SPÁČILOVÁ, Maria-HYKEŠ, Pravoslav. Silikóza a její následky a komplikace. In *Praktický lékař*. 1984, roč. 64, č. 19, str. 699.
- ŠIMÁKOVÁ-PREININGEROVÁ, Ludmila. Nástin vývoje zdravotnické techniky v hornictví. In *Studie z dějin hornictví*, 1981, č.11, str.238-41.
- ŠTĚPÁNEK, Ladislav. Horníci a dělníci ve Svatavě na Sokolovsku. In *Český lid*, 1971. str. 76-89.
- ŠTĚPÁNEK, Ladislav. Jak příchod horníků měnil životní formy v některých částech Chomutovska. In *Český lid*, 1980. str. 93-102.
- VAŘEKA, Josef. Doplňková zaměstnání horníků na Mostecku se zvláštním zřetelem k dnes už zaniklé obci Souš. In *Český lid*, 1969, str. 1-8.
- VAŘEKA, Josef. Hornická kolonie v Oseku u Duchcova. In *Český lid*, 1974, 61, str. 197-204.
- VAŘEKA, Josef. Vývoj dělnického interiéru a způsobu bydlení horníků v oblasti Mostu a Duchcova: Třetí etnografická studie ze Severočeského hnědohelného revíru se zvláštním zřetelem k dnes už zaniklé obci Souš a Ledvice). In *Český lid*, Praha, 1971. str. 1-15.
- VOLF, Vladimír: Rychle probíhající silikóza u mladého horníka po krátké expozici. In *Pracovní lékařství*, 1953, roč. 5, č.6, str. 349-351.

Resume

This master thesis focuses on reconstruction of day-to-day life of the miners from Bohemian region in the first half of the 20th century. Its main purpose is to map out individual factors that formed the miners' everyday life. The paper is systematically divided into two main parts; there are five chapters in the first part, the second one consists of six chapters. The primary sources are the miners' personal memoirs.

The author focuses on matters connected with a usual day of the family in the first part. A diet of average miner family is addressed in the first chapter. Furthermore, characteristic structure of their diet has been created in this part. In the second chapter, the author specializes on the issues connected with miner housing. An outline of possible housings is created, completed by specific examples. Moreover, something that cannot be left out in regard to this chapter is a description of the interior of an average miner household.

The third chapter is centred on the issue of free time. The author tells the reader whether the miners had any free time and how they spent it if they did. The focus is put on the wives, children and overall family life of the miner family in the fourth chapter. Aim of this chapter is to prove that even women and children contributed to the formation of an everyday life of the miners. The first part of the thesis is closed with the topic of clothing. The reader has an opportunity to learn what the miners wore on the weekday and how it differed from their work clothes.

The second part is mostly connected with the miners' work. The author attempts to point out specific features which shaped the miners into a socially professional group in the sixth chapter. Emphasis is put on the miner nomenclature. In connection to it, the author created a miner vocabulary with the help of the aforementioned memoirs. It is a part of the attachments of the thesis.

In the seventh chapter, the possible motives of young boys that eventually lead them to a decision to become a miner are discussed. In addition, the author encloses the examples of memoirs where the miners describe their first shift. When a young boy decided to become a pitman, he had to undergo a professional journey which is described in the next chapter. The description is accompanied with the individual examples of the job positions in the mines. In the ninth chapter, the author carries out a survey connected to miners' wages and describes the development of said wages as it was reported in the memoirs in comparison to other research.

The tenth chapter is dedicated to strikes. The stress is put on one strike in particular in reflection to contemporaries. Furthermore, the author focuses his research on the mine in Mayrau to find out what the causes behind the strikes were. In the last chapter, injuries caused at work are discussed. Furthermore, examples of slight, severe and fatal injuries are given. The author also carries out an analytic research where he shows the reader the rate of severe and fatal injuries in three mines in Kladensko region. What cannot be left unmentioned is the topic of possible causes of numerous accidents. The last part of the chapter is focused on the illnesses caused by working in mines, the emphasis is put especially on silicosis.